

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

САЛЬНІКОВА АНГЕЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.98:343.6 (477)

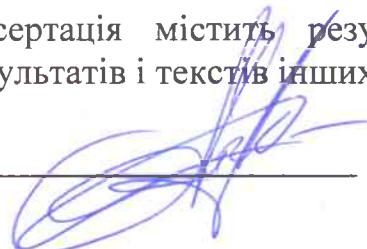
**ДИСЕРТАЦІЯ
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ
НАСИЛЬСТВОМ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. О. Сальнікова

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Гусєва Влада
Олександрівна

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Сальнікова А. О. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань 08 – Право). – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. – Харків, 2026.

У роботі, на основі комплексного теоретичного дослідження та узагальнення емпіричних даних, вирішено наукове завдання, що полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей і розробленні практичних засад використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Робота складається з трьох розділів, у яких із застосуванням методів наукового пізнання висвітлено концептуальні засади застосування спеціальних знань під час розслідування таких правопорушень, розглянуто непроцесуальні форми їх застосування, а також окреслено проблеми участі обізнаних осіб у кримінальному провадженні щодо правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

У розділі 1 «Загальні питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» із застосуванням загальнонаукових, філософських і спеціальних методів наукового дослідження розкрито питання сутності та поняття «кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством», охарактеризовано сучасний стан наукового забезпечення проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, а також форми, у яких ці знання найчастіше застосовуються при розслідуванні злочинів і кримінальних проступків цієї групи.

На підставі аналізу нормативних джерел і узагальнення позицій, що висвітлювалися в спеціальній літературі, з метою розкриття сутності кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, відмежовано між собою три наукові категорії, серед яких: «домашнє насильство», «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством». Обґрунтовано, що дефініція «домашнє насильство» в площині правничої науки, зокрема, наук її кримінально-правового циклу, має ототожнюватися виключно зі складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Наголошено, що суттєвим недоліком чинного кримінального законодавства України є відсутність легального визначення терміна «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», що спричиняє суперечності в доктрині та ускладнює правову кваліфікацію відповідних діянь. З'ясовано, що практика Верховного Суду орієнтує правозастосовні органи на контекстуальне, а не формальне тлумачення цього поняття – з урахуванням мотиву, характеру стосунків і обставин вчинення діяння. Доведено, що як вітчизняне, так і міжнародне право визнає домашнє насильство порушенням прав людини, що потребує активної реакції держави в юридичному, соціальному, психологічному та медичному вимірах.

Обґрунтовано позицію, що категорія «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», з огляду на її складність, потребує нормативного закріплення у формулюванні «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством». Це зумовлено необхідністю повноцінної реалізації концептуальних положень Стамбульської конвенції, яка ґрунтується на чотирьох основоположних принципах («4-Р»).

Проведений аналіз механізму злочинної діяльності дозволив констатувати, що факт домашнього насильства може виступати як фоновою обставиною, так і безпосереднім мотивом для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, що потребує врахування під час розслідування, проведення

слідчих (розшукових) дій і вирішення завдань кримінального провадження. Доведено, що забезпечення належної кримінально-правової кваліфікації злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, вимагає комплексного процесуального підходу, орієнтованого на збирання доказів, які встановлюють як характер правопорушення, так і контекст міжособистісних взаємин.

Задля з'ясування сучасного стану наукової розробленості проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, застосовано комплексний підхід, спрямований на вивчення й узагальнення правових засад, що регулюють порядок їх застосування у сфері кримінального судочинства та закріплені в чинних нормативно-правових актах, а також на систематизацію теоретичних напрацювань, проведених представниками криміналістики та наук кримінально-правового циклу, які мають концептуальне значення в контексті обраних об'єкта й предмета дослідження.

За результатами цього запропоновано виокремити шість етапів у розвитку наукової думки з проблем використання спеціальних знань у межах групи досліджуваних кримінальних правопорушень. Сформульовано дефініцію наукової категорії «спеціальні знання, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством». На підставі аналізу слідчої, судової, експертної та адвокатської практики з'ясовано типові форми застосування спеціальних знань у таких кримінальних провадженнях. Визначено, що серед процесуальних реалізуються залучення експерта для проведення експертизи та участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях. Наголошено на доцільності також використання непроцесуальних форм застосування спеціальних знань, з огляду на їх важливе значення для вирішення тактичних завдань розслідування та збирання орієнтувальної інформації.

Розділ 2 «Окремі форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім

насильством» присвячено визначенню особливостей залучення спеціалістів різних фахів до участі в кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі скоєнням кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством.

Розкрито специфіку участі спеціалістів у галузях психології та психіатрії залежно від суб'єкту, із яким вони взаємодіють і характеру слідчої (розшукової) дії, до участі в якій їх залучено. Приділено увагу проблемним аспектам участі спеціалістів у кримінальних провадженнях учасниками яких є неповнолітні потерпілий, свідок, підозрюваний. Визначено тактичні завдання спеціаліста-криміналіста та судово-медичного експерта, залучених до слідчих (розшукових) дій. На підставі узагальнення типових слідчих ситуацій, що формуються у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії доведено, що участь спеціалістів у їх розслідуванні, є не лише доцільною, а й необхідною умовою для якісного, всебічного та гуманного кримінального провадження. Такий міждисциплінарний підхід сприяє забезпеченню прав потерпілих, підвищенню ефективності розслідування та судочинства.

Проведений аналіз нормативно-правових актів, наукової літератури та практики застосування кримінального процесуального законодавства продемонстрував, що відсутність детального регламентування участі спеціалістів у слідчих (розшукових) діях створює проблеми в практичній діяльності. Існує нагальна потреба унормувати на законодавчому рівні права, обов'язки та межі участі психологів, психіатрів, криміналістів та медиків в таких діях, особливо за участю неповнолітніх потерпілих і свідків.

Наголошено на вагомому значенні окремих непроцесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

У розділі 3 «Залучення експерта до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» здійснено комплексний аналіз теоретичних і прикладних аспектів реалізації процесуальної форми

застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні – судової експертизи, з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень. На основі вивчення законодавчих джерел, наукових позицій і практики досудового розслідування, сформульовано науково обґрунтовані висновки та пропозиції щодо вдосконалення процесу судово-експертного забезпечення розслідування. Розкрито питання щодо залучення експерта до проведення судових експертиз, зокрема, судово-медичної експертизи, психологічної експертизи, судово-психіатричної експертизи, а також деяких криміналістичних експертиз.

У роботі охарактеризовано сучасний стан використання судово-медичних, психологічних, психіатричних, криміналістичних, молекулярно-генетичних та інших експертиз у справах, пов'язаних із домашнім насильством. Наголошено на важливості призначення експертиз залежно від ситуаційних умов, характеру взаємин між учасниками конфлікту, форми насильства та категорії потерпілих. Акцентовано на необхідності врахування психоемоційних наслідків насильницьких дій, індивідуально-психологічних особливостей підозрюваних і потерпілих, станів залежності та інших чинників, які можуть мати кримінально-правове значення.

Проаналізовано проблеми практичного застосування спеціальних знань, зокрема нормативні прогалини, методичну неузгодженість, нестачу кваліфікованих експертів і недосконалість організаційно-процесуальних механізмів. Визначено необхідність удосконалення методичних стандартів призначення експертиз, формулювання запитань, підвищення кваліфікації учасників провадження та забезпечення якісного збору первинної інформації.

Обґрунтовано доцільність комплексного підходу до призначення експертиз у справах про домашнє насильство, з урахуванням особливостей об'єктів дослідження, структури завдань доказування та потреби в гуманізації правозастосовної практики. Наголошено на важливості нормативного унормування сучасних підходів до використання спеціальних знань, що відповідають міжнародним стандартам захисту прав людини та забезпечують

ефективність кримінального судочинства.

Ключові слова: докази, домашнє насильство, досудове розслідування, криміналістична експертиза, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, правосуддя, психіатр, психолог, слідчі (розшукові) дії, спеціаліст, спеціальні знання, судова експертиза, судовий експерт, судово-медичний експерт.

SUMMARY

Salnikova A. O. Using special knowledge during the investigation of criminal offenses related to domestic violence. – Qualifying scientific work on manuscript.

PhD thesis by the specialty 081 "Law" (Field of Study 08 Law). – National Scientific Center "Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute" of the Ministry of Justice of Ukraine. Kharkiv, 2026.

The dissertation study conducted a comprehensive theoretical investigation and the synthesis of empirical data, the scientific objective of this study has been achieved through the theoretical substantiation of the specific features and the development of practical principles governing the use of specialised knowledge in the investigation of criminal offences associated with domestic violence. The dissertation comprises three chapters, which employ methods of scientific cognition to elucidate the conceptual foundations for the application of specialised knowledge in the investigation of such offences, to examine non-procedural forms of its application, and to outline the challenges related to the involvement of knowledgeable persons in criminal proceedings concerning offences linked to domestic violence.

Chapter 1, "General Issues of the Use of Specialised Knowledge in the Investigation of Criminal Offences Related to Domestic Violence," utilises general scientific, philosophical, and specialised methods to explore the essence and definition of "criminal offences related to domestic violence," to characterise the

current state of scholarly support for the use of specialised knowledge in the investigation of this category of offences, and to identify the forms in which such knowledge is most frequently applied in the investigation of crimes and criminal misdemeanours within this group.

Based on an analysis of normative sources and a synthesis of positions reflected in the specialised literature, three scientific categories have been conceptually differentiated with regard to the nature of criminal offences associated with domestic violence: “domestic violence”, “a crime associated with domestic violence”, and “a criminal offence associated with domestic violence”. It is substantiated that the definition of “domestic violence”, within the domain of legal science – particularly in the criminal-law disciplines – should be identified exclusively with the constituent elements of the criminal offence defined in Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine.

It is emphasised that a significant shortcoming of the current criminal legislation of Ukraine is the absence of a statutory definition of the term “crime associated with domestic violence,” which gives rise to doctrinal inconsistencies and complicates the legal qualification of relevant conduct. Practice of the Supreme Court is shown to orient law enforcement bodies toward a contextual, rather than formalistic, interpretation of this concept, taking into account motive, the nature of relationships, and the circumstances of the act. It is demonstrated that both domestic and international law recognise domestic violence as a violation of human rights, which necessitates an active response by the state in legal, social, psychological, and medical dimensions.

The position is substantiated that the category “crime associated with domestic violence,” in view of its complexity, requires normative consolidation in the plural formulation “criminal offences related to domestic violence.” This requirement is driven by the need for full implementation of the conceptual provisions of the Istanbul Convention, which is based on four fundamental principles (the “4-P” framework).

An analysis of the mechanism of criminal activity has shown that the fact of domestic violence may function both as a background circumstance and as an immediate motive for the commission of serious or particularly serious crimes, which requires consideration during the investigation, conduct of investigative (search) actions, and the resolution of tasks within criminal proceedings. It has been demonstrated that ensuring proper criminal-law qualification of offences related to domestic violence requires a comprehensive procedural approach oriented towards the collection of evidence that establishes both the nature of the offence and the context of interpersonal relations.

In order to ascertain the current state of scholarly development regarding the use of specialised knowledge in the investigation of criminal offences associated with domestic violence, a comprehensive approach has been employed. This approach is directed towards the study and generalisation of the legal foundations regulating their application within the sphere of criminal justice and enshrined in current normative-legal acts, as well as the systematisation of theoretical work conducted by specialists in criminalistics and criminal-law disciplines that possess conceptual significance in the context of the chosen object and subject of research.

On this basis, six stages in the development of scholarly thought on the problems of using specialised knowledge within the scope of the examined criminal offences have been proposed. A definition of the scientific category “specialised knowledge used in the investigation of criminal offences associated with domestic violence” has been formulated. An analysis of investigative, judicial, expert, and defence practice has clarified typical forms of application of specialised knowledge in such criminal proceedings. It has been determined that, among procedural forms, the engagement of an expert to conduct an expert examination and the participation of a specialist in investigative (search) actions are realised. The advisability of using non-procedural forms of applying specialised knowledge has also been emphasised, given their importance for solving tactical investigation tasks and gathering preliminary information.

Chapter 2, “Specific Forms of Using Specialised Knowledge in the Investigation of Criminal Offences Related to Domestic Violence”, focuses on identifying the features of involving specialists of various professional backgrounds in criminal proceedings initiated in connection with the commission of criminal offences associated with domestic violence.

The specific nature of specialist participation in the fields of psychology and psychiatry is examined depending on the subject with whom they interact and the character of the investigative (search) action to which they are attached. Attention is given to problematic aspects of specialist participation in criminal proceedings involving child victims, witnesses, and suspects. The tactical tasks of the criminalistics specialist and the forensic medical expert engaged in investigative (search) actions are defined. On the basis of a generalisation of typical investigative situations arising in the criminal proceedings of the studied category, it is demonstrated that the participation of specialists in their investigation is not only desirable but also a necessary condition for a high-quality, comprehensive, and humane criminal process. Such an interdisciplinary approach contributes to safeguarding the rights of victims, enhancing the effectiveness of investigation and adjudication.

An analysis of normative-legal acts, scholarly literature, and the practice of applying criminal procedural legislation has shown that the lack of detailed regulation of specialist involvement in investigative (search) actions creates practical difficulties. There is a pressing need to standardise at the legislative level the rights, obligations, and boundaries of psychologists, psychiatrists, criminalists, and medical professionals in such actions, especially when child victims and witnesses are involved.

The significant value of certain non-procedural forms of using specialised knowledge in the investigation of criminal offences associated with domestic violence is emphasised.

Chapter 3, “Engaging Experts in the Investigation of Criminal Offences

Related to Domestic Violence”, presents a comprehensive analysis of the theoretical and applied aspects of implementing the procedural form of specialised knowledge in criminal proceedings – expert examination – taking into account the specific nature of these criminal offences. Based on an examination of statutory sources, scholarly positions, and the practice of pre-trial investigation, scientifically substantiated conclusions and proposals have been formulated to improve the process of expert support for investigations. The chapter addresses the involvement of experts in the conduct of court expert examinations, including forensic medical, psychological, forensic psychiatric, and selected criminalistics expert examinations.

The study characterizes the current state of use of forensic medical, psychological, psychiatric, criminalistics, molecular-genetic, and other forms of expert examination in cases related to domestic violence. The importance of assigning expert examinations based on situational conditions, the nature of relationships among conflict participants, the form of violence, and categories of victims is emphasised. Attention is placed on the need to consider psycho-emotional consequences of violent acts, individual psychological characteristics of suspects and victims, conditions of dependency, and other factors that may have criminal-law significance.

Problems in the practical application of specialized knowledge, including normative gaps, methodological inconsistencies, lack of qualified experts, and organizational-procedural shortcomings, are analyzed. The need for improvement of methodological standards for assigning expert examinations, formulating expert questions, enhancing the qualifications of participants in proceedings, and ensuring the quality collection of primary information is identified.

The advisability of a comprehensive approach to the assignment of expert examinations in cases of domestic violence, taking into account the peculiarities of objects of study, the structure of evidentiary tasks, and the need to humanize law-enforcement practice, is substantiated. The importance of legally standardizing modern approaches to the use of specialized knowledge that comply with

international human-rights standards and ensure the effectiveness of the criminal justice system is emphasized.

Keywords: evidence, domestic violence, pre-trial investigation, forensic examination, criminal offense, criminal proceedings, justice, psychiatrist, psychologist, investigative (search) actions, specialist, special knowledge, forensic examination, forensic expert, forensic medical expert.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Сальнікова А. О. Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 276–287.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.22>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/145/142>

2. Salnikova A. Participation of Specialists in a Criminal Proceeding Involving the Investigation of Criminal Offenses Related to Domestic Violence. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2024. № 1 (9). P. 156–164.

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.9.2024.12>

URL: <https://archive-criminology.com.ua/journal/article/view/116/111>

3. Сальнікова А. О. Засади реалізації типових форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Соціологія права*. 2024. Вип. 3–4 (47–48). С. 183–188.

DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.32>

URL: <https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/34.pdf>

4. Гусєва В., Сальнікова А. Криміналістичні експертизи у доказуванні домашнього насильства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 225–235.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.16>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/451/467>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Сальнікова А. О. Непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із

домашнім насильством. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: тези всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 21 черв. 2024 р.). Харків: ХНУВС, 2023. С. 512–515.

6. Сальнікова А. О. Розвиток наукової думки щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.). Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 577–579.

7. Сальнікова А. О. Напрями використання криміналістичних експертиз у доказуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики*: тези всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 110-річчя діяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз (м. Одеса, 05 вересня 2024 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 403–407.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	35
1.1 Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством: поняття та сутність	35
1.2 Стан та напрями наукового забезпечення використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством	53
1.3 Поняття, сутність і форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством	74
Висновки до розділу 1	88
Список використаних джерел до розділу 1	94
РОЗДІЛ 2. ОКРЕМІ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	108
2.1 Залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій	108
2.2 Правові й організаційні засади використання непроцесуальних форм спеціальних знань	135
Висновки до розділу 2	145
Список використаних джерел до розділу 2	151
РОЗДІЛ 3. ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ДО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ	

	16
ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	161
3.1 Призначення судово-медичних експертиз	161
3.2 Призначення психологічної експертизи	185
3.3 Призначення судово-психіатричної експертизи	222
3.4 Призначення інших видів судових експертиз	242
Висновки до розділу 3	282
Список використаних джерел до розділу 3	295
ВИСНОВКИ	315
Додатки	320

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ДНДЕКЦ – науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота

ЄРДР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

НПУ – Національна поліція України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПЛР – полімеразна ланцюгова реакція

СОГ – слідчо-оперативна група

Ст. – стаття

Ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. До захисту прав і законних інтересів кожного учасника суспільних відносин залучений увесь механізм держави. Особливу увагу державний апарат приділяє протидії суспільно небезпечним діям насильницького характеру, адже саме їм притаманна чи не найбільша питома вага в структурі облікованої злочинності. У зв'язку з цим держава вживає заходи щодо запобігання та припинення тих кримінальних правопорушень, що посягають на найвищу соціальну цінність – людину, її життя та здоров'я, а також честь і гідність, недоторканність та безпеку.

Насильницька злочинність, як правило, охоплює кримінальні правопорушення, спрямовані проти життя та здоров'я особи. На підставі аналізу статистичних даних і правозастосовної практики, очевидним стає те, що між потерпілими та особами, засудженими за вчинення зазначених діянь, існують тісні міжособистісні зв'язки, які, здебільшого, мають характер родинних або дружніх відносин. Така особливість обумовлює вектори державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки та охорони правопорядку, зокрема в контексті формування ефективного безпекового середовища.

Сучасні суспільні виклики зумовили посилену увагу державних інституцій до проблеми насильства в сімейному середовищі. Законодавче реагування на зазначене явище було вперше закріплено в Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року, що став відправною точкою для формування нормативно-правової бази у цій сфері. Відтоді питання протидії домашньому насильству, виявлення його соціально-правових детермінант, удосконалення механізмів державного і громадського впливу, а також забезпечення належного захисту прав і свобод потерпілих осіб стали предметом пильної уваги наукової спільноти.

У подальшому соціально-економічні трансформації як в Україні, так і на

міжнародному рівні, зумовили чергову актуалізацію потреби реформування інституційного механізму захисту сім'ї. З огляду на це, в Україні на початку грудня 2017 року прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». З метою реалізації його положень, а також імплементації норм Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції), одночасно був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».

Зазначені законодавчі ініціативи заклали основу для кримінально-правової та адміністративно-правової заборони вчинення актів домашнього насильства. На сьогодні в Єдиному державному реєстрі судових рішень фіксується значна кількість судових проваджень щодо притягнення осіб до юридичної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Значну частину з них становлять обвинувальні вироки, винесені на підставі статті 126-1 Кримінального кодексу України. Від початку криміналізації домашнього насильства кількість облікованих кримінальних правопорушень постійно зростає, що засвідчується даними Офісу Генерального прокурора України. Так, у 2019 р. було обліковано 1068 кримінальних правопорушень, у 2020 р. – 2213, у 2021 р. – 2432, у 2022 р. – 1498, у 2023 р. – 2705, у 2024 р. – 2810, за 11 місяців 2025 р. – 1996.

Загалом протягом 2019-2021 рр. їх кількість зросла у 2,8 рази – з 1 068 до 2 432 випадків, однак у 2022 році відбулося суттєве зменшення – до 1 498 (-38,4 %). Надалі, у 2023 році зафіксовано зростання у 1,8 рази – до 2 705 випадків, а у 2024 році – до 2 810 випадків, що становить приріст на 48,8 % порівняно з попереднім роком. Також показовими є дані щодо адміністративних правопорушень, кваліфікованих за статтею 173-2 Кодексу

України про адміністративні правопорушення: у 2023 році їх кількість зросла на 51 % порівняно з 2022 роком.

Окрім цього, згідно з даними аналітичного звіту «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (перше півріччя 2022 року)», війна спричинила зростання кількості випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. За інформацією Офісу Генерального прокурора, з початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації станом на 31 грудня 2023 року зафіксовано 258 випадків такого насильства, зокрема зґвалтування, каліцтва, примусового оголення, погроз, спроб зґвалтування та примусу до спостереження за актами сексуального насильства щодо близьких. З-поміж постраждалих 13 осіб були неповнолітніми. Найбільше випадків зареєстровано в Херсонській, Донецькій, Київській, Харківській та Запорізькій областях.

Через тимчасову окупацію частини територій України (зокрема, майже всієї Луганської області, більшості Запорізької, Херсонської, частин Донецької й Харківської областей, а також Автономної Республіки Крим) державні органи втратили можливість здійснювати свою діяльність, зокрема й у сфері запобігання та протидії насильству. На цих територіях фіксація правопорушень неможлива або суттєво обмежена.

До того ж значна кількість спеціалістів, зокрема психологів, соціальних працівників, юристів, змушена була евакуюватися до безпечніших регіонів. Це, разом зі зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб, призвело до критичного навантаження на відповідні служби в приймаючих громадах. Додаткову складність становить ситуація в деокупованих регіонах, таких як Херсон, де через постійні обстріли практично неможливо забезпечити стабільну роботу судової системи й ефективно притягувати кривдників до відповідальності.

Згідно з опитуванням, проведеним ГО «Ла Страда –Україна» у 2022 році, серед осіб, які звернулися на Національну гарячу лінію з питань протидії домашньому насильству, 75,5 % зазначили, що стикалися з насильством ще до

початку повномасштабного вторгнення, а 53 % повідомили про погіршення своєї ситуації після його початку. Переважну більшість постраждалих становили жінки (97 %)¹. Це свідчить про те, що війна не лише ускладнила доступ до допомоги, а й посилила вразливість постраждалих.

Сукупно ці показники засвідчують посилення актуальності проблеми домашнього насильства в українському суспільстві та вказують на необхідність подальшого вдосконалення державної політики, правозастосовної практики та превентивних механізмів протидії цьому явищу, навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Окрему увагу заслуговує нормативне закріплення в кримінальному законодавстві інституту обмежувальних заходів, які можуть застосовуватися до осіб, винних у вчиненні домашнього насильства, а також запровадження до вжитку у правовому полі категорії «злочин, пов'язаний з домашнім насильством». На сучасному етапі у науковому та практичному дискурсі домашнє насильство розглядається як комплексний соціально-правовий феномен, що не лише охоплює діяння, кваліфіковані за ст. 126-1 КК України, але і є чинником, що детермінує вчинення інших тяжких кримінальних правопорушень, зокрема спричинення тілесних ушкоджень середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень, а в окремих випадках – умисних вбивств.

Правову основу діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством становить низка міжнародно-правових актів і національні нормативні приписи. Водночас у правозастосовній практиці виникає численна сукупність складнощів, як щодо кваліфікації кримінально-караних діянь цього виду, так і їх доказування.

Також на етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, актуалізоване завдання щодо вирішення ряду тактичних завдань, що вимагають застосування спеціальних знань. Слідча

---

¹ Андрасек В., Бугаєць Т. Після ратифікації: перспективні практики для просування реалізації стамбульської конвенції. URL: <https://rm.coe.int/ukr-2024-after-ratification-promising-practices-of-ic-ukr/1680afa03b>.

практика ще не виробила уніфікованих підходів щодо ефективної взаємодії з обізнаними особами – експертами та спеціалістами на стадії досудового розслідування. Це стосується як правових, так і організаційних засад. Тому вважаємо, що таке завдання має бути покладене на провідних вчених, які із застосуванням наукових методів сформулюють науково обґрунтовані рекомендації щодо ефективного використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

У теорії правничої науки вже неодноразово висвітлювалися питання щодо захисту, запобігання та кваліфікації домашнього насильства. Так, проблеми правового захисту протягом останнього часу на монографічному рівні досліджували О. О. Дудоров і М. І. Хавронюк (2019), О. Л. Беспаль (2019), Н. О. Ліщук (2020), Ю. В. Орлов (2020), О. С. Дмитращук (2021), У. М. Митник (2021), А. Я. Шинкарчук (2021), В. В. Медведська (2022), О. М. Джужа (2023), Ю. С. Лимаренко (2023), О. В. Степаненко (2023), А. Л. Грищенко (2024), Р. С. Шакін (2024) та багато інших.

Непоодинокими є напрацювання вчених і в аспекті проблематики досудового розслідування домашнього насильства та кримінальних правопорушень, пов'язаних із ними, а також доказування окреслених фактів. У цьому аспекті вирізняються монографічні напрацювання С. Є. Абламського, Р. І. Благути, І. А. Ботнаренко, І. В. Гловюк, В. П. Гонтаренка, В. О. Гусевої, А. В. Гутник, Т. В. Іщенко, Ю. М. В. Корнієнка, Н. З. Рогатинської, Ю. М. Слухаєнка, Г. К. Тетерятник, Т. Г. Фоміної та ін.

Проблематику криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, розроблюють В. О. Гусєва, Ю. Б. Комаринська, О. І. Мотлях, В. В. Панасюк, О. В. Пчеліна, Р. Л. Степанюк, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус та багато інших. Проте дотепер питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень цієї групи ще не стали предметом

комплексного дослідження. Вважаємо, що через свою складність і вагомість значення в аспекті виконання завдань кримінального провадження, ці питання потребують свого окремого дослідження. Здійснювати це слід із висвітленням питань про розробленість цього наукового знання, визначенням дефініції поняття спеціальних знань, їх сутності та форм, використання яких є типовим під час розслідування, можливостей, а також правових та організаційних засад використання непроцесуальних форм спеціальних знань, розкриття специфіки консультаційної допомоги спеціалістів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством тощо.

З огляду на високу питому вагу кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, актуального завдання щодо їх запобігання, багатоаспектність проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, відсутність комплексних напрацювань у цій царині наукового знання, вважаємо, що ця проблематика є своєчасною, а потреба її дослідження вже тривалий час залишається нагальною не тільки в аспекті забезпечення її наукового обґрунтування, але і безумовно в цілях удосконалення правозастосовної діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дисертаційного дослідження узгоджується з Глобальними цілями сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй на 2016–2030 роки, зі Стратегією гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки, «Планом заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи», затвердженим Указом Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011; Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019; «Національним планом дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року», що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1544-р; «Стратегією розвитку

системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр.», що затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021); «Державною соціальною програмою запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р.», затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145; Національною стратегією у сфері прав людини, що затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Указом Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»; Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454) та ін.

Дослідження проведено відповідно до Плану науково-дослідних робіт Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України на 2025 рік (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ – 0125U001399).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (протокол № 12 від 18 грудня 2023 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення теоретичних і науково-практичних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, як важливого елемента методики розслідування цієї групи кримінальних правопорушень.

Задля досягнення окресленої мети у науковій роботі поставлено такі завдання як:

- з'ясувати сучасний стан наукової розробленості проблематики

використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством;

- сформулювати авторське визначення наукової категорії «спеціальні знання, котрі використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством», визначити їх сутність і типові форми, у яких вони реалізуються на стадії досудового розслідування;

- визначити й охарактеризувати правові й організаційні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством;

- охарактеризувати правові засади залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій та висвітлити проблемні питання, що виникають під час їх практичної участі в кримінальному провадженні;

- установити можливості участі спеціаліста-психолога у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством;

- розглянути непроцесуальні форми використання спеціальних знань, котрі мають вагоме значення у вирішенні тактичних завдань розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством;

- з'ясувати специфіку техніко-криміналістичних засобів, потреба у застосуванні яких виникає під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, визначити засади їх застосування у кримінальних провадженнях досліджуваної групи та їхнє значення для результатів досудового розслідування;

- визначити особливості призначення та проведення судово-медичних експертиз;

- з'ясувати особливості призначення психологічних і судово-психіатричних експертиз відносно учасників кримінального провадження;

- розкрити особливості призначення інших різновидів експертних досліджень, що проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Предмет дослідження становлять особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Методи дослідження. Методологія дослідження представлена сукупністю загальнонаукових, філософських і спеціальних методів наукового пізнання, що забезпечили досягнення мети дослідження і виконання поставлених завдань.

Діалектичний метод дозволив комплексно дослідити питання використання спеціальних знань під час розслідування, виявити внутрішні суперечності чинного правового регулювання, а також з'ясувати тенденції розвитку інституту участі спеціалістів і експертів у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (розділи 1–3).

Історико-правовий метод застосовано з метою висвітлення генези правового регулювання реагування на домашнє насильство, розвитку концепцій залучення спеціальних знань у слідчій практиці та впровадження моделей міждисциплінарної взаємодії (підрозділи 1.1 і 1.2, розділи 2, 3).

Системно-структурний метод забезпечив аналіз і класифікацію форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, структурування учасників та етапів їх залучення, а також взаємозв'язків між формами реалізації (процесуальними та непроцесуальними) (підрозділ 1.3, розділи 2-3).

Порівняльно-правовий метод застосовано для аналізу міжнародного досвіду (насамперед практики ЄСПЛ), а також для дослідження стандартів використання інтерв'ю за моделлю «Барнахус», процесуального інтерв'ю та інших форм застосування спеціальних знань у справах про домашнє насильство

(підрозділ 2.1, розділ 3).

Формально-логічний метод сприяв визначенню понятійного апарату, уточненню дефініцій, логічному впорядкуванню положень, а також обґрунтуванню необхідності нормативного врегулювання участі спеціалістів у слідчих (розшукових) діях (усі розділи).

Методи аналізу й синтезу використано для опрацювання наукових джерел, нормативних актів, практичних матеріалів, узагальнення отриманих результатів і формулювання нових наукових положень (усі розділи).

Статистичні методи застосовано для оцінки поширеності кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, аналізу експертних висновків, слідчої та судової практики, а також для кількісного узагальнення результатів емпіричного дослідження (розділи 1–3).

Соціологічні методи (опитування та інтерв'ювання) використано для збирання первинної інформації щодо особливостей використання спеціальних знань у практиці досудового розслідування, зокрема участі психологів, психіатрів, криміналістів та експертів у кримінальних провадженнях цієї категорії (розділи 2–3).

Метод моделювання дозволив розробити оптимальні алгоритми залучення спеціальних знань на різних етапах розслідування: від оцінки доцільності участі спеціалістів до використання результатів його діяльності для вирішення завдань доказування (розділи 2–3).

Прогностичний метод застосовано для визначення перспектив удосконалення механізмів процесуальної взаємодії, стандартизації участі спеціалістів і експертів, а також імплементації міжнародних стандартів захисту прав осіб, постраждалих від домашнього насильства (розділи 2–3).

Емпіричну основу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України за період 2019–2025 рр. У дослідженні

використано результати узагальнення 40 кримінальних проваджень, розслідування яких здійснювалося підрозділами Національної поліції України в період 2018–2022 років за ознаками правопорушень, передбачених ст.ст. 115, 116, 121, 122, 125, 126-1, 152 КК України, а також 25 висновків експертів ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, у тому числі його філій. Окремий масив емпіричних даних сформовано за результатами узагальнення судових рішень у вигляді ухвал і вироків (близько 230 справ), оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, результати опитування представників правоохоронних і судових органів. Під час роботи над дослідженням використано особистий досвід професійної діяльності, набутий в органах досудового розслідування та в органах адвокатури.

Наукова новизна отриманих результатів. За характером і змістом досліджуваних питань проведене дослідження є одним із перших в Україні комплексним науковим дослідженням проблем використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Проведені наукові розвідки стали підставою для узагальнення та формулювання низки концептуальних науково обґрунтованих положень, серед яких:

уперше:

– запропоновано періодизацію розвитку наукового забезпечення щодо розслідування домашнього насильства, застосування спеціальних знань у розслідуванні, що відображає еволюцію правового, соціокультурного й наукового сприйняття явища: від ігнорування у дореволюційний період до сучасних міжгалузевих підходів та стандартизації практик;

– комплексно проаналізовано суперечливість судової практики щодо оцінки непроцесуальних психологічних висновків (матеріалів психодіагностики) і доведено необхідність: уніфікації їх правового статусу, створення механізму сертифікації фахівців, залучених до психологічного

профілювання й оцінки наслідків насильства, чіткого розмежування між доказами та допоміжною аналітичною інформацією;

– сформульовано наукові положення та практичні рекомендації щодо проведення допиту під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, із урахуванням вікових, психоемоційних і когнітивних особливостей учасників; визначено типові слідчі ситуації, які зумовлюють необхідність залучення психолога або психіатра; уточнено тактичні вимоги до постановки запитань, організації процесу допиту та забезпечення його фіксації; обґрунтовано доцільність застосування методики процесуального інтерв'ю як гуманістично орієнтованої та доказово ефективної форми комунікації з особами, які постраждали від насильства, особливо з дітьми; доведено, що належна організація допиту є критичним чинником збирання достовірної доказової інформації, мінімізації ризиків повторної травматизації та досягнення завдань кримінального провадження;

– доведено перевагу комбінованого використання спеціальних знань у виді призначення комплексних психоло-психіатричних експертиз стосовно осіб, які ймовірно вчинили кримінальне правопорушення у стані сильного душевного хвилювання або інших афективних станах;

– розроблено організаційно-тактичні засади взаємодії слідчого й інших компетентних суб'єктів під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, зокрема психолога, лікаря-психіатра, судово-медичного експерта, криміналіста, спеціаліста в галузі інформаційних технологій, працівників соціальних служб та інших; обґрунтовано доцільність такої взаємодії як передумови ефективної реалізації процесуальних завдань та дотримання прав потерпілих; розроблено рекомендації щодо організації спільної підготовки до проведення процесуальних дій (допит, огляд, слідчий експеримент тощо), визначення функціональних ролей кожного учасника, послідовності дій і способів обміну інформацією; наголошено, що злагоджена міждисциплінарна взаємодія

підвищує якість збирання доказів, знижує ризики втрати релевантної інформації та сприяє гуманізації кримінального процесу;

– на підставі аналізу правозастосовної практики та етичних стандартів сформульовано ризики участі психіатра як спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, серед яких: відсутність чіткої регламентації меж використання ним конфіденційної інформації, отриманої під час медичного обслуговування особи; потенційний конфлікт між професійною етикою лікаря щодо збереження лікарської таємниці і його функціональною участю в слідчих (розшукових) діях; можливість порушення прав особи у разі відсутності її згоди на розкриття медичних даних; а також ризик підміни процесуального статусу спеціаліста статусом експерта без дотримання передбачених гарантій, що загрожує нівелюванням процедурних стандартів судово-психіатричної експертизи;

удосконалено:

– формулювання категорії «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством», що відповідає сучасній доктрині кримінального права і актуальному правозастосовному підходу, що забезпечує адекватне відображення складності явища та реалізацію міжнародних стандартів (зокрема принципів Стамбульської конвенції, «4-Р»);

– ідею нормативного закріплення гуманістично- і потерпілоорієнтованих методик проведення слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які зазнали насильства або стали його очевидцями, зокрема процесуального інтерв'ю, «Зеленої кімнати» та моделі «Барнахус», які сприяють психологічній безпеці, зниженню травмування й підвищенню ефективності комунікативної діяльності;

– алгоритми практичної реалізації механізмів залучення носіїв спеціальних знань у кримінальне провадження, із визначенням чинників, що свідчать про відсутність єдиних нормативно-методичних засад і визначають потребу розроблення адаптивних концептуальних принципів для їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних

із домашнім насильством;

– науково обґрунтовані підходи до встановлення моральної шкоди у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством; обґрунтовано, що оцінка моральної шкоди має базуватися на науково вивіреному аналізі психоемоційного стану потерпілої особи, інтенсивності її переживань та тривалості психологічних наслідків насильства; розкрито роль психологічної експертизи як ключового інструменту для встановлення наявності та обсягу моральної шкоди; наголошено на необхідності розроблення методичних стандартів для експертів, які б уніфікували критерії оцінки та забезпечили судову релевантність експертних висновків, а також усунення нормативних колізій, що перешкоджають ефективному використанню результатів таких досліджень у доказуванні;

дістали подальшого розвитку:

– підхід концептуального відмежування категорій «домашнє насильство», «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» та «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством». Обґрунтовано, що в площині юридичної науки поняття «домашнє насильство» повинно ототожнюватися саме з кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 126-1 КК України, що є важливою умовою концептуальної єдності та правової визначеності;

– концепт визнання домашнього насильства не лише як фонові обставини, а й як мотиву вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, що зумовлює необхідність застосування комплексного процесуального підходу, який охоплює збирання доказів, спрямованих не лише на встановлення факту правопорушення, а й на з'ясування контексту міжособистісних взаємин, що є ключовим для належної кримінально-правової кваліфікації;

– ідея легалізації окремих непроцесуальних форм застосування спеціальних знань, таких як психологічна діагностика;

– пропозиція нормативного закріплення обов'язковості залучення лікаря-

психіатра до участі у слідчих (розшукових) та процесуальних діях, що проводяться за участю осіб із ознаками психічних розладів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством; доведено, що така участь є критично важливою для забезпечення достовірності процесуальної інформації, дотримання прав і свобод учасників провадження, а також своєчасного виявлення підстав для призначення судово-психіатричної експертизи; акцентовано на потребі розроблення чітких нормативних критеріїв та методичних рекомендацій щодо порядку залучення психіатра, формулювання завдань і взаємодії з іншими суб'єктами кримінального провадження та ін.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у роботі положення, висновки та пропозиції впроваджені та можуть бути використані у:

- *науково-дослідній роботі* – для розроблення науково-методичних рекомендацій щодо участі спеціалістів у процесуальних діях, котрі проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, а також залучення експерта для проведення експертиз і використання спеціальних знань у інших формах на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї групи (*акт впровадження Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 19 січня 2026 року, акт впровадження Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 21 січня 2026 року*);

- *правозастосуванні* – з метою підвищення якості практичної діяльності слідчих, дізнавачів, прокурорів, а також судових експертів, спеціалістів, які залучаються до участі в розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством;

- *освітньому процесі* – під час розроблення освітніх програм, зокрема, у підготовці текстів лекцій, навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій, що можуть бути використані під час викладання таких

навчальних дисциплін, як: «Криміналістика», «Дії поліцейського на місці події», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Докази і доказування», «Напрями розвитку науки "криміналістика та судова експертиза"», «Доктрини судової експертології» тощо (*акт впровадження Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 19 січня 2026 року, акт впровадження Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 21 січня 2026 року*).

Особистий внесок здобувачки. Дисертаційне дослідження є самостійним та оригінальним науковим дослідженням, у якому знайшла висвітлення низка рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Сформульовані положення, висновки та рекомендації є самостійним надбанням авторки, що отримані за результатами проведених нею особисто досліджень, аналізу теоретичного матеріалу, узагальнення емпіричних даних. Тобто, вони є результатом критичного осмислення низки нормативно-правових актів, наукових праць зарубіжних та українських вчених, матеріалів кримінальних проваджень, вироків національних судів, анкетування респондентів.

Авторський внесок А. О. Сальнікової у статті, підготовленій у співавторстві з В. О. Гусевою «Криміналістичні експертизи у доказуванні домашнього насильства», становить не менше 60 % і полягає в узагальненні емпіричних даних щодо призначення та проведення судових експертиз у зазначеній категорії проваджень, визначенні тактичних особливостей їх використання на різних етапах досудового розслідування, обґрунтуванні актуальності розширеного залучення криміналістичних експертиз, а також формулюванні науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення практики застосування спеціальних знань.

Апробація матеріалів дослідження. Теоретичні положення й основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних, зокрема міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: міжнародна науково-практична конференція (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.), *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: всеукраїнська науково-практична конференція (м. Вінниця, 21 червня 2024 р.), *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики*: всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 110-річчя діяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз (м. Одеса, 05 вересня 2024 р.).

Публікації. Основні результати дисертації та сформульовані положення викладено у чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях, визнаних МОН України фаховими за спеціальністю 081 «Право» («Юридичні науки»), а також у тезах трьох наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація представлена анотацією, переліком умовних позначень, вступом, трьома розділами, що об'єднують дев'ять підрозділів, загальними висновками, списком використаних джерел (323 найменування) і 2 додатками на 8 аркушах. Загальний обсяг дисертації складає 328 сторінки (13,66 ум. друк. арк.), з яких основний текст дисертації займає 241 сторінок (10,04 ум. друк. арк.).

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

1.1 Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством: поняття та сутність

У національному законодавстві, у міжнародно-правових договорах і законодавчих актах зарубіжних країн ґрунтовна увага вже тривалий час приділяється питанням протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством. Такий фокус уваги вчених свого часу сформувався у зв'язку із прийняттям Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001). Наступним визначальним кроком у цьому контексті стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06 грудня 2017 р. № 2227-VIII, що запровадив в обіг на законодавчому рівні поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», а також криміналізував таке діяння як «Домашнє насильство» (ст. 126-1 Кримінального кодексу України) [77].

Наприкінці червня 2022 р. Україною ратифіковано «Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», набрання чинності якої відбулося 01 листопада цього ж року. Окреслені законодавчі новели закономірно зумовили та скоординували у відповідному напрямі і наукові пошуки, охарактеризовані тенденцією до вивчення правозастосовної практики задля формулювання

апробованих та науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення результативності досудового розслідування, та в цілому забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

На підставі аналізу положень міжнародно-правових актів, що становлять правову основу у сфері захисту прав людини, можна констатувати їх суттєвий внесок у формування механізмів протидії домашньому насильству. Зазначені документи не лише закріплюють загальні стандарти захисту гідності, прав і свобод особи, але й створюють зобов'язання для держав щодо запобігання, виявлення та належного реагування на прояви домашнього насильства.

Зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) та Протоколи до неї формують фундаментальні правові гарантії, серед яких – право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8), заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження (ст. 3). Ці положення слугують основою для визнання домашнього насильства як порушення прав людини.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) гарантує рівність перед законом та ефективний правовий захист від дискримінації (ст.ст. 2, 26), а також зобов'язує держави забезпечити захист особи від жорстокого або дегуманізуючого поводження, що має прямий зв'язок із формами домашнього насильства.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) акцентує на праві кожної людини на належні умови життя, охорону здоров'я та соціальне забезпечення. У контексті протидії домашньому насильству це передбачає обов'язок держави забезпечити соціальні послуги, доступ до медичної та психологічної допомоги для постраждалих осіб.

Європейська соціальна хартія (1961 р., переглянута 1996 р.) зобов'язує держави забезпечити право на соціальний, правовий і економічний захист, що охоплює також заходи з протидії насильству в сім'ї, включаючи захист жінок і дітей.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства посилюють захисні механізми у випадках, коли домашнє насильство перетинається з експлуатацією, зокрема щодо вразливих категорій – жінок і дітей.

Особливе значення має Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), яка прямо визнає насильство щодо жінок, зокрема в сім'ї, однією з форм дискримінації, що порушує їхні права на рівність, безпеку та свободу.

Ключовим документом, що безпосередньо стосується сфери домашнього насильства, є Стамбульська конвенція – Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (2011 р.). Вона визначає домашнє насильство як форму порушення прав людини та зобов'язує держави-учасниці створити комплексну систему захисту постраждалих, включаючи превентивні, юридичні, соціальні та реабілітаційні заходи. Таким чином, зазначені міжнародні акти відіграють ключову роль у формуванні національних механізмів протидії домашньому насильству, а також у забезпеченні дотримання прав і свобод постраждалих осіб на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Попри ґрунтовну правову основу, домашнє насильство вже тривалий час залишається серйозною проблемою для всього суспільства і продовжує безпрецедентно зростати. Такий стан, як зауважує А. Л. Грищенко, «свідчить про недостатню розробленість певних положень правового регулювання охорони особи від правопорушень домашнього насильства та державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Це вказує на практичну значущість та подальшу необхідність у науковому дослідженні правового регулювання охорони особи від правопорушень домашнього насильства» [18, с. 167].

Текстуальний аналіз окреслених нормативних актів, що становлять правову основу на шляху протидії насильству, зокрема гендерно-зумовленому, а також положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дає підстави зауважити про «відмінні за своїм логіко-семантичним спрямуванням напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству». Перш за все це стосується термінів «протидії», «запобігання» та «боротьби» [18, с. 4].

Водночас така ж ситуація сформувалася і щодо понятійно-категорійного апарату в аспекті центральних категорій нашого дослідження. Так, наприклад, аналізуючи законодавство зарубіжних країн (Австрії, Албанії, Болгарії, Боснії та Герцеговини, Грузії, Німеччини, Польщі), не можна оминати увагою той факт, що поширеними до використання є такі термінологічні конструкції, як: «насильство в сім'ї», «домашнє насильство», «сімейно-побутове насильство». Тому слушно вказує В. В. Медведська, що і серед представників наукової спільноти, і в законодавстві зарубіжних країн, відсутній єдиний підхід до використання і термінологічного осмислення дефініцій «домашнє насильство» і «насильство у сім'ї». Проте не можна не погодитися, що ключова сутність цих визначень співпадає – це вчинення умисних дій або бездіяльності між нинішніми та колишніми членами сім'ї, що полягають у заподіянні шкоди фізичному і психічному здоров'ю постраждалої особи [49, с. 2].

На міжнародному рівні поняття домашнього насильства визначається у документах, прийнятих ООН. Це, зокрема, стосується «Декларації про усунення насильства проти жінок» (1993 р.) і «Модельного законодавства про домашнє насильство (інша назва – Типовий (модельний) закон ООН про домашнє насильство)» (1996 р.).

Так, у Модельному законодавстві про домашнє насильство надано опис дій, які слід розцінювати, як учинення домашнього насильства стосовно жінок. До таких належать: усі насильницькі дії фізичного, психологічного та сексуального характеру стосовно жінок, скоєні на підставі статевої ознаки

особою або особами, котрі пов'язані з ними родинними і близькими стосунками (від словесних образ і погроз до важких фізичних побоїв; каліцтво; викрадення; погрози та залякування; переслідування; примус; словесні образи; насильницьке або незаконне вторгнення до житла; підпал; знищення власності; сексуальне насильство; зґвалтування в шлюбі; каліцтва геніталій; насильство, пов'язане з посагом або викупом нареченої; насильство щодо домашніх робітниць та спроби здійснити такі акти; насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію) розглядається, як домашнє насильство [115].

У Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами вживаються терміни «насильство стосовно жінок», «домашнє насильство», «гендер», «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою», «жертва», «жінки» [37].

Домашнє насильство, згідно з пунктом b статті 3 Стамбульської конвенції, це всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або ж між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [37]. Зауважимо, що окреслений міжнародний нормативно-правовий акт не містить визначення поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» або «злочин, пов'язаний з домашнім насильством». Відсутність нормативного закріплення фундаментальних понять своєю чергою є одним із чинників, що підвищує загальну чисельність наукових дискусій і провокує вчених до певної полеміки.

Разом із цим, національний законодавець у пункті 3 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначив, що домашнє насильство – це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного

насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [78]. Ураховуючи множинність дій, які вчиняють сімейні насильники, виокремлюють економічне, психологічне, фізичне та сексуальне насильство.

При цьому в окресленому законі також не вживаються термінологічні конструкції «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» або «злочин, пов'язаний з домашнім насильством». Ба більше, як справедливо зауважує Д. О. Шамринський, жодна норма КК України на сьогодні не містить легального визначення поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством». Це, у свою чергу, створює підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері кримінального права, сприяє поступовому формуванню відповідної судової практики та, в перспективі, дозволить вирішити наявні суперечності в правозастосуванні [105].

Вітчизняні вчені вже неодноразово здійснювали спроби вдосконалити дефініцію поняття «домашнє насильство», а також сформулювати визначення таких категорій, як «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством». Спроби наукового осмислення вчених охарактеризовані наміром вдосконалити нормативне визначення й окреслення в ньому всіх тих ознак, що характеризують ці антисуспільні явища.

Т. М. Малиновська пропонує визначати домашнє насильство як умисні, систематичні дії фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру, що вчиняються щодо близьких осіб всупереч їхній волі з метою встановлення над ними влади й контролю. Такі дії призводять до завдання

шкоди, включаючи фізичні та психологічні страждання, емоційну залежність, розлади здоров'я та загальне погіршення якості життя потерпілої особи [46, с. 90; 47].

У. М. Митник, спираючись на аналіз та узагальнення міжнародного досвіду, запропонувала авторське визначення поняття «домашнє насильство» крізь призму його правового регулювання. Зокрема, вона розглядає його як умисне, систематичне застосування фізичного, психологічного, економічного, сексуального або соціального насильства щодо осіб, зазначених у частинах 2 або 3 статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Наслідками таких дій є спричинення фізичних чи психологічних страждань, порушення здоров'я, емоційна залежність, втрата працездатності або загальне погіршення якості життя потерпілої особи [50, с. 27–29].

З часом дослідники почали приділяти все більше уваги феномену домашнього насильства, формуючи наукове бачення теоретичної конструкції «злочину, пов'язаного з домашнім насильством» або «кримінального правопорушення, що вчиняється у контексті сімейно-побутових відносин».

У цьому контексті власну позицію висловили О. Харитонova та І. Тітко. На їхню думку, злочини, пов'язані з домашнім насильством, охоплюють:

- кримінально-каране діяння, передбачене ст. 126-1 КК України, що безпосередньо інкримінує відповідальність за домашнє насильство;

- злочини, у складі яких передбачено кваліфікуючу ознаку, а саме: «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах»;

- злочини, які супроводжуються обтяжуючими обставинами, передбаченими:

- п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України – вчинення злочину щодо осіб, з якими існували або існують сімейні чи близькі стосунки;

- п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України – вчинення злочину у присутності дитини.

Таке узагальнення дозволяє комплексно охопити всі форми кримінально караної поведінки, що мають ознаки домашнього насильства, та відображає еволюцію правового підходу до цієї проблеми в українському кримінальному праві [98, с. 44; 99, с. 59].

Аналогічну думку висловила і суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Н. Стефанів, яка наполягає, що «злочин, пов'язаний з домашнім насильством, – це не тільки кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України. Це також злочини, що містять кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», а також обтяжуючі обставини, передбачені п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України, п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України. Щодо особливостей правової кваліфікації окремих форм домашнього насильства, то, згідно з відповідною позицією, у разі коли насильство виражається у систематичному заподіянні умисного легкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 125 КК України) одному з подружжя, вчинене підлягає кваліфікації за ст. 126-1 КК України як окремий склад злочину.

Водночас, якщо потерпілий є особою зі спеціальним статусом (наприклад, близьким родичем), але відсутня ознака систематичності, діяння кваліфікується за відповідною статтею Особливої частини КК України, залежно від характеру спричинених наслідків, із урахуванням обставин, що обтяжують покарання, зокрема п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України (вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в сімейних чи близьких відносинах з винним). Наприклад, у разі заподіяння умисного легкого тілесного ушкодження такій особі, діяння кваліфікується за ч. 1 ст. 125 КК України з одночасним визнанням наявності обтяжуючої обставини, передбаченої п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України.

Крім того, якщо домашнє насильство вчиняється щодо спеціального потерпілого в присутності дитини, при кваліфікації діяння додатково

враховується обтяжуюча обставина, передбачена п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України (вчинення злочину в присутності малолітньої дитини) [56].

Зосередились на аналізі правових норм і сутності категорії «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк. На думку вчених до таких належать злочини, які:

1) полягають у фізичному, сексуальному, психологічному чи економічному насильстві;

2) учиняються в сім'ї чи у межах місця проживання чи між родичами, або між колишнім/теперішнім подружжям, чи між іншими особами, котрі спільно проживають (проживали) однією сім'єю, однак не перебувають (не перебували) у родинних відносинах або в шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, котра вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що і постраждала особа;

3) зумовлюють настання наслідків у вигляді фізичних чи психологічних страждань, розлади здоров'я, а також втрату працездатності, емоційну залежність або погіршення якості життя потерпілої особи;

4) скоюються систематично (ця ознака не стосується випадків учинення злочину, який характеризується трьома попередніми ознаками, але водночас містить ознаки іншого злочину проти життя, здоров'я чи волі особи) [24, с. 145].

А. А. Вознюк у своїх дослідженнях зосередився на конкретних складах кримінальних правопорушень, що можуть бути пов'язані з домашнім насильством. Учений запропонував класифікацію таких злочинів за характером насильства, що вчиняється в контексті сімейно-побутових відносин. Згідно з його позицією, усі злочини, пов'язані з домашнім насильством, можуть бути розподілені на кілька основних груп:

1. Злочини фізичного характеру, які передбачають застосування фізичної сили до потерпілої особи. До них належать злочини, передбачені ст.ст. 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 КК України.

2. Злочини психічного характеру, що полягають у заподіянні психологічної шкоди, погрозах, примушуванні або інший вплив на психоемоційний стан потерпілої особи. До цієї групи віднесено склади злочинів, передбачені ст.ст. 129, 134, 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК України.

3. Злочини економічного характеру, які передбачають обмеження в доступі до матеріальних ресурсів, позбавлення житла, незаконне утримання коштів тощо. Серед них – ст.ст. 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК України.

4. Злочини сексуального характеру, пов'язані з посяганням на статеву свободу та недоторканність особи. До цієї групи входять кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 152, 153, 154 КК України [12, с. 11]. Запропонована класифікація дозволяє системно охопити різні форми кримінально-караної поведінки в межах домашнього насильства та акцентує на його багатовимірному характері. Таким чином, автором взято за основу вид насильства, котрий застосовано щодо потерпілої особи, як передумову вчинення кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України.

Визначаючи конкретні склади кримінальних правопорушень, що можуть бути віднесені до категорії злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, слід звернути увагу на науковий внесок К. А. Шаповал. Авторка аргументовано вказує, що кримінальне правопорушення, передбачене статтею 126-1 Кримінального кодексу України, не охоплює ті ситуації, коли насильство супроводжується заподіянням шкоди життю чи здоров'ю потерпілої особи.

Домашнє насильство, за її висновками, часто слугує основою для формування раптового мотиву, який у подальшому реалізується у вигляді вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, зокрема умисних вбивств. Проте у слідчій практиці виникають значні труднощі із встановленням саме такого мотиву, що ускладнює правильну правову кваліфікацію діяння та гальмує ефективність розслідування.

Кваліфікуюча роль мотиву у справах, пов'язаних з вбивствами на тлі

домашнього насильства, потребує чіткого нормативного та методологічного осмислення. Адже визначення наявності попереднього насильства як фонові або безпосередньої причини конфлікту дозволяє не лише правильно класифікувати діяння, але й встановити об'єктивну картину злочину, що має ключове значення для слідства та судового розгляду.

На думку дослідниці, розв'язання цієї проблеми можливе через створення окремої методики розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, у тому числі таких, де результатом стала смерть потерпілого. Такий підхід сприятиме вдосконаленню слідчої практики, забезпеченню реалізації завдань кримінального провадження та підвищенню якості розслідувань у цій чутливій категорії справ [106, с. 21]. Вважаємо, що така позиція дійсно має місце, а тому вищенаведений перелік кримінальних правопорушень потребує свого доповнення ще й іншими статтями, зокрема, тими, що передбачають відповідальність за вчинення різних видів вбивств.

Під час дослідження змісту термінологічної конструкції «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», важливо враховувати й позиції, сформульовані в межах судової практики, зокрема на рівні Верховного Суду. З цього погляду показовою є постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19, яка має суттєве значення для з'ясування підходів до визначення змісту та меж таких злочинів.

У згаданій постанові сформульовано принципову правову позицію, відповідно до якої будь-яке кримінальне правопорушення може вважатися таким, що пов'язане з домашнім насильством, за умови, якщо обставини його вчинення вказують на наявність принаймні однієї з ознак, передбачених статтею 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII.

Суттєвим є те, що для кваліфікації злочину як такого, що вчинений у контексті домашнього насильства, не вимагається обов'язкової вказівки на

відповідні ознаки у диспозиції або санкції норми Кримінального кодексу України. Це означає, що суди повинні керуватися не лише формальним змістом інкримінованої норми, а й оцінювати фактичні обставини справи, зокрема характер стосунків між винною особою та потерпілим, систематичність насильницьких дій, їх мотивацію тощо.

Таким чином, правова позиція ВС значною мірою розширює межі тлумачення злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, і водночас вимагає від правоохоронців та суддів особливої уваги до аналізу контексту вчинення правопорушення та особливостей взаємостосунків сторін, що відповідає загальним принципам справедливого правосуддя та захисту прав людини [67]. Таким чином, суди свідомо утримуються від формулювання вичерпного переліку статей Особливої частини Кримінального кодексу України, що можуть охоплювати злочини, пов'язані з домашнім насильством. Такий підхід, на нашу думку, обрано з огляду на необхідність урахування різноманіття життєвих ситуацій, які виникають у приватному та сімейному житті громадян, та уникнення обмеження можливостей належної правової кваліфікації діянь.

Ця позиція узгоджується й із міркуваннями інших науковців, які зазначають, що створити вичерпний перелік складів злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, є фактично неможливо. Причиною цього є залежність від конкретних обставин кожного окремого випадку вчинення суспільно небезпечного діяння, характеру стосунків між особами, мотивів, контексту конфлікту тощо.

Отже, акцент у кваліфікації таких злочинів має бути зміщено з формального переліку статей на оцінку змісту й обставин конкретного правопорушення, що дозволяє забезпечити більш гнучкий і справедливий підхід у правозастосуванні [31].

Окрім цього, слід зауважити, що в судовій практиці вже знайшли закріплення й інші вагомні позиції, котрі мають значення для кваліфікації, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, пов'язаних

із домашнім насильством. Так, Верховний Суд у низці своїх рішень (від 25.02.2020 у справі № 442/2191/19, від 10.03.2020 у справі № 531/270/19, від 19.03.2020 у справі № 675/813/19, від 31.03.2021 у справі № 155/457/20, від 17.06.2021 у справі № 717/764/20) окреслив позицію, що для визнання судом злочину, пов'язаним із домашнім насильством, обов'язковим є відображення у формулюванні обвинувачення (зокрема, у повідомленні про підозру, в обвинувальному акті) із установленням органами досудового розслідування відповідних фактичних обставин. Тобто, ступінь родинних відносин чи спорідненості між потерпілим та винуватцем, характер насильства тощо [105]. Зокрема, у постанові Касаційного кримінального суду у складі ВС, у справі № 496/4142/14-к від 28.02.2023 наголошено на обов'язковій вказівці стороною обвинувачення у повідомленні про підозру й обвинувальному акті про те, що суспільно небезпечне діяння пов'язане саме з домашнім насильством, що доведено відповідними процесуальними джерелами доказів [66].

Також Верховний Суд звернув увагу на те, що термін «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», який використовується у пункті 7 частини 1 статті 284 КПК України, має розширене тлумачення. Зокрема, він охоплює не лише спеціально передбачене кримінальне правопорушення за статтею 126-1 КК України, а й інші суспільно небезпечні діяння, що за своїм змістом та обставинами мають ознаки домашнього насильства.

Це означає, що у разі пред'явлення обвинувачення у вчиненні такого правопорушення, за якого обвинувачений мав реальну можливість реалізувати своє право на захист, кримінальне провадження не підлягає закриттю на підставі відмови потерпілої особи від обвинувачення в межах провадження у формі приватного обвинувачення.

Таким чином, правова позиція ВС підтверджує важливість забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за діяння, що мають ознаки домашнього насильства, навіть за умови зміни позиції потерпілої сторони, що сприяє додатковому захисту її прав і запобіганню повторному вчиненню

насильницьких дій [65].

Крім того, ознаки домашнього насильства можуть виявлятися у межах різних складів злочинів, за умови, що відповідне кримінальне правопорушення вчинене:

- у межах сім'ї чи в місці спільного проживання;
- щодо родичів;
- щодо колишнього або теперішнього подружжя;
- щодо іншої особи, яка спільно проживає або проживала з кривдником як одна сім'я, навіть без наявності родинних чи шлюбних зв'язків.

Таким чином, визначальним чинником у кваліфікації злочину як такого, що пов'язаний із домашнім насильством, є не лише форма правовідносин, а й фактичні обставини співжиття та характер взаємин між потерпілою особою і правопорушником. Це дозволяє ширше застосовувати норми, спрямовані на захист жертв домашнього насильства, і забезпечувати повноцінну реалізацію їхніх прав у кримінальному процесі [55, с. 17].

Не можна не погодитися з тим, що міжнародно-правове регулювання у сфері протидії домашньому насильству акцентує увагу на безумовній забороні будь-яких його форм. Це свідчить про те, що визначальним у кваліфікації таких діянь є сам факт вчинення насильства, а не юридичне визначення сфери суспільних відносин, у межах яких воно має місце.

Відповідно, кримінально-правова оцінка домашнього насильства може охоплювати положення різних статей КК України, незалежно від їх належності до конкретного розділу Особливої частини. Адже центральним елементом є факт насильницького впливу, що порушує права й свободи потерпілої особи, а не формальна класифікація правопорушення за родовим об'єктом кримінально-правової охорони.

Такий підхід відповідає міжнародним стандартам і дозволяє забезпечити належний захист осіб, які постраждали від насильства в побутовому середовищі, незалежно від правової форми реалізації насильницької

поведінки [11].

Разом із цим, слушною вважаємо позицію, що із упровадженням у кримінальне законодавство інституту кримінальних проступків, категорія «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», не узгоджується з оновленою термінологією КК України, а отже, потребує уточнення з огляду на те, що поняттям «кримінальний проступок» охоплює низку складів кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України, у тому числі, передбачених ч.ч. 1, 2 ст. 125, ч. 1 ст. 126 КК України, що є достатньо чисельними в судовій практиці [110, с. 146].

З огляду на викладене, наразі набуває поширення у використанні словосполучення «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством». Так, у юридичній літературі вказують, що раціональним і логічним є нормативне закріплення поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством», а також передбачення у КК України можливості призначення обмежувальних заходів не лише за злочини, але й за кримінальні проступки, а відтак і заміну досі наявної в окремих його нормах термінології із «злочину, пов'язаного з домашнім насильством» на «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» [105, с. 85; 107].

Окреслені позиції знаходять своє визнання і в напрацюваннях представників інших наук кримінально-правового циклу, зокрема, криміналістики. Так, Ю. Б. Комаринська запропонувала класифікувати кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, залежно від ступеня їхньої суспільної небезпеки, виокремивши дві основні категорії: 1) кримінальні проступки, пов'язані з домашнім насильством та 2) злочини, пов'язані з домашнім насильством.

До першої групи – кримінальних проступків, які найчастіше зустрічаються у сфері домашнього насильства, дослідниця віднесла:

– умисне легке тілесне ушкодження (ч. 1, 2 ст. 125 КК України);

- побої та мордування (ч. 1 ст. 126 КК України);
  - погроза вбивством (ч. 1 ст. 129 КК України);
  - експлуатація дітей (ч. 1 ст. 150 КК України);
  - примушування до вступу в статевий зв'язок (ч. 1, 2 ст. 154 КК України);
  - порушення недоторканості житла (ч. 1 ст. 162 КК України);
  - ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України);
  - ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України);
  - порушення недоторканості приватного життя (ч. 1 ст. 182 КК України);
  - шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України);
  - заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України);
  - погроза знищення майна (ст. 195 КК України);
  - жорстоке поводження з тваринами (ч. 1 ст. 299 КК України);
  - створення або утримання місць розпусти і звідництво (ч. 1 ст. 302 КК України);
  - спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ч. 1 ст. 323 КК України);
  - невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК України);
  - порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України) [35, с. 173].
- Такий підхід дозволяє глибше осмислити масштаби та різноманітність форм домашнього насильства, що визнаються кримінально-караними навіть у рамках проступків, а також сприяє побудові чіткої системи реагування на ці діяння.

З огляду на множинність діянь, котрі можуть бути віднесені до категорії кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, слід зауважити, що кваліфікація злочинів за своєю суттю і змістом завжди пов'язана з необхідністю обов'язкового встановлення і доказування кримінально-

процесуальними і криміналістичними засобами двох надзвичайно важливих обставин: 1) факту вчинення особою (суб'єктом злочину) суспільно небезпечного діяння, тобто конкретного акту її поведінки (вчинку) у формі дії чи бездіяльності; 2) точної відповідності ознак цього діяння ознакам складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України [11].

Отже, домашнє насильство, як слушно зауважують, є індивідуальним деструктивним чинником у системі протиправних чинників суспільства [23, с. 23]. Безспірно, що домашнє насильство є не тільки підставою для кваліфікації дій особи за ст. 126-1 КК України, однак стає передумовою вчинення інших кримінальних правопорушень. Зокрема, це стосується заподіяння різного ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, насильницького зникнення, умисних вбивств, доведення до самогубства, сексуального насильства, і навіть кримінальних правопорушень проти власності. Слідча та судова практика засвідчує, що з метою помсти сімейні насильники викрадають дітей, власне майно жертви, офіційні документи, зокрема паспорт громадянина України та паспорти для виїзду за кордон. Такі дії також можуть бути пов'язані із домашнім насильством та спрямовані на заподіяння страждань потерпілої особи шляхом зміни її звичайного способу життя. Водночас для підтвердження того факту, що кримінальне правопорушення пов'язане із домашнім насильством слід провести комплекс процесуальних дій, за результатами яких буде отримано сукупність достатніх і достовірних доказів. Така діяльність має відбуватися з дотриманням загальних засад кримінального провадження, а також узгоджена із сукупністю тих організаційних засад, що вироблені практикою.

З урахуванням викладеного можемо визначити, що кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, становлять окрему категорію суспільно небезпечних діянь, що потребують застосування специфічного наукового та правозастосовного підходу. У чинному

національному законодавстві України, а також у відповідних міжнародно-правових актах, що становлять правову основу захисту прав людини, простежується тенденція до розширеного тлумачення таких правопорушень. У науковій і правозастосовній площині сформувалося розуміння того, що не лише спеціальна стаття 126-1 КК України «Домашнє насильство» охоплює цю категорію злочинів, але й низка інших діянь, що супроводжуються актами фізичного, психологічного, сексуального чи економічного насильства у контексті сімейно-побутових відносин.

Під поняттям «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством», на нашу думку, слід розуміти суспільно небезпечні діяння, що вчиняються у межах сімейних, родинних або близьких стосунків і характеризуються насильницьким характером із заподіянням шкоди або створенням реальної загрози заподіяння шкоди життю, здоров'ю, гідності, психоемоційному або матеріальному стану потерпілої особи. Такі правопорушення можуть кваліфікуватися як злочини або кримінальні проступки, незалежно від наявності прямої вказівки у відповідній нормі КК України на їх зв'язок із домашнім насильством.

Визначальним критерієм для кваліфікації діяння як такого, що пов'язане з домашнім насильством, є не тільки юридичне формулювання норми закону, а й фактичні обставини справи. Зокрема, це наявність близьких або сімейних стосунків між особою, яка вчинила правопорушення, і потерпілою особою, а також мотив, систематичність, контекст учинення дій. Під діяннями, що можуть бути кваліфіковані як насильницькі у межах домашнього середовища, розуміються ті, що супроводжуються фізичними посяганнями, психологічним тиском, сексуальним примусом чи економічним контролем або обмеженням.

Судова практика, зокрема позиції Верховного Суду, підтверджують, що термін «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» має тлумачитися розширено. Такий підхід орієнтований не на формальну ознаку статті, а на зміст і обставини вчиненого діяння, що свідчить про потребу контекстуальної

оцінки кожного конкретного випадку. При цьому встановлення факту домашнього насильства має бути підтверджене належними й допустимими доказами у межах кримінального провадження. Відповідно, кваліфікація правопорушення як пов'язаного з домашнім насильством тягне за собою й певні кримінально-процесуальні наслідки, зокрема неможливість закриття провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України у разі відмови потерпілої особи від обвинувачення.

Отже, кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством – це комплексна категорія, яка охоплює специфічні за своїми об'єктом і суб'єктами, мотивами, характером винної поведінки та її наслідків, і водночас вимагає всебічного, індивідуалізованого аналізу, зокрема і в межах кримінального провадження, з урахуванням соціального контексту та пріоритету прав людини як фундаментального принципу правової держави.

1.2 Стан та напрями наукового забезпечення використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством

Практична реалізація механізмів залучення носіїв спеціальних знань до участі у кримінальному провадженні супроводжується рядом дискусійних аспектів, що залишаються неврегульованими на рівні відомчих підходів, а подекуди – навіть у межах однієї інституційної структури. Вирішення зазначених проблем, на наш погляд, можливе шляхом розроблення концептуальних засад використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Такі засади мають ґрунтуватися як на уніфікованих положеннях, так і на гнучких механізмах їх адаптації до конкретної слідчої ситуації, з урахуванням характеру тактичних завдань, що виникають під час

розслідування.

Необхідною умовою ефективного функціонування цих засад є формування спеціальних рекомендацій з урахуванням особливостей окремих категорій кримінальних правопорушень. Саме таку мету ми визначаємо як пріоритетну в межах нашого дослідження. Досягнення поставленої мети можливе через системне узагальнення наукових напрацювань у відповідній галузі знань, а також через виокремлення ключових положень, що впливають із практики слідчої, судової, адвокатської та експертної діяльності.

Комплексний аналіз відповідних джерел дозволить виробити науково обґрунтовані підходи до застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Вважаємо, що така методологія сприятиме підвищенню якості кримінального провадження та забезпеченню його відповідності як національним стандартам кримінальної юстиції, так і міжнародним вимогам у сфері захисту прав людини.

Уже неодноразово міжнародні неурядові організації, котрі займаються дослідженням такого явища, як домашнє насильство, наголошували, що це явище становить певну загрозу і для світової економіки в цілому, і для окремих сімей, осіб і представників суспільства зокрема. Особливо, якщо протиправні посягання, пов'язані з домашнім насильством учиняються щодо дітей і неповнолітніх осіб, осіб похилого віку тощо [114, с. 1–11]. Перш за все це пов'язано із дискредитацією інституту сім'ї в суспільстві, порушенні прав, свобод і законних інтересів жертв домашнього насильства, посягання на їх життя та здоров'я, із подальшим високим ризиком формування у жертв-індивідуумів девіантної поведінки [76, с. 5].

Ураховуючи ту суспільну небезпеку, котрою охарактеризоване домашнє насильство, йому приділяється увага і на міжнародному, і на національному рівнях. Окрім цього, дослідження домашнього насильства наразі міждисциплінарна сфера, що об'єднує психологів, правників, соціологів, медиків і фахівців інших спеціальностей [91, с. 31–32]. Представники різних

галузей науки підходять до теоретичного розроблення проблематики мінімізації наслідків і протидії домашньому насильству, а також пов'язаних із ним явищ з урахуванням специфіки предмету дослідження конкретної науки, крізь призму тих завдань, що покладаються на неї.

Зокрема, представники наук кримінально-правового циклу у контексті протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаних із домашнім насильством, ставлять собі за мету, як правило, розроблення таких напрямів:

1. З'ясування особливостей кримінально-правової характеристики насильства і кримінологічних засад протидії йому, а також особливостей і проблемних питань притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із домашнім насильством. Ці проблеми стали предметом дослідження О. М. Беспаль [8], А. Б. Благі [9], О. М. Гуміна [19], Д. О. Даниленка [21], О. С. Дмитращук [22], О. І. Зінсу [27], М. Г. Кузнєцова [40], Ю. С. Лимаренко [42], Н. О. Ліщук [43], В. В. Медведської [49], У. М. Митника [50], Л. А. Наконечної [53], Л. Ю. Приколотіної [75], Л. В. Самарай [89], М. Ю. Самченко [90], Н. А. Стасюк [93], О. М. Храмцова [101], Р. С. Шакіна [104], А. Я. Шинкарчук [108] та інших.

2. Специфіка досудового розслідування, зокрема, правові й організаційні аспекти розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, проблеми доказування, а також проведення окремих процесуальних дій на стадії їх досудового розслідування тощо. Цим питанням присвячено напрацювання С. Є. Абламського [1], І. В. Гловюк [15; 16], В. П. Гонтаренка [17], В. О. Гусєвої зі співавторами [20; 112], О. В. Пчеліної [83], Г. К. Тетерятник та О. С. Сомика [95], С. С. Чернявського [103] та багатьох інших.

3. Розроблення криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. У цьому напрямі вирізняються дослідження Т. В. Іщенко [30], Ю. Б. Комаринської [35; 36],

Ю. М. Слухаєнка [92], К. А. Шаповал [106], Р. Л. Степанюка зі співавторами [94] та багатьох інших [88, с. 577].

З огляду на таку публікаційну активність, слід відмітити, що вчені останнім часом достатньо активно взялися за теоретичне розроблення цієї проблематики, та попри це, окремі її аспекти і досі, на нашу думку, залишаються малодослідженими. Так, недостатньою розробленістю охарактеризована проблематика використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані з домашнім насильством. Безумовно деякі аспекти цієї проблематики знаходили своє висвітлення у роботах Г. К. Авдєєвої [2], О. П. Бабкіної, А. С. Ткачова, С. І. Данильченко [4], О. І. Мотляха [51], Н. В. Павлової [61], І. О. Савченко, С. Л. Бабич, Р. З. Ускіли [85] та деяких інших. Водночас з огляду на те, що в спеціальній літературі вказують про її специфічність залежно від галузі знань, у якій вона застосовується [82, с. 131], виду кримінальних правопорушень, що розслідуються [13; 100], вважаємо, що вона також потребує окремого комплексного дослідження. Тим паче, що про це вказують і інші вчені [58, с. 90].

Останнім часом у вітчизняному науково-правовому просторі питання протидії різним видам насильства, зокрема домашньому, вчергове набули активної уваги дослідників, що підтверджується низкою захищених дисертацій, присвячених цій тематиці. Автори таких досліджень охопили широкий спектр як загальнотеоретичних, так і прикладних аспектів реагування на насильницьку поведінку, серед яких – кримінально-правові, адміністративні, кримінологічні, криміналістичні, цивільно-правові та міждисциплінарні підходи.

Цивільно-правовим аспектам захисту осіб, постраждалих від домашнього насильства, присвячена праця М. В. Науменко, яка зосередилась на правових механізмах компенсації шкоди, ролі судової практики, а також гармонізації національного законодавства із міжнародними зобов'язаннями [54].

У контексті воєнного стану Б. П. Набієв проаналізував особливості

кримінально-правового та кримінологічного реагування на домашнє насильство, виокремивши новітні тенденції прояву цього явища, а також запропонувавши концептуальні засади запобігання правопорушенням у кризових умовах [52].

Питання запобігання домашньому насильству в межах адміністративно-правового регулювання впродовж останнього часу стали предметом досліджень О. І. Золотарьової та Я. М. Горбунової, які, з різних підходів, розкрили роль державних інституцій у реагуванні на відповідні діяння й окреслили шляхи посилення превентивних механізмів. У цьому ж аспекті особливу увагу захисту прав дітей, постраждалих від домашнього насильства, присвячено дослідження Н. В. Семікоп, в якому розкрито правові засади діяльності Національної поліції України.

Р. С. Шакін розглянув правові аспекти кримінальної відповідальності за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми. Автор визначив, що жорстоке поводження з дітьми охоплює форми фізичного та психологічного насильства, а також інші протиправні дії, вчинені стосовно дитини або в її присутності щодо осіб, з якими вона має емоційний зв'язок. Такі дії можуть призводити до фізичних чи психічних страждань, порушення стану здоров'я, втрати працездатності, емоційної нестабільності, зниження якості життя, а також спричиняти або створювати загрозу завдання шкоди нормальному розвитку дитини. Зазначені діяння можуть бути вчинені батьками, особами, які їх замінюють, або іншими близькими особами, незалежно від спільного проживання з дитиною. Слушно констатує автор, що на сьогодні випадки жорстокого поводження з дітьми з боку близького оточення підлягають кваліфікації як прояви домашнього насильства, що дає підстави для притягнення винних осіб до відповідальності відповідно до чинного законодавства [104, с. 178].

Комплексний підхід до вивчення методик розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, запропонували Ю. М. Слухаєнко та

К. А. Шаповал. Вони розробили тактичні та криміналістичні рекомендації для забезпечення ефективності розслідування та фіксації доказової бази, з урахуванням специфіки слідчих ситуацій.

Питання застосування обмежувальних заходів, передбачених кримінальним законодавством стосовно осіб, які вчинили домашнє насильство, досліджувались у праці А. Є. Олійниченко. Авторка запропонувала правові механізми забезпечення виконання рішень суду щодо ізоляції кривдника від постраждалої особи [57].

Психологічний аспект проблеми вивчено О. І. Зінсу, яка зосередилась на запобіганні домашньому насильству через призму психолого-правових механізмів [27], а також Е. О. Базалук, яка дослідила механізми підтримки жінок і дівчат, постраждалих від насильства в умовах збройного конфлікту [6].

Ряд праць, таких як дослідження В. П. Гонтаренка, В. І. Медведської, А. Л. Грищенко, Ю. С. Лимаренко та інших, зосередилися на комплексному аналізі розслідування, запобігання, соціального захисту й адміністративної відповідальності у сфері протидії домашньому насильству, відзначаючи особливості регіональної практики, діяльності правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування [17; 18; 42; 49].

Таким чином, узагальнення результатів зазначених дисертацій дозволяє стверджувати, що в сучасній юридичній науці вже сформувалась потужна наукова база з проблематики домашнього насильства. Проте, водночас, залишаються недостатньо опрацьованими окремі питання методичного забезпечення діяльності слідчих і прокурорів у розслідуванні таких злочинів, залучення спеціальних знань, а також інтеграції міжнародного досвіду у національну правову практику, що й обумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

З метою узагальнення тих основоположних висновків, який дійшли вчені та які мають значення для нашого дослідження, вважаємо за потрібне зупинитися на деяких з них. Це стосується, зокрема, тих, що мають значення

для нашого дослідження, у зв'язку із взаємопов'язаністю предмету дослідження.

Перш за все слід зауважити, що автори неодноразово зверталися до аналізу типових судових експертиз, що призначаються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Так, під час розроблення методики розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, такі питання розглянула Т. В. Іщенко. Згідно із висновками авторки до найбільш поширених належать: судово-медичні експертизи, судово-психіатричні експертизи та комплексні судові психолого-психіатричні експертизи. На підставі аналізу правозастосовної практики авторкою обґрунтовано позицію, що працівники слідчих підрозділів не завжди правильно оцінюють можливості судово-психологічних експертиз, що, зокрема, зумовлено недостатнім розумінням предмету дослідження психологічної, а також комплексної судової психолого-психіатричної експертиз, а це сукупно призводить до безпідставного призначення саме останніх [30, с. 5].

Питанням розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 126-1 КК України, присвячені наукові напрацювання Ю. М. Слухаєнка. За результатами ґрунтовного теоретичного узагальнення та емпіричного аналізу автор обґрунтовує висновок, відповідно до якого ключовими завданнями застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства є забезпечення повного, всебічного та об'єктивного дослідження доказів, здобутих під час проведення процесуальних дій.

Реалізація зазначених завдань, на думку науковця, здійснюється шляхом надання фахових консультацій відповідно до ст. 71 КПК України, а також призначення та проведення судових експертиз на підставі ст. 242 КПК України. При цьому домінуюче значення мають судово-медичні експертизи (живих осіб і речових доказів), судово-психіатричні, наркологічні, психологічні, трасологічні

(зокрема дослідження слідів механічних пошкоджень одягу), експертизи відео- та звукозаписів, а також комплексні експертні дослідження (психолого-психіатричні, медико-криміналістичні).

Застосування зазначених видів експертиз дає змогу вирішувати найбільш значущі діагностичні завдання, спрямовані на встановлення особи злочинця (у тому числі спростування його алібі), способу вчинення кримінального правопорушення (з визначенням форми домашнього насильства), а також характеру й обсягу заподіяної шкоди немайнового характеру. Окрім того, експертні висновки сприяють підтвердженню правильної кримінально-правової кваліфікації діяння, зміцненню доказової бази шляхом об'єктивізації показань потерпілих і свідків, а також формуванню перспективно-прогностичної оцінки ефективності та результативності досудового розслідування [92].

В. П. Гонтаренко також наголосив на важливості спеціальних знань та їх використанні у забезпеченні ефективного досудового розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані із домашнім насильством. Автором проведено аналіз процесуального порядку призначення і проведення судових експертиз у зарубіжних державах. Також наголошено на необхідності скасування в Україні монополії на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз у державних експертних установах, а також запропоновано ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» виключити і передбачити в положеннях ст. 243 КПК України можливість проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз приватними судовими експертами й установами.

Окрім цього, В. П. Гонтаренко з'ясував, що у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства на момент його дослідження існувало таке співвідношення призначених судових експертиз: 1) судово-медичні 38 %; 2) судово-психіатричні – 27 %; 3) судово-психологічні – 19 %; 4) інші – 16 %, зокрема, комплексні психолого-психіатричні – 7 %, зброї та слідів і обставин її використання – 4 %, судово-наркологічні – 3 %, трасологічні

– 2 %, дактилоскопічні – 1 %, а також наголошено на низькому рівні залучення спеціалістів для проведення слідчих (розшукових) дій [17, с. 206–207]. Зауважимо, що положення, сформульовані автором, дійсно характеризують сучасний стан проблематики використання спеціальних знань. Разом із тим, слід зауважити, що на теперішній час не проводяться наркологічні експертизи, а проведення трасологічних експертиз характерне саме для умисних вбивств, у яких домашнє насильство стало предикатним злочином, при цьому абсолютно нетиповим є їх проведення під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Не оминула увагою питання використання спеціальних знань під час розслідування умисних вбивств, учинених у зв'язку з домашнім насильством і К. А. Шаповал. Нею також визначено типові види експертних досліджень, що призначаються під час розслідування злочинів досліджуваного виду, серед яких виокремлено: судово-медичну експертизу трупа (100%); судово-психіатричну експертизу (82%); комплексну психолого-психіатричну експертизу підозрюваного (8%); судово-дактилоскопічну експертизу (58,8 %); судово-медичну експертизу підозрюваного (36,4 %); судово-трасологічну (38,8 %); судово-імунологічну експертизу (32,9 %); судову медико-криміналістичну експертизу (31,7 %); судово-криміналістичну експертизу холодної зброї (63,8 %); судово-балістичну експертизу (5,9 %); судово-психологічну експертизу (2,3 %) тощо. Щодо більшості з окреслених видів судових експертиз, авторкою визначено особливості підготовки і призначення, оцінки і використання висновку експерта з урахуванням тактичних завдань розслідування [106]. Водночас зауважимо про недоречність використання термінологічної конструкції «судово-балістична експертиза», адже назву цього виду дослідження давно вже було змінено на «експертиза зброї, слідів та обставин її використання».

У дисертаційному дослідженні Д. В. Хорошун розглянуто питання, пов'язані з кримінальними правопорушеннями, що кваліфікуються як домашнє

насильство. Зокрема, авторка включає такі правопорушення до загального аналізу кримінальних справ щодо злочинів проти життя та здоров'я особи. Вона акцентує увагу на тому, що у справах за ст. 126-1 КК України (домашнє насильство) судово-психіатрична експертиза підозрюваного призначалася у 9 % випадків, а психологічна експертиза потерпілої особи – у 39% справ.

Крім того, авторка підкреслює важливість оцінки психоемоційного стану потерпілих у справах, пов'язаних із психологічним насильством, і наводить приклади з судової практики, коли експертиза виявила психотравмувальний характер впливу з боку кривдника, що спричинив моральні страждання жертви. Загалом Д. В. Хорошун доходить висновку про необхідність системного підходу до використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема у справах, пов'язаних із домашнім насильством, що передбачає як об'єктивне призначення експертиз, так і індивідуалізований аналіз обставин справи з урахуванням психоемоційного стану учасників [100].

Таким чином, незначні неточності, яких допускалися вчені, котрі займалися з'ясуванням особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, вчергове засвідчують потребу окремого ретельного та комплексного дослідження проблематики використання спеціальних знань. Тим паче, що і розгляд її не повинен обмежуватися виключно з'ясуванням найпоширеніших судових експертиз, котрі призначаються органами досудового розслідування.

Зауважимо, що в останніх дослідженнях увага вчених прикута і до процесуальних питань залучення експерта сторонами кримінального провадження. Як зауважує Г. К. Авдєєва, основні проблеми полягають у:

- 1) монополії державних спеціалізованих експертних установ на проведення судових експертиз;
- 2) обранні експерта, котрий проводитиме дослідження керівником експертної установи без узгодження з судом та сторонами кримінального провадження;

3) неможливості реалізації права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного заявлення відводу експерту;

4) не доказуванні заздалегідь відомостей про судового експерта до учасників судочинства, а ознайомлення їх із ними вже після завершення експертизи, зокрема, під час ознайомлення з висновком експерта та ін. [2, с. 10–14]. Про деякі з окреслених проблем вже неодноразово наголошували вчені і ми також вважаємо, що вони потребують свого розв'язання, адже неприпустимим є порушення інтересів сторони захисту, оскільки це може бути визнано судом, як підстава для визнання отриманих висновків експертів недопустимими доказами.

Неабияку увагу питанням правових і судово-медичних аспектів домашнього насильства в Україні приділяють і судові медики. Останні зазначають, що актуальним у цій категорії справ є питання щодо своєчасного призначення та проведення експертиз у випадках домашнього насильства, що виникає у органів досудового розслідування/суду у випадках психологічного, фізичного, сексуального насильства. У випадках психологічного насильства передбачається проведення судово-психіатричної експертизи, у випадках фізичного та сексуального насильства – судово-медичної експертизи» [4, с. 339].

Також О. П. Бабкіна, А. С. Ткачов і С. І. Данильченко слушно вказують, що своєчасне проведення судово-медичних експертиз, що має на меті виявлення тілесних ушкоджень, зумовлених скоєнням домашнього насильства, гарантує стороні кримінального провадження/суду можливість у подальшому вжиття ефективних заходів адміністративного, кримінального чи іншого характеру стосовно підозрюваного (кривдника). Водночас для запобігання психологічної травматизації потерпілого рекомендоване застосування сучасних технічних засобів фіксації (фотографування, відеозйомка) на етапах збору анамнезу та подальшого огляду потерпілої особи, а також їх подальшого використання сторонами кримінального провадження/суду [4, с. 340].

Проблематиці використання психологічних знань у кримінальному провадженні також присвячено низку праць. Особливе значення вони відіграють у досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях. Зародження наукових пошуків у цій сфері в Україні беруть свій відлік ще з 1929 року, коли була видана перша вітчизняна монографія А. Є. Брусиловського, присвячена судово-психологічній експертизі. У ній автором окреслено напрями застосування психології у справах щодо тяжких злочинів, залізничних катастроф і при допитах малолітніх свідків [10]. У подальшому в юридичній науці точилися дискусії щодо меж і доцільності застосування психологічних знань під час доказування, що відобразилося як на теоретичних підходах, так і на практиці призначення експертиз.

Попри певний період відходу від активного застосування судово-психологічної експертизи, із 1960-х років відбувається її поступове відновлення: у 1964 році в системі юридичної освіти започатковано викладання судової психології, що дало новий імпульс науковим дослідженням у цій сфері. На основі накопичених емпіричних даних і практичних напрацювань відбувається інституціоналізація психологічної експертизи як інструменту кримінального провадження.

У подальші десятиліття в Україні сформувалася ґрунтовна наукова школа з юридичної психології. Значний внесок у її розвиток зробили вітчизняні науковці, зокрема В. Г. Андросюк, В. В. Бедь, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Костицький, С. Д. Максименко, Т. М. Титаренко, В. О. Шуляр та інші. Їхні праці стали основою для практичного впровадження спеціальних психологічних знань у діяльність органів досудового розслідування та суду, зокрема у формі експертиз, слідчих дій та оцінки особистісних характеристик учасників кримінального провадження.

Авторський внесок В. В. Бедя полягає у формуванні цілісної теоретико-прикладної концепції використання психологічних знань адвокатом-захисником у кримінальному провадженні. Він уперше системно обґрунтував

роль адвоката як повноцінного суб'єкта використання спеціальних психологічних знань, а не лише пасивного користувача результатів експертиз. Ключовим науковим здобутком автором є розроблення та обґрунтування єдності процесуальних і непроцесуальних форм використання психологічних знань. Автор не лише класифікував ці форми (консультація, судово-психологічна експертиза, участь спеціаліста-психолога, безпосереднє застосування знань адвокатом), а й показав їх функціональну взаємозалежність, що стало методологічною основою для подальших досліджень у сфері спеціальних знань у кримінальному провадженні. Також на підставі масштабного емпіричного дослідження автор визначив професійно значущі психологічні якості адвоката, їх структуру, вагомість і вплив на ефективність захисту. Цей результат має не лише наукову, а й практичну цінність, оскільки заклав підґрунтя для: 1) професійного відбору до адвокатури; 2) психологічної підготовки та перепідготовки адвокатів; 3) формування стандартів професійної придатності у сфері захисту. Відтак вагомий внесок В. В. Беда полягає у тому, що він:

- 1) інтегрував юридичну психологію в адвокатську діяльність як самостійний науково-прикладний напрям;
- 2) сформулював наукові засади використання психологічних знань саме стороною захисту;
- 3) заклав методологічну основу для подальших досліджень спеціальних знань у кримінальному процесі, у тому числі в сучасних дослідженнях щодо участі експертів, спеціалістів і консультантів [7].

Комплексно до розроблення проблематики використання спеціальних психологічних знань у кримінальному провадженні в незалежній Україні підійшов В. Я. Марчак (2003). Його авторський внесок полягає в обґрунтуванні поняття спеціальних психологічних знань та визначенні їх ролі в кримінальному процесі. Він запропонував розглядати спеціальні психологічні знання як набуті особою, що залучається до кримінального процесу (як

консультант, спеціаліст чи експерт), у процесі навчання або професійної діяльності за відповідним фахом, знання про психічні закономірності людини, які можуть використовуватись у кримінальному провадженні для досягнення його завдань. На думку вченого, застосування таких знань сприяє правильному вирішенню завдань щодо розкриття злочинів, їх розслідування та перевиховання осіб, які їх скоїли [48, с. 20].

Авторський внесок В. О. Шуляра полягає в комплексному міждисциплінарному дослідженні юридико-психологічної природи стану сильного душевного хвилювання (гіперафективного психічного стану) як особливого психоемоційного стану, що має істотне значення для кримінально-правової кваліфікації та судово-слідчої практики. На підставі проведених наукових пошуків автор:

1) концептуалізував поняття гіперафективного психічного стану, зокрема, запропонував чітке розмежування між фізіологічним, кумулятивним, патологічним та аномальним афектами, визначивши специфіку кожного з них та їхній вплив на кримінальну відповідальність;

2) розробив пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України, зокрема заміни терміну «сильне душевне хвилювання» на «гіперафективний психічний стан», зміни формулювань у статтях 116 і 123 КК України, що свідчить про прагнення до підвищення точності юридичної термінології.

3) провів емпіричне дослідження соціально-демографічних і психологічних характеристик осіб, які вчиняють злочини в гіперафективному стані, зокрема досліджено структуру мотивів, психоемоційних станів, характер міжособистісних взаємодій та роль афектогенних ситуацій;

4) узагальнив психодіагностичні індикатори схильності до афективної поведінки на основі психологічного тестування (наприклад, за методикою Р. Кеттелла), що дало змогу окреслити типовий психологічний портрет таких осіб;

5) запровадив класифікацію форм використання спеціальних психологічних знань у кримінальному провадженні – консультаційну, участь спеціаліста, та судово-психологічну експертизу – із визначенням завдань та процедур кожної форми;

6) сформував підходи до фіксації показників фізіологічного афекту у межах слідчих (розшукових) дій, а також підстав для призначення психолого-психіатричної експертизи у випадках емоційно насичених кримінальних деліктів [109].

Г. О. Лузанова здійснила комплексне дослідження судово-психологічної експертизи як засобу використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. У межах наукового пошуку нею з'ясовано сутність судово-психологічної експертизи, визначено її місце в системі засобів кримінального процесуального доказування, та окреслено її компетенцію. Авторка узагальнила низку ключових тенденцій і проблемних аспектів, що виникають на етапі призначення психологічної експертизи, серед яких:

1) органи досудового розслідування чи суд, як суб'єкти призначення експертизи, повинні чітко розуміти її функціональні межі, пам'ятаючи, що експерт не має права формулювати юридичні висновки;

2) у практиці кримінального провадження спостерігається переважання призначення судово-психіатричних експертиз над психологічними, що пояснюється необхідністю перевірки осудності підозрюваного, як передумови притягнення до кримінальної відповідальності;

3) попри наявну потребу у проведенні комплексних психологічних досліджень, здатних всебічно охопити психологічний зміст досліджуваних обставин, на практиці найчастіше обмежуються лише психолого-психіатричними експертизами, в той час як інші форми комплексних досліджень практично не застосовуються;

4) наявне неповне усвідомлення слідчими специфіки психологічної експертизи призводить до формальних або невдалих запитів на її проведення,

що, у свою чергу, знижує ефективність доказування [44, с. 71–72].

Сьогодні ситуація зазнала істотних змін, що зумовлено як розвитком наукових підходів у сфері юридичної психології, так і підвищенням рівня правової обізнаності практиків. Сучасне кримінальне провадження дедалі частіше визнає необхідність і важливість залучення психолога не лише для оцінки психоемоційного стану потерпілого чи підозрюваного, але й для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між психологічними факторами та характером вчиненого діяння, що сприяє більш повному й об'єктивному з'ясуванню обставин справи. Спостерігається зростання кількості кваліфікованих експертів-психологів, упорядковуються стандарти проведення психологічної експертизи, з'являються нові методичні підходи до її призначення, зокрема з урахуванням категорії кримінального правопорушення й особливостей потерпілих осіб.

Окрему увагу варто звернути на покращення міжвідомчої взаємодії слідчих, прокурорів та експертів, що дозволяє уникати помилок у формулюванні запитань до експертизи та забезпечує її релевантність у контексті доказування. Таким чином, психологічна експертиза дедалі більше утверджується як необхідний, методологічно обґрунтований інструмент, що сприяє дотриманню принципів об'єктивності, змагальності та справедливості у кримінальному провадженні.

Концептуалізація підходу щодо необхідності використання психологічних знань безумовно є закономірним результатом відповідних наукових розвідок. Останнім часом проблеми призначення та проведення психологічних експертиз під час розслідування злочинів знаходили своє відображення в роботах Н. В. Алікіної зі співавторами [3], О. А. Герасименко та Т. В. Савкіна [14], В. О. Гусевої [20], Т. М. Єгорової та С. Г. Мороз [25], О. В. Землянської [26], М. В. Костицького [38], О. П. Макарової [45], О. І. Мотляха та Т. В. Іщенко [51], І. М. Охріменко та Г. О. Лузанової [60], Т. В. Савкіної зі співавторами [84], І. О. Савченко, С. Л. Бабич та Р. Ускіли [84],

О. І. Тищенко [96] та ін. Таким чином, зазначені питання належать до числа найактуальніших і найбільш обговорюваних у сучасному науковому дискурсі.

Науковій розробці окремих питань використання спеціальних знань приділяють свою увагу ще й практикуючі судові експерти. Так, колективом авторів Сумського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» приділено увагу основним аспектам проведення психологічної експертизи потерпілої особи у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 126-1 Кримінального кодексу України. На підставі проведених наукових пошуків авторський колектив резюмував, що актуалізованою наразі є потреба розроблення методичних рекомендацій щодо психологічного дослідження потерпілих під час розслідування кримінальних проваджень, що пов'язані з домашнім насильством. На теперішній час перед експертизою сторона обвинувачення ставить питання щодо змін у індивідуально-психологічних проявах, а також емоційному стані потерпілої особи, що перешкоджають активному соціальному функціонуванню її, як особистості та виникли через протиправні дії підозрюваного (обвинуваченого) [85].

Судові експерти Черкаського НДЕКЦ МВС України також займалися дослідженням можливостей і особливостей проведення психологічних експертиз. Так, Ю. Г. Халявка та А. Ю. Тульвїнська вказали, що «об'єктом психологічної експертизи потерпілої особи у кримінальних провадженнях за ст. 126-1 КК України є людина як особистість (потерпіла особа), сукупність матеріалізованих джерел інформації (матеріали кримінального провадження, інші документи, результати експериментально-психологічного обстеження), які відображають особливості підекспертної особи, її емоційний стан та їх вияв у період часу, що відповідає делікту, у період досудового розслідування й розгляду справи в суді» [97, с. 233].

Дослідженням судово-психологічної експертизи неповнолітніх жертв насильства в кримінальному провадженні займалася А. Г. Козлова. Авторка

наголосила не недостатньому використанні можливостей цієї експертизи в аспекті дослідження психіки неповнолітніх жертв насильства. Також нею сформульовано власний авторський підхід до алгоритму проведення судово-психологічної експертизи неповнолітніх жертв насильства. Зокрема, запропоновано психодіагностичний інструментарій представляти такими складовими:

- 1) дослідження стану розумового розвитку;
- 2) з'ясування особливостей виховання та сімейних взаємовідносин;
- 3) установлення здатності правильно сприймати характер і значення дій, що вчиняли з дитиною та можливість здійснення опору;
- 4) визначення характеру психоемоційної травми;
- 5) завершення експертного дослідження, зокрема, надання оцінки роботі дитини і вираження її найкращих побажань, надання відповідей на її запитання;
- 6) з урахуванням чинних вимог нормативно-правових актів підготувати та видати висновок експерта [33, с. 24–25].

Вагоме місце у науковому знанні щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, займає проблематика участі спеціалістів у процесуальних діях, що проводяться в цій категорії справ. Розробкою цих питань, зокрема, займалася Н. В. Павлова. Авторкою піддано аналізу проблеми участі спеціаліста у проведенні допиту малолітньої особи, яка постраждала від насильства [61].

Не оминули автори увагою і особливості огляду місця події у злочинах насильницького характеру, зокрема, і тих, що зумовлені домашнім насильством, потерпілими від яких стали особи похилого віку [62]. З огляду на наявність ще однієї вразливої категорії потерпілих від домашнього насильства, якими є діти, слід зауважити про важливість участі у цих провадженнях психологів, а також використання методики «зеленої кімнати» і «барнахуз». Дослідженням і науковою розробкою цих питань займаються І. П. Багаденко та

В. В. Оцел [5], А. А. Пономарьова [63] та багато інших.

На нашу думку, вона потребує свого окремого дослідження, що зумовлено її складністю та вагомим значенням у частині виконання завдань кримінального провадження.

У сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством простежується послідовний еволюційний розвиток, що відповідає як загальним тенденціям трансформації кримінального права, так і суспільного сприйняття явища домашнього насильства. Це ж притаманне і науковому забезпеченню досудового розслідування цих кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим, пропонуємо виокремлювати такі етапи:

1. Дорадянський етап (до 1917 р.) – початковий період, що характеризувався відсутністю цілісного наукового інтересу до цієї проблеми. Домашнє насильство залишалося у тіні родинних відносин, розцінювалося як приватна справа, а прояви насильства підпадали під загальні склади злочинів без виокремлення їх особливостей. Науковий дискурс, за поодинокими винятками, обходив цю тематику стороною.

2. Радянський етап (1917–1991 рр.) – етап домінування репресивної моделі кримінального права, в якому, водночас, почали з'являтися перші соціологічні, психологічні та кримінологічні дослідження проблем сімейних відносин. Хоча офіційна ідеологія замовчувала існування домашнього насильства, науковці поступово почали розглядати його як чинник загальної злочинності та деструкції інституту сім'ї. У цей період уперше було порушено питання необхідності індивідуалізації відповідальності в межах родинних конфліктів, що дало поштовх до подальших наукових пошуків.

3. Пострадянський етап (1991–2000 рр.) – пов'язаний переосмисленням підходів до кримінальної політики в умовах становлення нової правової системи України. Увага вчених була зосереджена на адаптації кримінального законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав людини. Почалося поступове усвідомлення необхідності розроблення спеціальних правових

механізмів реагування на домашнє насильство. Поняття спеціальних знань починає наповнюватися конкретним прикладним змістом.

4. Етап формалізації (2000–2017 рр.) – період поступового інституційного закріплення поняття насильства в сім'ї у національному законодавстві. Відбувається розширення наукових досліджень, з'являються перші спроби формалізувати методики розслідування злочинів цієї категорії. Питання використання спеціальних знань, особливо психологічних, медичних, психіатричних, набуває практичного значення: експертизи та участь спеціалістів починають розглядатися як важливі інструменти збирання доказів і захисту прав потерпілих. Водночас дослідники наголошують на фрагментарності правового регулювання, відсутності чітких стандартів застосування спеціальних знань, що зумовлює потребу подальших наукових розробок.

5. Етап нормативного оформлення (2017–2020 рр.) – характеризується закріпленням у 2017 р. у законодавстві України спеціального складу злочину – домашнього насильства, що активізувало розвиток наукової дискусії. Стало очевидним, що ефективне реагування на ці правопорушення неможливе без глибокого наукового осмислення як загальноправових, так і криміналістичних, психологічних і процесуальних аспектів. У працях учених дедалі частіше з'являються пропозиції щодо удосконалення методик розслідування, формулювання ознак психологічного, економічного насильства, обґрунтування потреби в експертних дослідженнях навіть у справах, де тілесні ушкодження відсутні.

6. Сучасний етап (2020 – дотепер) – період наукової розробки позначений переходом до комплексного міжгалузевого аналізу. Дослідження охоплюють широкий спектр проблем: від нормативно-правового забезпечення діяльності експертів і спеціалістів до методичних основ використання їх висновків у доказуванні. Наголос робиться на стандартизації підходів до призначення психологічних експертиз, розширенні інструментів збирання доказів,

необхідності врахування вразливого статусу потерпілих тощо.

Таким чином, розвиток наукової думки у досліджуваному напрямі пройшов шлях від повного ігнорування теми до її визнання як однієї з ключових у сфері кримінального права, процесу та криміналістики. Увага до спеціальних знань при цьому еволюціонувала від сприйняття їх як допоміжного елементу до усвідомлення їх фундаментального значення для забезпечення об'єктивності, повноти та ефективності досудового розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством.

Вважаємо, що теоретичне розроблення проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, повинно включати в себе формулювання рекомендацій щодо вирішення питань про:

- розробленість наукового знання в цьому аспекті;
- визначення дефініції поняття «спеціальні знання», їх сутності та форм спеціальних знань, використання яких є типовим під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії;
- правові й організаційні засади використання непроцесуальних форм спеціальних знань;
- особливостей отримання консультаційної допомоги спеціаліста під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством;
- з'ясування специфіки залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій;
- визначення особливостей призначення судово-медичних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень окресленого виду;
- установлення можливостей участі експерта-психолога у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством;
- з'ясування специфіки призначення судово-психіатричної експертизи щодо потерпілих від домашнього насильства та підозрюваних, у його вчиненні;

– особливостей залучення експерта до проведення інших видів судових експертиз тощо [88].

Отже, проблеми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані з домашнім насильством, до теперішнього часу залишалися теоретично нерозробленими, через що вагома кількість питань продовжує залишатися невирішеною. Це актуалізує потребу їх теоретичного вивчення, з урахуванням потреб слідчої, судової, експертної практики.

1.3 Поняття, сутність і форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством

Згідно із міжнародними стандартами в галузях прав людини та їх захисту, кожній особі гарантовано право на розгляд її справи об'єктивним, компетентним і безпристрасним (неупередженим) судом. На реалізацію цього стандарту, зокрема у сфері кримінального судочинства, чітко визначено низку обставин, за наявності яких сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити участь в процесуальних заходах обізнаних осіб – компетентних носіїв спеціальних знань.

Сучасною доктриною кримінального процесу передбачено, що участь обізнаних осіб у процесуальних діях, можлива за рахунок набуття ними статусу спеціаліста та експерта. Процесуальний статус будь-якої особи, залученої до кримінального провадження, є складовою частиною її правового статусу, котрий визначається певними межами правосуб'єктності, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством. З огляду на це, важливо зауважити, що «експерт у кримінальному провадженні – це особа, яка володіє

спеціальними знаннями у науковій, технічній або іншій галузі, має право на здійснення судово-експертної діяльності відповідно до вимог Закону України «Про судову експертизу», та якій уповноваженими органами доручено проведення дослідження об'єктів, явищ або процесів, що містять інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення. Основним завданням експерта є надання обґрунтованого висновку з питань, що виникають у ході кримінального провадження та належать до сфери його професійної компетенції [39].

За загальним правилом обов'язковим є залучення експерта для проведення експертизи за обставин, передбачених ч. 2 ст. 242 КПК України. Разом із тим, у юридичній літературі слушно вказують, що таким загальним критерієм має стати неможливість отримання доказів у кримінальному провадженні будь-якими іншими засобами доказування, як тільки завдяки використанню спеціальних знань у формі судової експертизи. У зв'язку з цим, М. Г. Щербаковський пропонує сформулювати ч. 2 ст. 242 КПК України в такій редакції «Сторони кримінального провадження обов'язково залучають експерта, а слідчий суддя або суд доручають проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо відомості про обставини, які мають значення для кримінального провадження, можливо встановити тільки шляхом проведення експертизи» [111, с. 154–155]. У цілому ми підтримуємо такий підхід, однак вважаємо, що за умови його практичної реалізації це може призвести до формування неоднозначної правозастосовної практики, адже за таких умов вирішенню питання про призначення експертизи буде притаманний характер певного суб'єктивізму через вагомі можливості судових експертиз і недостатню обізнаність представників сторони обвинувачення щодо їх можливостей в аспекті вирішення ідентифікаційних завдань.

Така ж ситуація у вигляді неоднозначної правозастосовної практики сформувалася і в питаннях залучення спеціаліста до кримінального провадження, розпочатого за ознаками домашнього насильства та пов'язаного

із ним кримінальних правопорушень. Зауважимо, що «спеціаліст у кримінальному провадженні – це особа, яка має відповідні спеціальні знання та практичні навички, необхідні для роз'яснення питань, що виходять за межі загальновідомих. У межах кримінального провадження спеціаліст може залучатися для надання консультацій, пояснень, довідок та висновків як під час досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду, якщо виникає потреба у використанні спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження [39]. Ураховуючи, що кримінальна процесуальна діяльність, яку здійснюють правоохоронні органи підпорядкована імперативному методу правового регулювання, тобто здійснюється у межах правового поля, з дотриманням принципів законності, верховенства права та рівності сторін тощо, вважаємо за потрібне визначити правові й організаційні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами групи.

На підставі аналізу емпіричних даних доходимо висновку, що до типових форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством належать:

1) залучення експерта до проведення експертизи;

2) залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій. Зауважимо, що поширеним є проведення у досліджуваній нами групі кримінальних правопорушень саме гласних слідчих (розшукових) дій, проведення негласних слідчих (розшукових) дій є винятковим заходом для цієї категорії справ, що зумовлено декількома чинниками. Зокрема, по-перше, це пов'язано із тим, що здебільшого всі злочини і кримінальні проступки, пов'язані із домашнім насильством, скоюються в умовах очевидності. По-друге, провадження негласних слідчих (розшукових) дій допустиме за умови, що відомості про кримінальне правопорушення й особу, котра його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [39]. Тобто за наявності можливості збирання доказів гласним шляхом, котрий не передбачає обмеження

основоположних прав людини і громадянина, слід вдаватися саме до таких способів доказування обставин, котрі підлягають установленню під час розслідування. Ураховуючи необхідність і типовість гласних процесуальних способів збирання доказів у кримінальному провадженні, засади участі спеціалістів у негласних слідчих (розшукових) діях, ми обґрунтовано залишимо поза увагою [86].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, виникає потреба у використанні спеціальних знань насамперед у галузях судової медицини, судової психіатрії і психології [51, с. 212–213]. Типовим є використання їх переважно у формі судової експертизи.

Судова експертиза – це форма процесуального дослідження, яка здійснюється на основі спеціальних знань у відповідних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, з метою встановлення фактичних даних про об'єкти, явища або процеси. Її призначення полягає у формулюванні обґрунтованого висновку з питань, що є або можуть стати предметом судового розгляду, відповідно до положень Закону України «Про судову експертизу» [81]. Проведення судової експертизи може бути доручено особі, котра відповідає вимогам, котрі закріплені ст. 10 Закону України «Про судову експертизу». Зокрема, таким як: наявність відповідного рівня вищої освіти, зокрема освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста, проходження відповідної підготовки й отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності [81]. З огляду на це, при визначенні суб'єкта судово-експертної діяльності, котрому буде доручено проведення експертизи слід пересвідчитися у його відповідності таким вимогам. Водночас така потреба не виникатиме при дорученні проведення експертизи державній спеціалізованій установі, котра є суб'єктом судово-експертної діяльності.

До державних спеціалізованих установ, згідно із Законом України «Про судову експертизу» належать:

1. Науково-дослідні установи судових експертиз, що перебувають у

підпорядкуванні Міністерства юстиції України.

2. Науково-дослідні установи судових експертиз, а також судово-медичні та судово-психіатричні заклади, які функціонують у структурі Міністерства охорони здоров'я України.

3. Експертні підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [81].

Важливо зауважити, що судово-експертна діяльність, пов'язана із проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз здійснюється винятково державними спеціалізованими установами [81]. Щодо різновидів експертних досліджень, котрі призначаються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, то типовим, за умов застосування стосовно потерпілої особи психологічного насильства, є призначення судово-психіатричної та психологічної експертизи, а у разі застосування фізичного і сексуального насильства – судово-медичної експертизи [4, с. 339]. Таким чином, типовим у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії є доручення проведення експертиз саме державним спеціалізованим установам.

Визначаючи правові й організаційні засади залучення експертів для проведення експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані з домашнім насильством, слід зауважити, що на етапі досудового розслідування чинним законодавством передбачено можливість її повноцінної реалізації виключно стороною обвинувачення, особливо щодо судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. Сторона захисту завжди виступає ініціатором призначення судової експертизи, проте це жодною мірою не гарантує того, що сторона обвинувачення, перед якою клопочать про призначення експертизи задовольнить клопотання, подане підозрюваним або його захисником. Ураховуючи, що саме сторона обвинувачення є переважно тим суб'єктом, котрий під час розслідування залучає експерта, то перш за все

розглянемо правові засади призначення експертиз з урахуванням їх повноважень.

Найбільш поширеним під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є призначення судово-медичної експертизи. Обов'язковим є її призначення у разі заподіяння потерпілій особі тілесних ушкоджень з метою встановлення ступеню їх тяжкості, давності настання тощо, що передбачено положеннями КПК України, Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах». Основоположним документом у питаннях призначення судово-медичної експертизи є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [59] та Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6, яким затверджено ряд інструкцій, серед яких:

- «Інструкція про проведення судово-медичної експертизи» [29];
- «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» [73];
- «Правила проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи» [68];
- Правила судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи [74];
- «Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної токсикології бюро судово-медичної експертизи» [69];
- «Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи» [70];
- «Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної гістології бюро судово-медичної експертизи» [71];
- «Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у

відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи» [72].

Щодо встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, то результати дослідження, проведеного на підставі постанови слідчого або прокурора оформлюються висновком експерта, складеним за результатами проведення судово-медичної експертизи живих осіб. Окрім цього, судово-медичну експертизу задля з'ясування ступеню тяжкості завданих особі тілесних ушкоджень можна провести за результатами дослідження медичної документації.

Також не можна оминати увагою і положення Наказу Міністерства охорони здоров'я № 278 від 01 лютого 2019 р. «Про порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги» [79]. Згідно із положеннями затвердженого Порядку, співробітники медичних установ зобов'язані фіксувати скарги та звернення потерпілих від домашнього насильства осіб, збирати анамнез, проводити їх медичний огляд із оцінкою стану постраждалої особи, а в разі потреби – здійснювати додаткове інструментально-лабораторне обстеження й заходи щодо попередження наслідків сексуального насильства [79]. З огляду на викладене, під час досудового розслідування слід обов'язково з'ясовувати, чи зверталася особа, постраждала від злочину, пов'язаного із домашнім насильством, за медичною допомогою, отримувати копії підтверджуючих матеріалів, вилучати оригінали та копії складених медичних документів. Здійснювати комплекс заходів, пов'язаний зі збирання і вилученням документів необхідно у передбаченому кримінальним процесуальним законодавством порядку, а у подальшому під час досудового розслідування – забезпечувати їх направлення на судово-медичну експертизу, разом із іншими документами, потреба в дослідженні яких виникла.

Поширеною до призначення під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані з домашнім насильством, є судово-психіатрична

експертиза. Предметом цього експертного дослідження згідно з п. 10 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, котрий затверджено наказом МОЗ України № 865 від 8 травня 2018 р., «є психічний стан особи в певні, юридично значущі, проміжки часу» [64].

Правовою основою призначення та проведення судово-психіатричної експертизи є Закони України «Про психіатричну допомогу» [80] та «Про судову експертизу» [81], а також «Порядок проведення судово-психіатричної експертизи», затверджений наказом МОЗ України № 865 від 8 травня 2018 р. Обов'язковим є призначення судово-психіатричної експертизи у разі наявності відомостей, що викликають сумнів щодо осудності підозрюваного, його обмеженої осудності (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України) [64]. Також до підстав призначення судово-психіатричної експертизи, зокрема стосовно підозрюваного або обвинуваченого, належать такі:

- наявність підстав, що засвідчують, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному чи обмежено осудному стані;
- у разі, коли особа скоїла кримінальне правопорушення в осудному стані, проте після його вчинення захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними;
- наявність, згідно з медичним документом, розладу психічної діяльності чи наявність психічного захворювання в особи;
- неадекватна поведінка особи під час або після скоєння суспільно небезпечного діяння (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо) [39]. Також судово-психіатричну експертизу призначають стосовно підозрюваних, які зловживають алкогольними напоями або ж наркотичними речовинами, психотропними засобами, їх аналогами з метою з'ясування того, чи мають вони розлади поведінки на фоні залежності і чи потребують у зв'язку з цим примусового лікування.

Також у правозастосовній практиці є поширеними факти призначення

судово-психіатричної експертизи стосовно потерпілих від злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. Ураховуючи таку практику, у спеціальній літературі умовно поділено потерпілих стосовно яких призначено судово-психіатричну експертизу на декілька груп, серед яких:

1) потерпілі, які перебували у безпорадному стані – експертиза призначалася з метою з'ясування наявності психічних розладів, що зумовили такий стан;

2) потерпілі, які не могли давати показання – експертизи призначалися щодо них з метою встановлення психічних розладів, що позначалися на можливості дачі ними свідчень;

3) потерпілі, котрі мали психічні розлади, які б позбавляли їх кримінально-процесуальної дієздатності – експертизи, що призначаються стосовно них мають на меті з'ясування подібних станів [102, с. 242].

Ще однією типовою експертизою є психологічна експертиза, яка здебільшого призначається щодо потерпілого від злочину, пов'язаного із домашнім насильством. Метою цього експертного дослідження є встановлення факту настання негативних наслідків для потерпілої особи через протиправні дії особи, на яку вказала потерпіла особа.

Порядок призначення та проведення психологічної експертизи визначається Законом України «Про судову експертизу», «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» та «Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [28], затверджена наказом Міністерства юстиції України від 03.11.98 №53/5 (зі змінами, внесеними наказом Міністерства юстиції України від 27.07.2015 №1350) Окремі правила її призначення також визначено у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Рекомендації), затверджених окресленим наказом. При цьому розділом VI Рекомендацій передбачено можливість проведення опитування з застосуванням

спеціального технічного засобу – комп’ютерного поліграфа, зокрема, у рамках психологічної експертизи [28]. Зауважимо, що жоден доказ не має наперед установлені сили, тому в будь-якому разі не слід нехтувати й іншими можливостями збирання доказів у кримінальному провадженні.

Також під час досудового розслідування злочинів, пов’язаних із домашнім насильством, можуть призначатися й інші види судових експертиз. Так, наприклад, якщо особою під час скоєння кримінального правопорушення, як знаряддя застосовано вогнепальну чи холодну зброю чи бойовий припас, призначаються криміналістичні експертизи, порядок проведення яких врегульовано Інструкцією №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 27.07.2015 №1350). Проведення криміналістичних експертиз також, як ми зазначали, обов’язково доручається науково-дослідним установам судових експертиз Міністерства юстиції України, МВС України, Служби безпеки України.

Слід зауважити, що до організаційних засад призначення експертиз у кримінальних провадженнях, зокрема і в провадженнях щодо розслідування злочинів, пов’язаних із домашнім насильством, належить своєчасність проведення цих досліджень. Так, несвоєчасне призначення окремих експертиз може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення, унеможливленні вирішення завдань експертизи, призвести до необхідності продовження строків досудового слідства [95, с. 163–164].

Наступною процесуальною формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, що реалізується на стадії досудового розслідування, є участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях. Типовим є залучення спеціалістів до оглядів, зокрема, місця події, допитів, слідчих експериментів. Також, згідно зі ст. 71 КПК України, спеціаліст може надавати консультації, пояснення, довідки, а також висновки (що у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків визначаються процесуальними джерелами доказів).

Важливо, що висновки спеціаліста визнаються процесуальними джерелом доказів лише щодо кримінальних проступків, а кримінальні правопорушення за ст.ст. 126-1, 122, 121, 129, 115, 152, 153, 185, 357 КК України, які найчастіше визначаються, як пов'язані із домашнім насильством, належать до категорії злочинів. Водночас консультації спеціалістів, надані під час досудового розслідування, у науковій літературі здебільшого визначаються, як непроцесуальні форми використання спеціальних знань. А пояснення та довідки взагалі містять інформацію орієнтуючого характеру. Ураховуючи викладене вважаємо, що всі ці перераховані форми участі спеціаліста на стадії досудового розслідування слід вважати непроцесуальними, тому що підстави їх отримання та порядок чітко не врегульовані кримінальним процесуальним законодавством. Ба більше, отримані результати не утворюють процесуальних джерел доказів, вони здебільшого сприяють вирішенню окремих тактичних завдань процесуальної дії.

Організаційні засади використання спеціальних знань полягають у визначенні установи або ж організації, звідки чи якій буде доручено проведення експертизи. До цих засад належать також і будь-які питання організаційного характеру щодо підготовки техніко-криміналістичного забезпечення, визначення членів слідчо-оперативної групи, яка братиме участь у процесуальній дії тощо.

Вважаємо, що з'ясування компетентності обізнаної особи, спростуванні підстав упередженості цієї особи (підстав для відводу), планування інших аспектів подальшої взаємодії також становлять ті, організаційні засади, які слід брати до уваги під час планування та реалізації певної форми використання спеціальних знань.

Також у спеціальній літературі вказують, що окрім процесуальних форм використання спеціальних знань, порядок реалізації яких регламентовано чинним кримінальним процесуальним законодавством, сторона обвинувачення звертається і до непроцесуальних форм використання спеціальних знань.

Виокремлення непроцесуальної форми є результатом класифікації форм використання спеціальних знань за критерієм їх нормативної регламентації, а також урегульованості процедури реалізації положеннями кримінального процесуального законодавства. Ураховуючи, що деякі форми не врегульовані положеннями чинного законодавства, думки вчених щодо можливості їх реалізації розділилися. Наша позиція однозначна. Ми прихильники тієї позиції, що застосування непроцесуальних форм є допустимим, з огляду на інформаційну цінність їх результатів для завдань кримінального провадження [13, с. 83–84; 32].

Цілями застосування спеціальних знань у непроцесуальній формі здебільшого є отримання орієнтуючої інформації. Зазначена інформація може набувати суттєвого значення на етапі планування досудового розслідування, формулювання слідчих версій, визначення оптимальних алгоритмів проведення процесуальних дій, а також сприяти вирішенню низки тактичних завдань, зокрема:

1) встановленню відомостей про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством;

2) з'ясуванню місця перебування розшукуваних осіб (як тих, кого незаконно позбавили волі, так і тих, хто переховується від органів досудового розслідування чи суду);

3) визначенню місцезнаходження знарядь та/або засобів, використаних під час вчинення кримінального правопорушення;

4) складанню суб'єктивного та психологічного портрету ймовірного правопорушника;

5) перевірці достовірності показань особи під час опитування із застосуванням поліграфа, а також отриманню орієнтовної інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення тощо [87, с. 513]. І хоча окреслені форми можуть стати достатньо результативними, проте аналіз слідчої та судової практики не свідчить про їх поширеність чи забезпеченні належного

функціонального забезпечення слідчої діяльності. Це негативно позначається на якості і швидкості досудового розслідування, а тому актуалізує потребу впровадження нових науково обґрунтованих методик розслідування в практичну діяльність органів досудового розслідування. Ураховуючи неврегульованість порядку провадження цих форм положеннями законодавства, засади й особливості реалізації непроцесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, вироблені практикою.

Перспективною до використання є така непроцесуальна форма використання спеціальних знань, як проведення опитування особи з застосуванням поліграфу, що стає результативною у зв'язку із відповідними реакціями на образи, котрі залишаються в пам'яті особи щодо певних подій і обставин. Так, аналіз відповідних показників надає можливість резюмувати про:

- причетність/непричетність особи до вчинення кримінальних правопорушень;
- намір і рольову участь особи у вчиненому кримінальному правопорушенні;
- факт усвідомлення особою можливих наслідків кримінальних правопорушень і свідомого бажання їх настання;
- обґрунтовану наявність пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин вини особи;
- скоєння особою певних діянь (дії чи бездіяльності) у минулому, що є юридично значущими;
- настання юридично значущих подій у минулому тощо [34, с. 458].

Ураховуючи значення і вагому результативність досліджень, проведених із застосуванням поліграфу, зокрема, під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності [113, с. 205], вважаємо, що ця позитивна практика має набути свого поширення і під час розслідування кримінальних правопорушень,

пов'язаних із домашнім насильством.

Результативною щодо вирішення пошукових завдань у кримінальних провадженнях, розпочатих із зв'язку із домашнім насильством, є така форма, як залучення спеціаліста для складання психологічного портрету.

Розроблення психологічного портрету (профілю) особи – це достатньо складна діяльність, котра вимагає реалізації цілої низки заходів, серед яких:

- з'ясування загальної інформації про вчинене кримінальне правопорушення та деяких відомостей із матеріалів кримінального провадження;
- аналіз інформативних матеріалів тощо.

На підставі узагальнення окреслених даних стає можливим складання психологічного портрету, зокрема, сформулювати висновки про вікові особливості особи, її місця проживання, соціальний статус, сімейний статус, динамічні характеристики, застосовані знаряддя злочину, емоційні стани, індивідуально-психологічні характеристики особи, зв'язків із жертвою, сексуальні особливості вчинення кримінального правопорушення, психологічну готовність особи до вчинення кримінального правопорушення [41].

Спеціальні знання в кримінальному провадженні, пов'язаному з домашнім насильством, є однією з ключових передумов для забезпечення ефективності досудового розслідування та судового розгляду. Їх сутність полягає у залученні осіб, які володіють професійними знаннями, навичками і досвідом у відповідних галузях науки чи практики, з метою об'єктивного з'ясування обставин, які мають значення для справи. Використання таких знань охоплює як процесуальні, так і непроцесуальні форми, що дозволяє не лише отримувати доказову інформацію через проведення експертиз, але й забезпечувати розроблення слідчих версій, визначення тактики окремих процесуальних дій, а також формування психологічного портрету правопорушника.

Застосування спеціальних знань потребує високої професійної підготовки учасників процесу, особливо сторони обвинувачення. Водночас наявна правозастосовна практика вказує на недостатню обізнаність у сфері їх застосування, що обумовлює потребу в чіткому нормативному регулюванні порядку залучення експертів і спеціалістів, а також в удосконаленні організаційних засад взаємодії з ними. У справах про домашнє насильство це набуває особливої актуальності з огляду на складність психологічного, психіатричного та медичного аспектів таких злочинів, вплив травматичних подій на потерпілих і специфіку поведінки неповнолітніх учасників провадження.

Висновки до розділу 1

На підставі аналізу нормативних джерел і узагальнення позицій, що висвітлювалися в спеціальній літературі, правових позицій, відображених у матеріалах правозастосовної практики, сформульовано низку вагомих положень, серед яких основними є такі:

1. Аргументовано доцільність відмежування таких категорій як «домашнє насильство», «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством». Обґрунтовано, що дефініція «домашнє насильство» в площині правничої науки, зокрема, наук кримінально-правового циклу, має ототожнюватися виключно зі складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Наголошено, що суттєвим недоліком чинного кримінального законодавства України є відсутність легального визначення терміна «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», що спричиняє суперечності в доктрині та ускладнює правову кваліфікацію відповідних діянь. З'ясовано, що практика

Верховного Суду орієнтує правозастосовні органи на контекстуальне, а не формальне тлумачення поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», з урахуванням мотиву, характеру стосунків та обставин вчинення діяння. Доведено, що вітчизняне та міжнародне право визнає домашнє насильство як порушення прав людини, що вимагає активної реакції держави в юридичному, соціальному, психологічному та медичному вимірах.

2. Обґрунтовано позицію, що категорія «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» з огляду на складність цієї категорії, потребує закріплення на нормативному рівні в редакції «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством». Такий підхід зумовлений наміром повноцінної реалізації концептуальних положень Стамбульської конвенції, котра заснована на чотирьох опорах «4-Р»: 1) попередження всіх форми насильства проти жінок; 2) здійснення ефективного захисту від усіх форм насильства проти жінок; 3) переслідування всіх, кого обвинувачено у скоєнні актів насильства проти жінок; 4) протидії насильству стосовно жінок із застосуванням інтегрованих комплексних механізмів, а також потребою приведення понятійно-категорійного апарату у відповідність сучасній доктрині кримінального права й усвідомленням того, що насильство в сім'ї, як явище, завжди розпочинається з «легких» форм, однак навіть за таких умов воно потребує належної фіксації і притягнення винних до відповідальності.

3. Наголошено, що запропоновані в науці класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (за видом насильства, за ступенем суспільної небезпеки) сприяють кращому системному розумінню сутності досліджуваних кримінально-караних діянь та ефективнішому розслідуванню.

Аргументовано, що факт домашнього насильства може виступати як фоновою обставиною, так і безпосереднім мотивом для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, що потребує врахування під час розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій і вирішенні завдань кримінального

провадження. Доведено, що забезпечення належної кримінально-правової кваліфікації злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, вимагає комплексного процесуального підходу, орієнтованого на способи отримання (збирання) доказів, які встановлюють як характер правопорушення, так і контекст міжособистісних взаємин.

4. Задля з'ясування сучасного стану наукової розробленості проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством застосовано комплексний підхід, спрямований на: 1) вивчення й узагальнення тих правових засад, що врегульовують порядок їх застосування у сфері кримінального судочинства і котрі знайшли своє закріплення у чинних нормативно-правових актах; 2) систематизацію теоретичних напрацювань, проведених представниками криміналістичного вчення та представниками наук кримінально-правового циклу, котрі мають концептуальне значення в контексті нашого дослідження, на підставі специфіки обраних об'єкту та предмету дослідження.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, залишається недостатньо розробленою проблематикою, що полягає у фрагментарності підходів, відсутності узгоджених концептуальних засад і нестачі системних методичних рекомендацій для практиків.

5. З'ясовано, що існуючі наукові напрацювання демонструють міждисциплінарний характер дослідження проблем домашнього насильства і ролі спеціальних знань: це питання розроблюють правознавці, криміналісти, психологи, соціологи, судові медики й інші фахівці, що підкреслює складність і багатогранність проблематики та необхідність міждисциплінарного підходу.

Визначено, що у науковому середовищі сформовано ряд напрямів дослідження, пов'язаних із розслідуванням домашнього насильства, серед яких:

кримінально-правова характеристика насильства, особливості досудового розслідування, криміналістичні методики, а також окремі питання доказування і проведення процесуальних дій. Наголошено, що незважаючи на публікаційну активність у сфері домашнього насильства загалом, окремі аспекти використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії залишаються малодослідженими, зокрема питання правових, організаційних і методичних підстав залучення психологічних, психіатричних та інших спеціальних знань. Наукові дискусії також відображають недостатню розробленість дефініційних понять, зокрема поняття «спеціальні знання» і їх форм у кримінальному процесі, що ускладнює уніфіковану практику їх застосування.

6. Запропоновано становлення наукової думки щодо кримінальної відповідальності за домашнє насильство, особливостей розслідування таких правопорушень і інституту спеціальних знань, має послідовний характер і корелює зі змінами у правовій системі та суспільному сприйнятті цього явища. Визначено, що у межах цього розвитку можна виокремити такі етапи:

Дорадянський період (до 1917 р.) – характеризується повною відсутністю системного інтересу до проблеми домашнього насильства, що сприймалося як приватна справа.

Радянський етап (1917–1991 рр.) – відзначається формуванням первинного наукового підґрунтя, де домашнє насильство визнається соціально небезпечним явищем, хоча й не виокремлюється на нормативному рівні.

Пострадянський етап (1991–2000 рр.) – ознаменувався переосмисленням проблематики на тлі становлення українського кримінального права, зростанням інтересу до адаптації законодавства до міжнародних стандартів.

На *етапі формалізації (2000–2017 рр.)* – відбулося поступове нормативне закріплення термінології, розпочалося формування методик розслідування, у структурі яких обов’язково приділялася увага використанню спеціальних знань, зокрема психологічних і медичних.

Із 2017 р. розпочався *етап нормативного закріплення* – під час цього періоду відбулася криміналізації домашнього насильства, що вчергове стимулювало розвиток наукової дискусії щодо методик розслідування, вирішення питань, пов'язаних із доказуванням, у тому числі і в аспекті використання спеціальних знань.

Сучасний етап (з 2020 р.) позначається міжгалузевим підходом, розвитком експертної практики, стандартизацією апробованих алгоритмів у використанні спеціальних знань і зростанням уваги до вразливості потерпілих.

7. Визначено, що практична реалізація механізмів залучення носіїв спеціальних знань у кримінальний процес характеризується численними дискусійними аспектами, що не мають єдиної нормативно-методичної фіксації, що зумовлює потребу розроблення уніфікованих, але адаптивних концептуальних засад використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

8. Узагальнення результатів правозастосовної практики та наукові спостереження підтверджують, що спеціальні знання є необхідним елементом об'єктивного встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження, зокрема для оцінки психоемоційного стану потерпілих і підозрюваних, встановлення механізму кримінальної поведінки, виду та характеру спричиненої шкоди та інших ключових аспектів розслідування. Виявлено низку системних проблем, пов'язаних із забезпеченням ефективної участі експертів і спеціалістів у кримінальному провадженні, серед яких: монополія державних судово-експертних установ на проведення окремих експертиз, обмежені можливості обрання експерта стороною захисту, відсутність прозорості інформації про експертів до їх призначення, а також ризики для захисту прав і законних інтересів учасників провадження.

9. Сформульовано дефініцію наукової категорії «спеціальні знання, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень,

пов'язаних із домашнім насильством». На підставі аналізу слідчої, судової, експертної та адвокатської практики з'ясовано типові форми, у яких застосовуються спеціальні знання під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Визначено, що такими є: 1) залучення експерта для проведення експертизи; 2) участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях. Наголошено на доцільності використання ще й непроцесуальних форм використання спеціальних знань, з огляду на їх вагоме значення у вирішенні тактичних завдань розслідування та збиранні інформації орієнтуючого характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Абламський С. Є., Лук'яненко Ю. В. Особливості початку досудового розслідування домашнього насильства (ст. 126-1 КК України). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (99). С. 234–249. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.20>.
2. Авдєєва Г. К. Використання спеціальних знань у розслідуванні домашнього насильства в умовах змагального кримінального процесу. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Запоріжжя, 31 травня 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 10–14.
3. Алікіна Н. В., Біленчук П. Д., Забудь М. А., Ромашко А. В. Психологічна експертиза в слідчій практиці: навч. посіб. Київ: Укр. акад. внутр. справ, 1993. 56 с.
4. Бабкіна О. П., Ткачов А. С., Данильченко С. І. Правові та судово-медичні аспекти домашнього насильства в Україні. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2020. Т. 5. № 4. С. 336–342. DOI: 10.26693/jmbs05.04.336.
5. Багаденко І. П., Оцел В. В. Використання спеціальної методики «зелена кімната» під час досудового розслідування домашнього насильства. *Регіональні особливості злочинності: сучасні тенденції та стратегії протидії*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 14 травня 2021 р.). Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2021. С. 220–224.
6. Базалук Е. О. Юридіко-психологічний механізм допомоги та захисту жінок і дівчат, які постраждали від насильства під час збройних конфліктів: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2024. 262 с.
7. Бедь В. В. Використання адвокатом-захисником психологічних знань у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 1999. 18 с.

8. Беспаль О. Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2019. 294 с. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/_%D0%B4%D0%B8%D1%812.pdf.
9. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
10. Брусиловский А. Е. Судебно-психологическая экспертиза. Предмет, методика и пределы. Харьков, 1929. URL: <https://yurpsy.com/files/biblio/brusil/brusil.htm>.
11. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 09 січня 2024 р. у справі №712/10576/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116220024>.
12. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 2(55). С. 6–14.
13. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.
14. Герасименко О. А., Савкіна Т. В. Судово-психологічна експертиза стосовно неповнолітніх за кримінальними справами. *Право і безпека*. 2017. № 4. С. 76–82.
15. Гловюк І. В. Деякі питання практики застосування обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 груд. 2020 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 122–125.
16. Гловюк І. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством: кваліфікація та доказування. Higher School of Advocacy: сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/kriminalni->

pravoporushennia-poviazani-z-domasnim-nasilstvom-kvalifikaciia-ta-dokazuvannia.

17. Гонтаренко В. П. Досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2024. 251 с.

18. Грищенко А. Л. Правове регулювання охорони особи від правопорушень домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2024. 208 с.

19. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретикоприкладні аспекти: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 628 с.

20. Гусева В. О. Сучасні можливості психологічних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. № 3 (95). С. 256–266.

21. Даниленко Д. О. Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2024. 229 с.

22. Дмитрашук О. С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2021. 22 с.

23. Дрозд В. Г. Кримінальні процесуальні та криміналістичні особливості здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3–4. С. 22–27. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/22-27>.

24. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел КК України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2019. 288 с.

25. Єгорова Т. М., Мороз С. Г. Щодо можливостей судово-психологічної експертизи потерпілих за злочинами, пов'язаними із торгівлею

людьми. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. № 18. С. 552–557.

26. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи: монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 367 с.

27. Зінсу О. І. Психолого-правові засади запобігання домашньому насильству в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2023. 253 с.

28. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

29. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: затв. Наказом МОЗ України від 17.01.1995 №6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>.

30. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2021. 247 с.

31. Ковалик Ю. М. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством, як підстава призначення особі одного чи декількох обмежувальних заходів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 194–198. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.35>.

32. Ковальова О. В. Форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 215–221.

33. Козлова А. Г. Місце судово-психологічної експертизи в кримінальному процесі та алгоритм проведення психодіагностичного дослідження неповнолітніх жертв насильства. *Психологічний часопис*. 2017. № 2 (6). С. 15–27.

34. Колісніченко В. В. Правове забезпечення використання поліграфа у

кримінальних провадженнях. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 457–459.

35. Комаринська Ю. Б. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 4. С. 170–175. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.25>.

36. Комаринська Ю. Б. Роль комплексності в методології розслідування кримінальних злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. *Věda a perspektivy*. 2023. № 1 (20). С. 134–147. DOI: 10.52058/2695-1592-2023-1(20)-134-147.

37. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11.

38. Костицький М. В. Психологічна експертиза в системі психологічної практики. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 14–31.

39. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>.

40. Кузнєцов М. Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 245 с.

41. Куп'янський М. Г. Розслідування серійних сексуально-садистських убивств (організаційно-тактичні засади): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

42. Лимаренко Ю. С. Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 226 с.

43. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 232 с.

44. Лузанова Г. О. Юридико-психологічні засади призначення та проведення судово-психологічних експертиз у кримінальному провадженні:

дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2014. 299 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0415U001231>.

45. Макарова О. П. Законодавча регламентація призначення судово-психіатричної експертизи у кримінальному та цивільному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 227–232. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-4-227-232>.

46. Малиновська Т. М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміну. *Наше право*. 2020. № 3. С. 85–91. DOI: 10.32782/LAW.2020.3.14.

47. Малиновська Т. М. До проблеми захисту дітей, що потерпіли від домашнього насильства. *Наше право*. 2021. № 1. С. 102–107.

48. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 189 с.

49. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2022. 276 с.

50. Митник У. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2021. 269 с.

51. Мотлях О. І., Іщенко Т. В. Специфіка призначення судово-психіатричних експертиз у розслідуванні домашнього насильства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 212–215.

52. Набієв Б. П. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2025. 275 с.

53. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 21 с.

54. Науменко М. В. Цивільно-правовий захист прав осіб, постраждалих від домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2025.

201 с.

55. Огляд судової практики Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період 2018–2024 років / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду к. ю. н. Н. О. Антонюк. Київ, 2024. 34 с.

56. Однією з умов кримінальної відповідальності за домашнє насильство є те, що воно має бути систематичним – суддя ККС ВС. Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1322490>.

57. Олійниченко А. Є. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2024. 332 с.

58. Оржинська Е. І. Щодо методики розслідування домашнього насильства. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5–6 лютого 2021 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 87–91.

59. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

60. Охріменко І. М., Лузанова Г. О. Проблематика призначення судово-психологічних експертиз щодо потерпілих під час розслідування статевих злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №4. С. 102–107.

61. Павлова Н. В. Роль спеціаліста у проведенні допиту малолітньої особи, постраждалої від насильства. *Криміналістичний вісник*. 2020. Т. 34. № 2. С. 7–16.

62. Павлюк О. Окремі аспекти огляду місця події під час розслідування насильницьких злочинів, вчинених відносно осіб похилого віку. *Věda a perspektivy*. 2023. № 4 (23). С. 137–151.

63. Пономарьова А. А. Роль моделі «барнахус» у розслідуванні злочинів, пов'язаних з вчиненням домашнього насильства щодо дітей. *Трансформації особистості, суспільства та ринку праці: виклики майбутнього та вплив на освіту*: зб. тез доп. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20–22 вересня 2023 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 420–421.

64. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 8 травня 2018 р. № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18>.

65. Постанова Верховного Суду від 06.03.2023 у справі № 472/302/22, провадження № 51-170км23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109479890&red=1000033b7467d02d95e025c21f12df66cd083c&d=5>.

66. Постанова Верховного Суду від 28.02.2023 у справі № 496/4142/14-к, провадження № 51-4103км22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109303198&red=1000031d833a72ead3dd8a71f2f7323032716d&d=5>.

67. Постанова Верховного Суду від 12.02.2020 у справі № 453/225/19, провадження № 51-4000км19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>.

68. Правила проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово медичної експертизи: затв. наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0256-95>.

69. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної токсикології бюро судово-медичної експертизи: завт. Наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-95#Text>.

70. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи:

завт. Наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-95>.

71. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної гістології бюро судово-медичної експертизи затв. наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-95>.

72. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи: затв. наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-95>.

73. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: завт. Наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.

74. Правила судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи: завт. Наказом МОЗ України від 17.01.1995 №6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-95>.

75. Приколотіна Л. Ю. Злочинне фізичне насильство, що чинять батьки щодо малолітніх та неповнолітніх дітей на ґрунті сімейних відносин (кримінологічне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 19 с.

76. Притолук Н. М. Адміністративно-правове регулювання реалізації спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Кропивницький, 2022. 24 с.

77. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 №2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

78. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон

України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

79. Про порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги: наказ МОЗ України від 01 лютого 2019 р. № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19>.

80. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.

81. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 №4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

82. Проценко А. М. Процесуальні, тактичні та організаційні засади проведення експертизи в суді: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 251 с.

83. Пчеліна О. В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 329–332.

84. Савкіна Т. В., Ячина А. С., Дереча Л. М. Звіт про науково-дослідну роботу: метод. рек. з проведення суд.-психол. експертизи неповнолітніх. Харків: Рукопис, 2011. 50 с.

85. Савченко І. О., Бабич С. Л., Ускіла Р. Деякі питання судової психологічної експертизи потерпілих від домашнього насильства (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 538–554. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.43>.

86. Сальнікова А. О. Засади реалізації типових форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Соціологія права*. 2024. Вип. 3–4 (47–48). С. 183–188.

87. Сальнікова А. О. Непроцесуальні форми використання спеціальних

знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 21 черв. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ; Нац. акад. правових наук України. Харків: ХНУВС, 2023. С. 512–515.

88. Сальнікова А. О. Розвиток наукової думки щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 577–579. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10997257>.

89. Самарай Л. В. Кримінологічні засади запобігання кримінальній агресії в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 231 с.

90. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх: дис.... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 216 с.

91. Семікоп Н. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України щодо захисту дітей від домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Одеса, 2024. 248 с.

92. Слухаєнко Ю. М. Методика розслідування домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Кропивницький, 2023. 213 с.

93. Стасюк Н. А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2022. 173 с.

94. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О., Кікінчук В. В. Проблеми формування та реалізації методики розслідування вбивств, пов'язаних із домашнім насильством. *Право і безпека*. 2023. № 1 (88). С. 157–168.

95. Тетерятник Г. К., Сомик О. С. Окремі питання доказування при

розслідуванні домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 580–582.

96. Тищенко О. І. Окремі питання примусового залучення особи для проведення амбулаторної психіатричної експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 268–274.

97. Халявка Ю. Г., Тульвінська А. Ю. Особливості проведення судово-психологічної експертизи у справах про домашнє насильство. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті*: матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 232–234.

98. Харитонova О. В. Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 29–60.

99. Харитонova О., Тітко І. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. Юрліга: веб-сайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochin-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravovproblemi-ta-praktichn-rekomendats.

100. Хорошун Д. В. Використання спеціальних психіатричних та психологічних знань під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Вінниця, 2025. 250 с.

101. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства (теорія та практика): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 36 с.

102. Цимбалюк В. І. Судова психіатрична експертиза свідків і потерпілих у кримінальному процесі. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 240–244.

103. Чернявський С. С., Гусєва В. О. Процесуальні дії та рішення під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: проблеми та особливості прийняття. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 141–148.

104. Шакін Р. С. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2024. 228 с.

105. Шамринський Д. О. Поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством»: тлумачення та застосування у судовій практиці. *Історико-правовий часопис*. 2024. № 1 (22). С. 80–87. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2024-1/11>.

106. Шаповал К. А. Методика розслідування вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 224 с.

107. Шевченко С. Поняття правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, та співвідношення з поняттям домашнього насильства. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 341–346. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-341-346.

108. Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2021. 240 с.

109. Шуляр В. О. Юридико психологічні засади розслідування злочинів, вчинених із особливою жорстокістю: дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2013. 228 с.

110. Щербак С. В., Мирославський С. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством: питання теорії та практики. *Держава та регіони. Серія: право*. 2021. № 1. С. 144–149. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.1.23>.

111. Щербаковський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 148–157.

112. Husieva V., Lukash S., Krykun V., Morhunov O., Shapoval K. Conditions conducive to the domestic violence against the elderly based on the judicial and investigative practice of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (46).

P. 118–127. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.46.10.11>.

113. Irkha Yu., Butenko O., Pogrebytskyi M., Manzhai O., Krushynskyi S. Problems of Regulatory and Legal Support of Polygraph Application in Ukraine. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21. № 12. P. 203–206. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.29>.

114. Macedo C. M., Egry E. Y. Conceptual frameworks for programs addressing violence against children: a scoping review. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*. 2021. Is. 55. P. 1–11.

115. UN Handbook for Legislation on Violence against Women. The Advocates for Human Rights. URL: http://www.stopvaw.org/united_nations_model_legislation.

РОЗДІЛ 2

ОКРЕМІ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

2.1 Залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій

Наукове та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності щодо розслідування кримінальних правопорушень із кожним роком розширюється та вдосконалюється. Цьому слід завдячувати провідним науковцям і дослідникам, діяльність яких уже тривалий час є гарантом невинного розвитку науки та техніки. Не оминають наукові прориви і сферу кримінальної юстиції, адже із розвитком науки, удосконалюються ще й механізми злочинної діяльності, що й зумовлює напрями наукових пошуків у контексті вироблення апробованих шляхів протидії кримінально-протиправній діяльності. Вчені постійно приділяють увагу механізмам упровадження наукових засобів та інноваційних технологій у сферу кримінального судочинства [54; 77 та ін.].

Наукові і технічні знання, а також знання у галузях мистецтва та ремесла в контексті здійснення кримінальної процесуальної діяльності, як нами вже зазначалося, традиційно відносять до спеціальних знань [19; 65; 67]. Їх застосування стає вирішальним у розв'язанні багатьох тактичних завдань розслідування, як під час проведення експертизи, так і під час слідчих (розшукових) дій. Компетентність вирішення тактичних завдань у ході проведення процесуальних дій забезпечується завдяки залученню фахівців різних спеціальностей. Реалізація повноважень щодо залучення спеціалістів гарантована всім учасникам кримінального провадження, однак механізми здійснення цього повноваження суттєво відрізняються. Це гарантовано

положеннями чинного кримінального процесуального законодавства [43], а також нормами міжнародних правових договорів [30].

Водночас механізм кримінально-протиправної діяльності в різних категоріях кримінальних проваджень суттєво відрізняється. Це певною мірою зумовлює і ряд особливостей здійснення досудового розслідування відповідної категорії злочинів і кримінальних проступків. Не становлять винятку з означеної закономірності і кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, складність розслідування яких перш за все пов'язана із потребою надання психологічної допомоги постраждалим, протистояння позицій жертви та кривдника, котра знаходить свій вияв у наданні суперечливих показань, викривленні дійсних обставин справи тощо.

Окреслені складнощі зумовлюють потребу вирішення додаткових тактичних завдань, у розв'язанні яких надають суттєву допомогу спеціалісти, тому вважаємо за потрібне зупинитися на питаннях їх участі в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. Ураховуючи низький рівень залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані з домашнім насильством, як зауважують в юридичній літературі, вважаємо обґрунтованою потребу активізації наукових пошуків у цьому напрямі [22, с. 207].

Тактичні й організаційні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень різних видів досліджували С. Є. Абламський, Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, П. В. Берназ, А. Ф. Волобуєв, В. О. Гусєва, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, М. В. Капустіна, В. В. Кікінчук, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко, І. І. Когутич, В. В. Корнієнко, С. О. Книженко, О. В. Одерій, А. М. Полях, О. В. Пчеліна, А. А. Саковський, О. А. Самойленко, Г. О. Спіцина, Р. Л. Степанюк, О. В. Таран, Н. М. Татарин, В. В. Тіщенко, О. В. Федосова, М. С. Цуцкірідзе, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько та багато інших.

Вагому увагу проблематиці використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема, і під час проведення слідчих (розшукових) дій, окрім згаданих учених, приділили також А. О. Антощук, Г. С. Бідняк, Р. І. Благута, В. В. Вапнярчук, І. В. Гора, О. О. Ковальова, І. А. Петрова, І. В. Пиріг, М. А. Погорецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян, О. С. Тарасенко, Т. Г. Фоміна, А. Я. Хитра, М. Г. Щербаковський, В. О. Яремчук та ін.

Щодо визначення правових, тактичних та організаційних засад проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства, а також кримінальних правопорушень, пов'язаних із ним, то в цьому контексті вирізняються напрацювання В. П. Гонтаренка [22], Т. В. Іщенко [32], О. В. Капліна [33-35], Ю. Б. Комаринської [39], О. І. Мотляха [50], О. В. Пчеліної [59], Ю. М. Слухаєнка [64], Р. Л. Степанюка, В. О. Гусєвої та В. В. Кікінчука [68], Г. К. Тетерятник та О. С. Сомика [70], С. С. Чернявського [74], К. А. Шаповал [75; 76] та ін. Водночас особливості участі спеціалістів у таких провадженнях розкрито в роботах О. П. Бабкіної, С. І. Данильченко, М. І. Косована, М. В. Бенаісси, А. А. Нікояна [1], Н. В. Павлової [51] та ін. Попри ґрунтовні напрацювання в межах проблематики участі спеціалістів у слідчих (розшукових) діях, слід зауважити, що особливості участі психіатрів і психологів, лікарів і судово-медичних експертів та інших фахівців у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, на теперішній час у науковій літературі розкрито епізодично, без аналізу емпіричних даних, у зв'язку з чим, вважаємо це дослідження своєчасним і нагальним.

У науковій літературі зазначають, що залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій – це одна з досить поширених процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, котра в визначених законом випадках є обов'язковою до реалізації [17, с. 119]. Так, обов'язковою в контексті нашого

дослідження стає участь спеціалістів у тих процесуальних діях, котрі проводяться за участю малолітніх і неповнолітніх осіб, які, як правило, отримують статус у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством – свідків і потерпілих. Участь в них беруть, зокрема, спеціалісти у галузі психології, педагогіки та лікарі (ст.ст. 226, 227, 354, 491 КПК України) [43].

Водночас відсутність обов'язкової вказівки на необхідність залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій не виключає такої можливості. Тому вважаємо, що при вирішенні питання щодо залучення спеціалістів слід виходити з того, чи необхідно буде застосовувати спеціальні знання та чи потребуватиме сторона обвинувачення технічної або іншої допомоги під час здійснення такої діяльності.

Як зауважують у спеціальній літературі, найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, котрі проводяться під час розслідування домашнього насильства, є: допит потерпілого, допит свідків, допит підозрюваного, огляд місця події, судова експертиза та слідчий експеримент [32, с. 4; 64, с. 179–180]. У цілому ми погоджуємося з таким підходом, адже він підтверджується проведенням нами аналізом матеріалів правозастосовної практики. Виключення становить судова експертиза, адже якщо і вказувати про неї, як про процесуальну дію, то коректніше зауважувати про залучення експерта до проведення експертизи, тому що судова експертиза – це самостійне дослідження, що проводиться особою, котра має статус судового експерта. Отже, розглянемо перспективи участі спеціалістів залежно від виду слідчої (розшукової) дії і спеціальності залученого фахівця.

Участь спеціалістів у допитах. Допит – це слідча (розшукова) дія, що регламентується кримінальним процесуальним законодавством та є інформаційно-психологічним процесом комунікації між учасниками провадження, спрямований на отримання достовірних відомостей про факти, які мають значення для встановлення обставин кримінального

правопорушення. Допит полягає у цілеспрямованій передачі особою, яку допитують, інформації щодо розслідуваної події, обставин її вчинення та пов'язаних із нею осіб. У допиті ініціатива належить слідчому, який організовує і контролює хід комунікації, визначає її логіку та структуру з урахуванням тактичних прийомів і особливостей допитуваного [40, с. 96].

Важливу роль в ефективному проведенні цієї слідчої (розшукової) дії відіграють залучені спеціалісти, які, як слушно зазначає Б. В. Романюк, за рахунок своїх спеціальних знань і навичок, консультують слідчого та роз'яснюють йому деякі аспекти на етапі підготовки до допиту, сприяють у з'ясуванні біологічних і психологічних характеристик особи й у встановленні із допитуваним психологічного контакту, в обранні тактичних прийомів, зокрема і прийомів психологічного впливу; у з'ясуванні сутності та тлумаченні спеціальної термінології, в установленні рівня обізнаності допитуваного щодо питань, які можуть вимагати наявності спеціальних знань для забезпечення розуміння сутності справи або розвитку обставин події; у методично правильному проведенні допиту; у наданні допомоги щодо фіксації перебігу слідчої (розшукової) дії та технічної допомоги, котра полягає у складенні планів (схем), суб'єктивних і психологічних портретів тощо [60, с. 237–238].

Найбільш поширеним до участі в допиті під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є залучення спеціаліста у галузі психології. Як правило, вони беруть участь у допиті особи постраждалої від домашнього насильства або у присутності якої вчинено кримінальне правопорушення.

Участь спеціаліста-психолога, як слушно зазначає Ю. Ю. Ковальов, створює широкі можливості для розв'язання комплексу завдань, що мають суттєве значення для ефективного перебігу провадження. Зокрема, йдеться про формування або своєчасне коригування загальної тактичної моделі проведення допиту, вибір найбільш доцільних методів психологічного впливу – переконання, навіювання, викриття суперечностей, емоційного стимулювання

тощо, що особливо актуально у випадках відмови допитуваного надавати показання [36, с. 95–96] або у зв'язку із небажанням особи відтворювати таку інформацію.

За допомогою залученого до допиту психолога, використовуючи відповідні тактичні прийоми, слідчий може встановити характер стосунків між потерпілим і підозрюваним, свідком і підозрюваним тощо. Залучений спеціаліст також може сприяти встановленню психологічного контакту із допитуваним.

Крім того, спеціаліст здатен спрогнозувати динаміку поведінки особи, яка допитується, передбачити можливі зміни її лінії поведінки, а також оцінити перспективи подальшого розвитку слідчої (розшукової) дії. Значним є й потенціал спеціаліста-психолога в аспекті встановлення ступеня психотравмуючого впливу злочинної події на психіку потерпілого, що дає змогу комплексно оцінити його емоційний стан, наявність чи відсутність ознак психологічної травматизації, її характер та глибину [17, с. 154]. Таким чином, залучення спеціаліста до проведення допиту не лише забезпечує якісне проведення слідчої (розшукової) дії, а й підвищує ефективність здобуття релевантної інформації, з урахуванням психологічного стану учасників провадження, особливо в ситуаціях, пов'язаних із домашнім насильством.

Слід зауважити, що в окремих випадках залучення спеціаліста в галузі психології (або педагога) до участі в допиті є не правом, а обов'язком слідчого. Це насамперед стосується допиту неповнолітніх і малолітніх осіб (ст. 226 КПК України) [43]. Ба більше, участь психолога є функціонально необхідною складовою забезпечення прав дитини, мінімізації травматичного впливу процесуальних дій і отримання достовірної інформації.

Психолог, на відміну від інших присутніх на допиті осіб (наприклад, законного представника чи педагога), спеціалізується саме на вивченні психічних, емоційних і поведінкових реакцій дитини в стресових ситуаціях, що дозволяє:

- 1) оцінити здатність дитини сприймати та розуміти зміст питань, їхню складність і логічну послідовність;
- 2) виявити психоемоційні реакції на сам факт допиту, що можуть бути проявом тривоги, страху, почуття провини або сорому;
- 3) адаптувати комунікативні стратегії під конкретний вік і психологічні особливості дитини, зокрема шляхом формулювання питань у доступній і зрозумілій формі;
- 4) запобігати вторинній психологічній травматизації, яка може виникати через неврахування емоційного стану дитини під час формулювання та повторного ставлення запитань;
- 5) оцінити, чи емоційні чи поведінкові реакції дитини можуть бути неправомірно інтерпретовані як суперечливі або недостовірні показання без урахування їх психологічної природи;
- 6) підтримувати процедуру допиту у відповідності з рекомендаціями, що зменшують ризики маніпулятивної чи деструктивної поведінки, які можуть бути притаманні неповнолітнім під час стресових процесуальних ситуацій.

Водночас психолог не лише сприяє створенню безпечного, адаптованого середовища допиту, але й надає слідчим (прокурору) фахові висновки щодо комунікативної адекватності, емоційної стабільності та ресурсів опору стресу конкретної дитини в момент проведення слідчої (розшукової) дії. Такі висновки мають не лише практичне, а й доказове значення, оскільки дозволяють оцінити достовірність і якість отриманих показань у контексті психофізіологічних можливостей дитини на той момент.

На відміну від психіатра, який фахово визначає психічні розлади та їх клінічний статус, психолог концентрується на психодинамічних, когнітивних і поведінкових процесах, що мають безпосереднє значення саме під час допиту. Це робить його участь не лише доцільною, а процесуально виправданою з позицій захисту прав неповнолітнього, оптимізації доказового процесу та мінімізації ризику травматизації. Таким чином, участь психолога під час допиту

неповнолітнього є складовою гарантією найкращих інтересів дитини, дозволяє підвищити ефективність процесуальних дій і сприяє отриманню високоякісної, адекватної та процесуально значущої інформації, що відповідає принципам гуманізації кримінального процесу [29].

Апробованою формою комунікації із неповнолітніми потерпілими від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, слід вважати допит, проведеною за методикою барнахусу. У моделі «Барнахус» комунікація психолога з неповнолітнім потерпілим, має принципово відмінний характер, орієнтований на забезпечення психологічної безпеки та зменшення травматичного впливу. Особливості такої взаємодії обумовлені як структурою самої моделі, так і міжнародними стандартами, покладеними в її основу, серед яких:

1. Психолог працює з дитиною в адаптованому, дружньому до неї середовищі, що зменшує рівень тривоги, страху й опору. Інтер'єр приміщення, в якому відбувається допит, побудований не за зразком кабінету правоохоронних органів, а за принципами безпечного простору для дитини, що сприяє більш природній комунікації та відвертості.

2. Психолог у «Барнахусі» не лише супроводжує допит, а й бере участь у його підготовці, оцінює психологічний стан дитини, визначає допустиме навантаження, темп, форму запитань, а також тривалість і доцільність самої слідчої дії. Завдяки цьому формується індивідуалізована стратегія взаємодії з дитиною, що враховує її вік, рівень розвитку, досвід пережитої травми та здатність до комунікації.

3. Комунікація із психологом відповідає моделі «запобігання повторній травматизації». Психолог як учасник міждисциплінарної команди сприяє мінімізації кількості допитів і координує дії з іншими спеціалістами (медиками, психологами, педагогами, соціальними працівниками тощо), аби уникнути дублювання питань, тиску або емоційного виснаження дитини. В ідеалі – усі показання дитини збираються одноразово у формі відеозапису, який згодом

використовується у судовому провадженні, а тому спростовується доцільність повторного допиту дитини.

4. У роботі з потерпілими від домашнього насильства або пов'язаних із ним кримінальними правопорушеннями, психолог застосовує травмоорієнтований підхід, який передбачає чутливість до ознак посттравматичного стресового розладу, формування довірливого контакту з дитиною, відмову від прямого тиску та використання недирективних методів бесіди.

5. Психолог здатен вчасно виявити симптоми глибокої психологічної травми або психічного порушення, що потребує не лише особливого підходу під час опитування, а й подальшого втручання фахівців охорони здоров'я [53, с. 66–68].

Таким чином, участь психолога в умовах моделі «Барнахус» забезпечує не просто супровід слідчої дії, а комплексний підхід до дитини як суб'єкта з індивідуальними потребами й уразливістю, гарантує дотримання її прав, психологічну безпеку та якісне збирання доказової інформації без шкоди для емоційного стану потерпілого.

Залучений психолог сприятиме проведенню допиту за методикою процесуального інтерв'ю, що є вкрай важливою у роботі з особами, які постраждали від домашнього насильства або були його свідками, зокрема коли йдеться про дітей. Ця методика передбачає проведення опитування із дотриманням чітко структурованого, етично чутливого та психологічно безпечного підходу, що дозволяє зібрати достовірну, повну та юридично значущу інформацію, мінімізуючи при цьому ризик повторної травматизації.

Для дітей процесуальне інтерв'ю має особливу цінність, оскільки воно враховує їх вікові, когнітивні, емоційні особливості, здатність до відтворення подій та межі комунікативної компетентності. Завдяки використанню методики процесуального інтерв'ю дитина має можливість розповісти про травматичні події у безпечному середовищі та в умовах довіри.

У випадку з дорослими потерпілими, зокрема тими, хто пережив тривалий досвід психологічного чи фізичного насильства, процесуальне інтерв'ю дозволяє побудувати комунікацію, вільну від тиску, недовіри чи упередженості. Такий підхід забезпечує емоційну безпеку, стимулює когнітивну активність і формує умови для більш точного відтворення подій.

Застосування процесуального інтерв'ю також має доказове значення. Воно дозволяє зменшити кількість повторних допитів, забезпечити єдину фіксацію показань і надати суду достовірну інформацію, зібрану відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства та Керівних принципів правосуддя, дружнього до дитини [31, с. 88; 41; 56; 66].

Отже, застосування методики процесуального інтерв'ю є не лише доцільним, а й необхідним інструментом під час отримання інформації від потерпілих і свідків домашнього насильства, оскільки воно поєднує правовий, психологічний і гуманістичний підходи, спрямовані на збереження гідності особи та забезпечення ефективного правосуддя.

Типовим також є проведення допиту неповнолітнього потерпілого, свідка або підозрюваного за методикою «зелена кімната», що може цілком узгоджуватися із застосуванням методики процесуального інтерв'ю. Деякі вчені навіть пропонують на нормативному рівні закріпити таке положення: «Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється слідчим та психологом, у формі процесуального інтерв'ю, із використання спеціальної методики «Зелена кімната» з дотриманням правил передбачених ст.ст. 223, 224, 226 КПК України» [48, с. 194].

Основна мета методики «зелена кімната» – забезпечити психологічно безпечне, доброзичливе та неформальне середовище, у якому дитина може вільно висловитися, не відчуючи страху, тиску чи ризику повторної травматизації [58, с. 270]. Сутність «зеленої кімнати» полягає в тому, що інтерв'ювання дитини проводиться в спеціально облаштованому приміщенні,

яке за дизайном та атмосферою нагадує звичайну дитячу кімнату, а не офіс або кабінет правоохоронного органу. Вона створена для зниження рівня стресу, пов'язаного з допитом, і забезпечує умови для максимально природної комунікації. Допит, як правило, фіксується на відео і транслюється до окремої кімнати, де перебувають слідчий, прокурор, адвокат [42].

Ключову роль у «зеленій кімнаті» відіграє психолог. Саме він є безпосереднім комунікатором із дитиною, формулює запитання відповідно до її вікових, когнітивних та емоційних особливостей, допомагає створити атмосферу довіри, виявляє ознаки тривоги, страху або дезорієнтації. Психолог ретельно добирає темп, форму і послідовність запитань, щоб не нашкодити дитині, не допустити навіювання чи тиску, і водночас отримати максимально достовірну та значущу інформацію.

Крім того, психолог може адаптувати інтерв'ю до індивідуальних потреб дитини, наприклад, якщо вона має психоемоційні труднощі, порушення розвитку або була під впливом сильного стресу. Його участь також забезпечує дотримання стандартів «правосуддя, дружнього до дитини» та реалізацію принципів найкращих інтересів дитини, закріплених у міжнародних документах, таких як Лансаротська конвенція.

Ба більше, судова практика засвідчує, що дані, отримані із застосуванням методики «Зелена кімната», використовуються:

- 1) при вирішенні питань про запобіжні заходи;
- 2) для обґрунтування клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів;
- 3) як підстава для продовження строку досудового розслідування;
- 4) для проведення психолого-психіатричних експертиз;
- 5) як матеріал для депонування показань відповідно до ст. 225 КПК України;
- 6) як відеодоказ у судовому розгляді у разі неможливості повторного допиту [7; 8; 11; 13].

Тому погоджуємося з І. В. Гловюк, що методика «Зелена кімната» є ефективним інструментом гуманізації кримінального процесу щодо неповнолітніх. Її застосування дозволяє не лише мінімізувати психоемоційне навантаження на дитину, а й забезпечити достовірність та допустимість зібраних доказів. Проте необхідним є подальше законодавче унормування її статусу в межах кримінального процесуального права України [21].

Отже, застосування методики «зелена кімната» в поєднанні з професійною участю психолога під час допиту неповнолітніх потерпілих від домашнього насильства є сучасним інструментом гуманного, етичного та ефективного правосуддя. Воно не лише забезпечує психологічний захист дитини, а й підвищує якість і доказову силу отриманої інформації.

Участь психолога у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, як слушно зазначає В. В. Романюк, є необхідною, зокрема для надання консультаційного висновку, що стосується особистісних характеристик такої особи. Об'єктом психологічного вивчення у цьому випадку можуть бути риси характеру неповнолітнього, специфіка окремих поведінкових проявів, а також питання, пов'язані з віковими психологічними особливостями [61, с. 104]. Крім того, спеціаліст у галузі психології відіграє важливу роль у підготовці до допиту, допомагаючи слідчому у формуванні запитань. Зокрема, він сприяє узгодженню змісту та форми питань, щоб забезпечити їхню відповідність віковим, емоційним і психологічним особливостям неповнолітнього потерпілого. Такий підхід особливо важливий для з'ясування обставин домашнього насильства без ризику повторної травматизації дитини [22, с. 149].

За результатами участі спеціаліста-психолога в допиті, а також в інших слідчих (розшукових) діях, такий фахівець може використати отримані відомості під час складання висновку психологічної діагностики стосовно потерпілої чи потерпілого. Як приклад, у кримінальному провадженні, що розглядалося Шевченківським районним судом м. Чернівці, проведено таке дослідження, згідно з висновком якого встановлено, що потерпіла перебувала у

виснаженому та напруженому стані, у стані постійної небезпеки. Констатовано наявність у потерпілої постійного емоційного перенапруження, підвищеної ситуативної й особистісної тривожності, постійного очікування небезпеки. Прослідковуються ознаки депресивного стану. Виявлено протидію обставинам захисного характеру, схильність до соматизації. Висловлено підстави вважати, що все це могло призвести до погіршення стану здоров'я потерпілої. Означений висновок психолога покладено в основу тих доказів, котрі сукупно свідчать про вчинення обвинуваченим психологічного та фізичного насильства [14].

Важливо, що в подальшому під час судового розгляду кримінальної справи за фактом домашнього насильства, залучений до допиту психолог може бути допитаний як свідок. Так у справі, котра розглянута Баглійським районним судом м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області, допитана психолог пояснила, що вона була присутня під час допиту потерпілої на стадії досудового розслідування. За результатами такої участі та спілкування із потерпілою, як зауважила допитана психологиня, нею встановлено, що потерпіла була залякана, через конфлікти із сином тривалий час ночувала у під'їзді, у зв'язку з тим, що він не пускав її додому. Також психологиня вказала, що незважаючи на похилий вік потерпілої, її показання обґрунтовані [4].

Залучений педагог виконує подібні функції, що і психолог. Слушно вказує Д. В. Куриленко, що основним завданням педагога (психолога) є створення сприятливого психологічного середовища для комунікації, забезпечення адаптації неповнолітнього до умов допиту, формулювання питань із урахуванням вікових, когнітивних та психоемоційних особливостей дитини. Доцільною є попередня «ознайомча» бесіда педагога з неповнолітнім до початку допиту чи іншої слідчої дії. Така конфіденційна розмова дає змогу фахівцеві оцінити психологічний стан дитини, її рівень тривожності, сформулювати уявлення про індивідуальні особливості, а також підготувати рекомендації щодо тактики проведення слідчих дій. Встановлення контакту та вивчення особистісних характеристик допитуваного дозволяє педагогу

(психологу) запропонувати оптимальну тривалість і місце проведення допиту, а також визначити доцільні тактичні прийоми [45, с. 154].

Педагог або психолог, як спеціаліст із відповідною освітою, має потенціал надати слідству істотну допомогу в розкритті психологічних механізмів сприйняття та відтворення інформації неповнолітніми, встановленні рівня їх навіюваності, стійкості нервової системи, інтелектуального розвитку, а також особливостей мовлення, мислення, пам'яті. Участь такого фахівця є необхідною для правильного формулювання запитань, адаптованих до рівня розвитку дитини, для запобігання вторинній психологічній травматизації, а також як захист від неправомірного впливу з боку учасників процесу. Взаємодіючи зі слідчим, прокурором або суддею, педагог і психолог беруть участь у розробленні тактики слідчих (розшукових) дій, які ґрунтуються на спеціальних знаннях у галузі дитячої психології. Така спільна діяльність знижує ризики як умисного, так і неумисного спотворення показань дитини, сприяє отриманню достовірної інформації, що може стати основою для повного, всебічного і неупередженого з'ясування обставин кримінального правопорушення [45, с. 154–155].

Фахівець у сфері психіатрії здебільшого залучається до участі в допитах, які здійснюються щодо осіб із психічними розладами, які мають психіатричні захворювання або тих, що перебувають на обліку в лікаря-психіатра. Під час проведення цієї процесуальної дії спеціаліст має змогу надати слідству фахову попередню оцінку психічного стану допитуваного, зокрема, звернути увагу на обставини, які можуть свідчити про неможливість особи адекватно сприймати зміст запитань, усвідомлювати характер власних дій або формувати об'єктивні повідомлення. У разі наявності таких ознак фахівець може рекомендувати відтермінування допиту або вказати на необхідність проведення психіатричної експертизи з метою встановлення рівня осудності чи здатності особи брати участь у процесуальних діях. Залучення спеціаліста у таких випадках дозволяє не лише запобігти викривленню доказової інформації, а й гарантує дотримання

прав і законних інтересів осіб із психічними порушеннями [62].

Під час допиту особи, щодо якої у слідчого, прокурора або оперативного працівника виникають обґрунтовані сумніви стосовно її психічного стану, необхідно цілеспрямовано з'ясувати низку відомостей, що мають істотне значення як для оцінки достовірності показань, так і для прийняття подальших процесуальних рішень. Насамперед підлягає встановленню загальний стан здоров'я допитуваного, зокрема наявність або відсутність у нього хворобливих проявів, суб'єктивне сприйняття власного стану, перелік діагностованих захворювань, тривалість їх перебігу та характер клінічних проявів. Особливу увагу слід приділяти відомостям про можливі психічні розлади: часу їх виникнення, умов і місця лікування, факту перебування особи на диспансерному обліку, а також дотримання нею призначеного лікування. Компетентно скласти перелік питань стосовно окреслених обставин може саме залучений як спеціаліст психіатр.

Важливою є інформація про характер і мотиви його дій, момент виникнення умислу, особливості підготовки до вчинення злочину, а також факт повідомлення інших осіб про свої наміри. У цьому контексті залучений психіатр спрямує допит в аспекті з'ясування відомостей про емоційний і психічний стан особи після скоєного, її переживання, реакції, а також дані про можливу повторюваність аналогічних діянь у минулому й умови, за яких вони відбувалися.

Саме лікар-психіатр, володіючи спеціальними знаннями у сфері психічного здоров'я, здатен здійснити комплексну оцінку вищезазначених аспектів, виявити ознаки наявності психічного розладу, визначити його характер, стадію, перебіг, а також встановити причинно-наслідкові зв'язки між психічним станом особи та її поведінкою у конкретний період часу. Психіатрична оцінка дозволяє відмежувати патологічні форми поведінки від соціально зумовлених девіацій, а також оцінити рівень усвідомлення допитуваним своїх дій і здатність керувати ними. Такий спеціаліст здатен

інтерпретувати поведінкові прояви, які можуть бути неочевидними для слідчого, встановити ретроспективну психіатричну картину на момент вчинення діяння, що є критично важливим для формування обґрунтованого висновку щодо осудності особи та її процесуального статусу [72, с. 102–103].

Додатковим і вкрай інформативним джерелом відомостей про психічний стан допитуваного є опитування його родичів, знайомих, колег чи інших осіб із близького соціального кола. До таких допитів також може залучатися лікар-психіатр. Отримана таким чином інформація дає змогу уточнити спосіб життя особи, наявність у неї психічних або соматичних захворювань у минулому, факти лікування в психоневрологічних закладах, а також динаміку змін її поведінки [72, с. 103].

Залучення психіатра до участі в досудовому розслідуванні особливо важливе у випадках, коли виникає необхідність з'ясування обставин, пов'язаних із застосуванням особою психотропних або інших лікарських препаратів, які впливають на психічний стан. Окремі вчені навіть наголошують на тому, що його участь є не лише доцільною, а й необхідною, і навіть мати стати обов'язковою [71, с. 110]. Саме психіатр, на відміну від психолога чи педагога, володіє спеціальними знаннями в галузі психопатології, що дає змогу компетентно оцінити характер і глибину порушень інтелектуального розвитку, а також виявити ознаки, які можуть свідчити про обмежену здатність особи до сприйняття, аналізу та повідомлення інформації під час допиту [28, с. 21; 73, с. 255].

Психіатр як спеціаліст здатен надати вичерпну інформацію щодо характеру призначеного лікування, зокрема про дію медикаментів, їхні можливі побічні ефекти, вплив на когнітивні функції, емоційний стан, здатність до критичного мислення та самоконтролю.

Крім того, психіатр може оцінити, чи були призначені препарати адекватними до діагнозу, чи дотримувалась особа режиму прийому ліків, чи могла мати місце передозування або самовільне припинення лікування. Це

дозволяє не лише краще зрозуміти психічний стан особи в момент вчинення злочину, а й з'ясувати, наскільки її поведінка могла бути модифікована впливом медикаментозних засобів. Таким чином, висновки психіатра стають важливим аналітичним ресурсом для оцінки психоемоційного стану особи, достовірності показань та загального психічного портрета особи, вирішення питання про призначення стосовно неї судово-психіатричної експертизи.

З метою підвищення ефективності слідчих (розшукових) дій за участю осіб із психічними розладами доцільно дотримуватися низки тактичних рекомендацій. Насамперед необхідно створювати спокійну, доброзичливу та нейтральну атмосферу допиту, що сприяє зниженню емоційної напруги та мінімізації психогенних реакцій. Водночас слід запобігати спробам допитуваного маніпулювати ситуацією або нав'язувати власні умови проведення процесуальної дії.

У випадках, коли істотне значення мають просторові, часові або динамічні характеристики події, доцільним є проведення допиту безпосередньо на місці події. Така тактика сприяє активізації асоціативних зв'язків і полегшує відтворення обставин, пов'язаних із траєкторією руху, швидкістю дій чи взаємним розташуванням об'єктів. Для перевірки достовірності повідомленої інформації доцільно використовувати контрольні запитання, які дозволяють зіставити окремі фрагменти показань та виявити можливі суперечності.

Обсяг і зміст показань осіб із психічними порушеннями значною мірою залежать від стану їх аналізаторних систем, рівня інтелектуального розвитку, життєвого досвіду, ступеня психічної активності та особистісного ставлення до подій. У зв'язку з цим доцільним є поетапне відтворення подій, поділ складної інформації на окремі логічні блоки, а за необхідності – проведення повторних допитів, спрямованих на поступову мобілізацію пам'яті та активізацію розумової діяльності допитуваного.

У разі неможливості отримання безпосередньо релевантної інформації слід надати допитуваному можливість вільної розповіді про відомі йому

обставини події. Такий підхід дозволяє виявити другорядні, на перший погляд, факти, які можуть мати доказове значення або опосередковано підтверджувати чи спростовувати слідчі версії. При цьому необхідно враховувати специфіку окремих психічних розладів: зокрема, у осіб, які страждають на епілепсію чи істеричні розлади, нерідко виникають труднощі з відтворенням спогадів, що потребує застосування щадних методів актуалізації пам'яті без використання прямого психологічного тиску [46, с. 266–267].

Участь лікаря-психіатра в допиті, незважаючи на її беззаперечну цінність для забезпечення достовірності й об'єктивності процесуальної інформації, пов'язана з низкою ризиків, зокрема щодо можливого розголошення лікарської таємниці. Таке розголошення може мати місце внаслідок:

1. Недостатньо чіткої процесуальної регламентації меж участі психіатра як спеціаліста, особливо в частині меж використання раніше отриманої ним інформації про стан здоров'я особи, яка підлягає допиту.

2. Конфлікту між етичними зобов'язаннями лікаря щодо нерозголошення відомостей про психічний стан пацієнта і його процесуальною роллю в кримінальному провадженні, яка може передбачати надання висновків або коментарів, що торкаються конфіденційної інформації.

3. Відсутності згоди особи на розкриття інформації про її психічне здоров'я, яка міститься в медичній документації або була отримана в ході медичного обслуговування.

4. Неправильного оформлення процесуального статусу психіатра, коли його участь трактується не як спеціаліста, а де-факто як експерта, без належного дотримання гарантій, передбачених для судово-психіатричної експертизи.

У зв'язку з цим, до участі психіатра в допиті слід підходити виважено, дотримуючись балансу між потребами слідства й етичними стандартами професії лікаря. Необхідною є чітка фіксація меж повноважень психіатра як спеціаліста, а також за потреби – отримання згоди особи на розкриття медичних

даних, якщо це не суперечить її інтересам і не впливає на хід розслідування.

Отже, залучення психіатра до участі в допиті осіб із психічними розладами є критично важливим для забезпечення достовірності отриманих показань, дотримання процесуальних гарантій і встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Фахова оцінка психічного стану допитуваного, аналіз поведінкових проявів, впливу медикаментозного лікування, здатності усвідомлювати характер своїх дій і формувати об'єктивні повідомлення дозволяє не лише запобігти викривленню доказів, а й своєчасно ініціювати проведення судово-психіатричної експертизи. Психіатр забезпечує адаптацію тактики допиту до психоемоційного стану особи, знижує ризик вторинної травматизації та підвищує аналітичну якість досудового розслідування.

В умовах потреби процесуальної фіксації допиту, виправданим є залучення спеціаліста-криміналіста, який володіє відповідними технічними знаннями та навичками. Такий спеціаліст забезпечує належну організацію аудіо- та відеозапису допиту: відповідає за правильне розміщення технічних засобів, стежить за тим, щоб усі учасники слідчої (розшукової) дії перебували в зоні дії камер, здійснює контроль якості зображення та звуку, запобігає технічним збоям під час фіксації тощо. Крім того, його завданням є перевірка технічного стану пристроїв, рівня заряду акумуляторів, достатності вільної пам'яті на носіях інформації та цілісності файлів після завершення запису. Участь спеціаліста-криміналіста мінімізує ризики втрати чи спотворення доказової інформації, забезпечує дотримання технічних вимог до процесуальної фіксації та підвищує рівень якості її проведення.

Участь спеціаліста у слідчому експерименті. Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка полягає у цілеспрямованому відтворенні дій, обстановки та обставин певної події, а також у проведенні дослідів або випробувань із метою перевірки та уточнення фактичних даних, що мають значення для встановлення істотних обставин кримінального правопорушення.

Здійснюється слідчим або прокурором у межах кримінального провадження з дотриманням вимог процесуального закону [43].

У слідчому експерименті, що проводиться під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, найчастіше залучаються психологи та спеціалісти-криміналісти.

Стосовно психолога, як слушно зазначає Є. О. Даніч, під час цієї слідчої (розшукової) дії, залучений фахівець сприяє підвищенню ефективності цієї дії, адже створює сприятливу обстановку проведення слідчого експерименту, сприяє налагодженню психологічного контакту, надає допомогу всім учасникам кримінального провадження, насамперед – потерпілим. Перспективним напрямом залучення психолога є використання його спеціальних знань задля використання отриманих відомостей з метою під час складення психологічного портрета (профілю) злочинця в кримінальному провадженні [27, с. 4]. Та попри вагомість значення участі психолога в слідчому експерименті, така практика досі не набула поширення в слідчій діяльності. Проаналізувавши особливості участі психологів у слідчих (розшукових) діях під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, можемо обґрунтовано погодитися з позицією В. Я. Марчака, що спеціальні знання психолога можуть використовуватися в трьох формах на різних етапах розслідування: психологічна консультація, участь спеціаліста психолога й експертне психологічне дослідження [49, с. 9].

Погоджуємося із позицією, що слідчий експеримент у досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях найчастіше проводиться за участю таких спеціалістів, як спеціаліст-криміналіст, психолог, судовий медик (у випадку застосування фізичного насильства) [32, с. 153–154]. При цьому участь судово-медичного експерта чи фахівця у галузі судової медицини полягає в дослідженні, а також реконструкції подій, що пов'язані з подією кримінального правопорушення, відтворення та фіксації механізму заподіяння ударів, тілесних

ушкоджень, а також консультуванні щодо поставлення на вирішення експерта питань про можливість або неможливість утворення конкретних тілесних ушкоджень за умов, відтворених потерпілим під час слідчого експерименту [24, с. 180]. Спеціаліст-криміналіст, як правило, надає технічну допомогу, що полягає у фотофіксації та безперервній відеофіксації перебігу слідчого експерименту.

Непоодиноким також є проведення *обшуків* під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Найчастіше метою цієї слідчої (розшукової) дії стає відшукування знарядь і застосованих злочинцем засобів учинення кримінального правопорушення. Тому, якщо ними були вогнепальна зброя, холодна зброя чи вибухонебезпечні предмети [23], до участі в обшуках залучаються спеціалісти, котрі володіють навичками застосування різноманітних пошукових засобів таких, як металошукачі, магнітні підйомники, пошукові магніти, оглядові дзеркала, ультрафіолетові освітлювачі тощо) [26, с. 57–58].

Участь спеціалістів під час проведення оглядів. До участі в оглядах, котрі проводяться у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, залучаються спеціалісти в галузі криміналістики. Такі огляди здебільшого проводяться у кримінальних провадженнях, де встановлено факт фізичного або сексуального насильства і необхідно отримати технічну допомогу, пов'язану із застосуванням наукових і техніко-криміналістичних засобів, виявленням і вилученням слідів біологічного походження тощо.

Найчастіше залучені спеціалісти-криміналісти є штатними працівниками відділів поліції. Залучення спеціалістів-криміналістів ґрунтується на положеннях ст. 71 КПК України та відомчих інструкціях МВС України, а також Національної поліції України. Основними завданнями спеціалістів-криміналістів є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів злочину, речей і документів із використанням криміналістичної техніки. Вони також надають консультації слідчому, здійснюють фото- і відеофіксацію, складають

плани та схеми, допомагають визначати межі огляду і виявляти приховані або неочевидні сліди правопорушення, зокрема біологічного походження.

Особливість оглядів у справах про домашнє насильство полягає в обстановці місця події, можливості виявлення слідів тілесних ушкоджень, біологічних речовин (крові, слини, поту, волосся), знарядь злочину або пошкодженого майна, а також слідів боротьби. У цьому випадку спеціаліст повинен діяти з особливою обережністю, щоб не пошкодити сліди, наділені потенційно доказовою інформацією.

Криміналісти зобов'язані мати із собою повний набір технічних засобів: фотокамери, ліхтарі, пристрої для виявлення біологічних слідів, набори для дактилоскопії, засоби для змивів, зразків мікрочастинок тощо. Перед початком огляду вони мають отримати інформацію від слідчого про обставини злочину, підготувати обладнання тощо.

До основних прийомів фіксації слідів та інших речових доказів належать: фотозйомка, відеозапис, проведення вимірювань, детальний опис об'єкта, складання схем чи креслень, а також спеціальна обробка об'єкта для збереження виявленого сліду в його первинному стані. Одним з ефективних методів є також виготовлення копії або зліпка сліду [57, с. 28].

Сучасні технічні засоби фіксації, включаючи мобільні телефони з функціями запису аудіо, фото та відео, є доступними і здатні забезпечити належний рівень документування доказів. Водночас, вирішальне значення для забезпечення допустимості та доказової цінності таких матеріалів має коректне процесуальне оформлення результатів фіксації у відповідних документах [69, с. 238]. Саме застосуванню останніх сприяє залучений спеціаліст-криміналіст.

Спеціаліст-криміналіст, який бере участь в огляді місця події, виконує значний обсяг практичних дій:

- проводить фото- та відеофіксацію обстановки та виявлених об'єктів (яка, до речі, неможлива одночасно лише силами слідчого);
- виявляє, фіксує та вилучає сліди злочину, пакує їх для дослідження;

- за потреби здійснює експрес-аналіз вилучених об'єктів за зовнішніми ознаками;
- допомагає слідчому у складанні описів об'єктів у протоколі огляду;
- на основі зібраної інформації бере участь у моделюванні механізму вчинення злочину [55, с. 130].

Через різноманітність можливих слідів, трасологічних, мікрочасткових, біологічних, запахових та інших, один лише криміналіст не завжди здатний ефективно виконати всі необхідні дії. Це зумовлює потребу залучення групи спеціалістів із різних вузькопрофільних сфер знань, а не лише одного криміналіста.

За результатами огляду спеціаліст надає письмові пояснення про використані технічні засоби та способи фіксації, вказує носії інформації, які долучаються до протоколу. Спеціалісти також беруть участь у вилученні речей, що можуть містити слідову інформацію (одяг, предмети побуту, мобільні пристрої, елементи інтер'єру), допомагають здійснити заміри, пакування об'єктів згідно з вимогами криміналістичної тактики.

У випадках виявлення біологічних слідів спеціалісти забезпечують належне пакування для подальших молекулярно-генетичних, імунологічних або цитологічних досліджень.

Завдяки залученню спеціалістів забезпечується фіксація не лише безпосередніх тілесних ушкоджень, але й інших форм насильницького впливу, зокрема ненадання життєво необхідних ресурсів, що має істотне доказове значення для кваліфікації діяння. Практика демонструє, що в понад половині випадків огляду місця події (56 %) були виявлені криміналістично значущі сліди фізичного насильства: плями крові, ознаки боротьби, пошкоджені меблі, безлад тощо. Це підтверджує необхідність кваліфікованої участі спеціаліста, який здатний виявити і технічно зафіксувати навіть неочевидні сліди. Окрему криміналістичну цінність становить огляд одягу потерпілого й підозрюваного. У цьому аспекті функція спеціаліста полягає у проведенні ретельного аналізу з

використанням технічних засобів: луп, джерел ультрафіолетового випромінювання, мікроскопів тощо. Такий підхід дозволяє виявити не лише кров або сліди механічного впливу (розриви, подряпини, потертості), а й встановити механізм та інтенсивність фізичного контакту, а також спроби приховати злочин. У понад 50% аналізованих проваджень виявлені пошкодження одягу свідчили про застосування фізичної сили або спробу знищити сліди кримінально-протиправної діяльності [3; 52].

Отже, передусім участь спеціаліста має невідкладний і превентивний характер. Оскільки огляд місця події у справах про домашнє насильство часто проводиться в умовах підвищеного ризику втрати або трансформації слідів (побутове середовище, проживання осіб, прибирання, втручання третіх осіб), саме спеціаліст забезпечує оперативне виявлення, фіксацію та збереження матеріальних слідів ще на початковому етапі, у тому числі в ситуаціях, коли огляд здійснюється до внесення відомостей до ЄРДР.

Специфіка полягає і в орієнтації не лише на «класичні» сліди злочину, а на комплексну оцінку побутової обстановки. Спеціаліст-криміналіст у таких провадженнях працює з об'єктами, які в інших категоріях справ часто не розглядаються як доказово значущі: стан приміщення, порушення звичного розміщення речей, дрібні пошкодження меблів і предметів інтер'єру, сліди багаторазового механічного впливу, зношеність або характерні дефекти предметів побуту. Ці ознаки мають особливу цінність для встановлення тривалості, повторюваності та системності насильницьких дій.

Важливою рисою є інтеграція матеріального та поведінкового аналізу. Спеціаліст не обмежується технічною фіксацією слідів, а допомагає слідчому інтерпретувати їх у контексті конкретної слідчої ситуації: зіставляє локалізацію слідів із поясненнями потерпілої особи, аналізує можливий механізм заподіяння ушкоджень, характер взаємодії між учасниками конфлікту. Таким чином, результати його діяльності стають підґрунтям для подальшої оцінки психологічних і соціальних чинників домашнього насильства.

Ще однією специфічною ознакою є підвищена увага до біологічних слідів у малих обсягах. У справах про домашнє насильство сліди крові, епітелію, волосся, потожирові нашарування часто мають мікроскопічний або фрагментарний характер. Саме спеціаліст-криміналіст володіє навичками їх виявлення, коректної фіксації та вилучення з урахуванням можливості подальших досліджень, що особливо важливо за відсутності очевидних тілесних ушкоджень.

Специфіка участі спеціаліста проявляється і в забезпеченні безпеки огляду. Під час обстеження житла він звертає увагу на потенційно небезпечні предмети, можливі місця їх приховування, додаткові виходи, а також на ознаки, що можуть свідчити про загрозу повторного насильства. Його участь сприяє мінімізації ризиків як для учасників слідчої (розшукової) дії, так і для потерпілої особи.

Крім того, у провадженнях цієї категорії спеціаліст виконує комунікативно-допоміжну функцію, тісно взаємодіючи зі слідчим, а за потреби – з психологом чи медичним працівником. Така взаємодія дозволяє уникнути формального підходу до огляду та забезпечити комплексне сприйняття події як наслідку конфліктної, часто тривалої та латентної протиправної поведінки.

Отже, специфіка участі спеціаліста у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, полягає в тому, що він виступає не лише технічним виконавцем окремих дій, а ключовим суб'єктом тактичного забезпечення огляду місця події, який поєднує виявлення та фіксацію матеріальних слідів із їх криміналістично значущою інтерпретацією, спрямованою на встановлення механізму, характеру та системності насильницьких дій.

Щодо огляду трупа або решток людини, вбивство якої стало наслідком систематичного домашнього насильства, то залучений судово-медичний експерт або лікар, а в умовах воєнного стану під час судово-медичного дослідження (зовнішнього огляду) [18], сприяє опису та фіксації у протоколі

огляду положення трупа відносно інших предметів на місці події; пози трупа; ложе трупа; одягу та виявлених пошкоджень на ньому, його стані, відповідності порі року тощо; температури трупа, ступеню вираження трупних явищ у певний час огляду (трупні плями та трупне залякання); наявності та характері тілесних ушкоджень на трупі; факторів зовнішнього середовища (температури повітря, вологості, наявності опадів тощо) [20; 25; 76, с. 162–163].

Таким чином, участь спеціалістів-криміналістів у розслідуванні злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, є ключовою для належного документування доказової бази та подальшої успішної судової перспективи справи.

Ураховуючи проведений аналіз наукових джерел і проведене узагальнення емпіричних даних можемо зауважити, що залучені до проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, спеціалісти виконують такі функції, як:

1) консультаційна, що полягає, зокрема, в роз'ясненні питань, вирішення яких потребує спеціальних знань, формулюванні запитань, котрі можуть бути винесені на розв'язання експерта під час проведення в подальшому судової експертизи, вирішенні питань щодо необхідності отримання особою кваліфікованої допомоги психолога або психіатра тощо;

2) організаційно-технічна, що здебільшого полягає у здійсненні спеціалістом-криміналістом фотофіксації слідчої (розшукової) дії, відеофіксації порядку проведення слідчої (розшукової) дії, а також організаційній діяльності щодо підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії;

3) пошукова, що реалізується під час проведення оглядів та обшуків і полягає у відшукуванні предметів, котрі пов'язані із подією злочину або кримінального проступку та слідів кримінального правопорушення;

4) аналітична, що полягає в проведенні аналізу фактичних даних і подій, очевидцем яких є спеціаліст (наприклад, під час слідчого експерименту в з'ясуванні достовірності відтворених дій і повідомлених обставин, під час

допиту – спеціаліст у галузі психології може проаналізувати поведінку особи та з'ясувати її індивідуально-психологічні особливості тощо) та ін. [81, с. 162].

Стосовно кримінального провадження за участю неповнолітніх потерпілих або свідків, вважаємо, що до участі в слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, відповідно до законодавства, обов'язково залучаються педагоги або психологи. Однак на нормативному рівні не передбачено обов'язку забезпечення участі тієї самої особи в усіх діях із дитиною, хоча на практиці це має визначальне значення для ефективності взаємодії з неповнолітнім.

Участь одного й того ж спеціаліста на всіх етапах процесуальних дій із дитиною є критично важливою з таких причин:

1. Безперервність контакту дозволяє спеціалісту накопичити знання про психологічний стан, індивідуальні особливості, рівень комунікації дитини;
2. Довіра, яка формується між неповнолітнім і знайомим спеціалістом, значно зменшує рівень тривожності дитини, запобігає повторній травматизації;
3. Якість зібраної інформації зростає, оскільки спеціаліст, знайомий із попередніми обставинами, краще орієнтується в контексті, здатен виявляти суперечності або, навпаки, підтвердження раніше наданих відомостей.
4. Порушення принципу незмінності фахівця (особливо психолога), залучення нової особи без попереднього контакту з дитиною часто призводить до:
  - порушення вже сформованого емоційного зв'язку та довіри;
  - зниження якості процесуального інтерв'ю через повторне «налаштування» на контакт;
  - формалізованого підходу до дитини, яка не встигає адаптуватися до нового дорослого.

Таким чином, формування сталої практики залучення до всіх слідчих (розшукових) дій з участю неповнолітніх одного й того ж спеціаліста (психолога або педагога, медика або інших фахівців), який був присутній із

самого початку процесу, повинно стати імперативним стандартом. Його нормативне закріплення дозволить підвищити як якість комунікації з дітьми, так і ефективність отриманих доказів, відповідно до принципів правосуддя, дружнього до дитини.

Вважаємо, що участь спеціалістів у досліджуваній нами категорії кримінальних правопорушень є апробованою формою застосування спеціальних знань, а тому не можна нехтувати можливістю швидкого та компетентного вирішення стратегічних і тактичних завдань розслідування.

2.2 Правові й організаційні засади використання непроцесуальних форм спеціальних знань

Проблематика забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані з домашнім насильством, уже тривалий час привертає увагу представників правничої науки, неурядових організацій та інших. Неабияку роль у цьому процесі, зокрема в аспекті встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, відіграють спеціальні знання. Сучасна доктрина кримінального процесу визначає, що вирішення окремих спеціальних запитань є виключною прерогативою експертів, а також вимагає, щоб деякі процесуальні заходи проводилися виключно за участю спеціалістів. Водночас у спеціальній літературі вказують, що окрім тих форм використання спеціальних знань, порядок реалізації яких визначено чинним кримінальним процесуальним законодавством (процесуальних форм), під час здійснення досудового розслідування сторона обвинувачення може звернутися ще і до непроцесуальних форм використання спеціальних знань.

Важливо зауважити, що виокремлення непроцесуальної форми

використання спеціальних знань є результатом класифікації форм спеціальних знань за критерієм їх нормативної регламентації та врегульованості процедури реалізації у кримінальному судочинстві положеннями чинного кримінального процесуального законодавства. З огляду на те, що окремі форми не визначені в положеннях чинного законодавства, позиції вчених щодо можливості їх застосування розділилися. Ми підтримуємо позицію тих, хто вважає, що застосування непроцесуальних форм є допустимим та інформаційно ціннісним для виконання завдань кримінального провадження [17, с. 83–84; 37], навіть попри те, що окремі вчені визначають їх, як неправомірні [2, с. 46; 65, с. 243; 47, с. 48; 60, с. 37].

У контексті нашого дослідження зупинимося на засадах та особливостях реалізації непроцесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, насамперед з метою окреслення всіх можливих шляхів збирання доказів під час досудового розслідування.

Основними цілями реалізації непроцесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в цілому є отримання орієнтуючої інформації. На підставі узагальнення юридичної літератури, з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень, що пов'язані з домашнім насильством, можемо зауважити, що така інформація подекуди може набути вагомого значення під час формулювання слідчих версій, планування розслідування, визначення алгоритмів слідчих (розшукових) і процесуальних дій, а також сприяє вирішенню таких тактичних завдань розслідування як:

1) установлення відомостей про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством;

2) з'ясування місця перебування розшукуваних осіб (яких незаконно позбавили волі або які переховуються від органів досудового розслідування, суду тощо);

3) визначення місцезнаходження знаряддя та/чи засобів, що

використовувалися під час учинення кримінального правопорушення;

4) складання суб'єктивного та психологічного портрету особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

5) перевірка достовірності показань особи під час опитування, проведеного із застосуванням поліграфу, а також отримання орієнтуючої інформації про подію кримінального правопорушення тощо. З огляду на окреслені напрями використання спеціальних знань у непроцесуальній формі, слід зауважити, що вони можуть стати достатньо результативними. Однак проведений аналіз слідчої та судової практики поки що не дозволяє констатувати ані їх поширеність, ані здійснення належного функціонального забезпечення слідчої діяльності. Це, на нашу думку, негативно позначається на якості та швидкості досудового розслідування, а тому потребує впровадження нових науково обґрунтованих методик розслідування в практичну діяльність органів досудового розслідування.

Перспективною до використання під час розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством, вважаємо таку форму використання спеціальних знань як проведення опитування особи з застосуванням поліграфу. Така форма стає результативною у зв'язку із відповідними реакціями на образи, що залишаються в пам'яті особи щодо певних подій та обставин, а отже, аналіз відповідних показників дає змогу стверджувати про: причетність або непричетність цієї особи до вчинення конкретних правопорушень; намір і рольову участь особи у вчиненні правопорушень, злочинів, факт усвідомлення особою можливих наслідків правопорушень і бажання їх настання; наявність пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин вини особи; скоєння особою юридично значущих діянь (дії чи бездіяльності) у минулому; настання юридично значущих подій у минулому тощо [38, с. 458]. Ураховуючи вагому результативність досліджень, проведених із застосуванням поліграфу під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності [78, с. 205], вважаємо, що ця позитивна практика має

набути поширення і під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії.

Результативною для вирішення завдань розслідування у кримінальних провадженнях, розпочатих щодо злочинів і кримінальних проступків, що пов'язані з домашнім насильством, може стати така форма як залучення спеціаліста до складання психологічного портрету.

Складання психологічного портрету (профілю) особи – це складна діяльність, що вимагає реалізації цілого комплексу заходів, серед яких: з'ясування загальної інформації про вчинене кримінальне правопорушення та деяких відомостей із матеріалів кримінального провадження; аналіз інформативних матеріалів тощо [63]. На підставі узагальнення таких даних, тобто складання психологічного портрету дозволяє сформулювати висновки щодо вікових особливостей особи, її місця проживання, соціального статусу, сімейного статусу, динамічних характеристик, застосованого знаряддя злочину, емоційних станів, індивідуально-психологічних характеристик особи, зв'язок із жертвою, сексуальних особливостей учинення кримінального правопорушення, психологічної готовності особи до вчинення кримінального правопорушення [44, с. 514].

Залученими до такої діяльності можуть бути як фахівці центрів безоплатної правничої допомоги чи центрів соціальних служб, так і представники недержавних організацій або психологи приватної практики. Хоча участь таких спеціалістів не потребує оформлення процесуального статусу, результати їхньої діяльності можуть бути зафіксовані у матеріалах справи – у вигляді рапортів, протоколів чи інших документів, що містять фактичні дані, відповідно до вимог статті 99 КПК України [43]. Це створює підґрунтя для визнання отриманої інформації допустимим доказом у кримінальному провадженні.

Разом із цим, проведений нами аналіз матеріалів судової практики засвідчує неоднозначність позиції національних судів до оцінки матеріалів,

складних спеціалістами-психологами, залученими до складання різноманітних висновків, довідок, заключень тощо. У низці справ національні суди посиляються на такі матеріали, як на докази.

Наприклад, у справі № 556/2272/24, де крім «традиційних» доказів (власне визнання вини обвинуваченого, протоколів слідчих (розшукових) дій, показань очевидців та матеріалів попередніх адміністративних проваджень) у доказовому ряду міститься висновок спеціаліста – психолога від 26.07.2024, який підтвердив негативний вплив домашнього насильства на психологічний стан потерпілої. Це рішення стало однією з підстав для встановлення факту спричинення фізичної та моральної шкоди. Факт залучення психолога та використання його висновків у цьому провадженні ілюструє:

1. Розширення ланцюга доказів: суди все частіше враховують професійні висновки психологів поряд із класичними процесуальними документами – протоколами допитів, експериментів та матеріалами Єдиного реєстру досудових розслідувань.

2. Психологічний висновок як засіб оцінки наслідків насильства: висновок психолога, що містить оцінку психологічних наслідків для потерпілої, у ряді справ є важливим доповненням до системи доказів, оскільки характеризує психоемоційний стан особи та ступінь впливу домашнього насильства на якість її життя [6].

Ще один приклад, що демонструє вагоме значення висновків спеціаліста-психолога у справах про домашнє насильство, це вирок Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 28 серпня 2024 року у справі № 475/404/24. У ньому суд, серед іншого, посиляється на висновок спеціаліста від 19 лютого 2024 року, що був складений на основі психологічного обстеження потерпілої, яка не з'явилася до суду, проте надала письмову заяву з проханням розглядати справу без її участі.

Вказаний висновок містить глибокий аналіз наслідків систематичного психологічного насильства, вказуючи на життєвий дискомфорт, приниження,

вразливість, страх, погіршення якості життя та психотравмуючий вплив. Важливо, що ці наслідки були визначені як стійкі та повторювані, що дозволило суду зробити висновок про тривалий характер деструктивного впливу домашнього насильства. Суд у своїй оцінці прямо спирається на зазначений документ, визнаючи його достатнім для доведення факту психологічного насильства, що є ознакою складу злочину, передбаченого статтею 126-1 КК України [15].

У справі, розглянутій Ульяновським районним судом Кіровоградської області, обвинуваченого визнано винним у вчиненні домашнього насильства, зокрема внаслідок систематичного психологічного тиску на співмешканку. Важливим доказом став висновок спеціаліста – практичного психолога вищої категорії, виданий 08.02.2023 року, відповідно до якого у потерпілої встановлено негативні зміни в емоційному стані та індивідуально-психологічних проявах, які перешкоджають її соціальному функціонуванню і психологічному благополуччю, і які виникли як безпосередній наслідок тривалого домашнього насильства [12].

Разом з тим аналіз судової практики свідчить, що судова оцінка психологічних матеріалів має певні труднощі. На противагу справам, у яких висновки спеціалістів-психологів розглядалися судами як належні докази для підтвердження фактів домашнього насильства, у справі № 677/1022/23 судом продемонстровано протилежний підхід. У цьому випадку суд критично поставився до ролі та процесуального статусу матеріалів, підготовлених психологом, та відмовився визнавати їх допустимими доказами.

Серед ключових моментів, на які послався суд у справі № 677/1022/23, можемо виокремити такі:

1. Невизнання висновків психолога як доказів. Суд дійшов висновку, що висновок індивідуальної консультації з жертвою домашнього насильства, складений спеціалістом-психологом (практичним психологом інклюзивно-ресурсного центру), не є доказом у кримінальному провадженні

щодо злочину, оскільки:

- такі висновки, згідно з ч. 1 ст. 298-1 КПК України, не належать до переліку доказів у кримінальних провадженнях, оскільки висновки спеціалістів не належать до доказів (тобто не є джерелом доказів) – їх застосовують лише для консультацій і роз'яснень питань, що потребують спеціальних знань;

- консультації спеціаліста, надані у судовому засіданні, також не набули статусу доказів, оскільки закон не визнає їх доказами у кримінальних провадженнях про злочини;

- суд вказав, що спеціаліст не може заміняти собою джерела доказів, які повинні бути «фактичними даними» відповідно до ст. 84 КПК України (тобто, отриманими у передбачений законом спосіб).

Це стало однією з головних підстав для відмови від визнання фактів домашнього насильства, про які йшлося в обвинувальному акті, доведеними у суді.

У цій справі суд дав чітке правове тлумачення щодо ролі психологічних консультацій: 1) висновки спеціаліста можуть бути використані лише для консультацій, а не як доказ; 2) вони не можуть підтверджувати або спростовувати факти, що підлягають доказуванню, у частині тих обставин, які обвинувачення має довести у кримінальному провадженні; 3) висновки психолога не замінюють собою фактичні дані, які повинні бути здобуті належним способом. Це становить протилежний підхід до використання психологічних матеріалів у порівнянні з іншими справами, де висновки спеціалістів були враховані як докази. У результаті – обвинувачений був виправданий через недоведеність складу кримінального правопорушення [10]. Ця справа яскраво ілюструє ризики недосконалої правової регламентації статусу психологічних висновків у кримінальному провадженні та підкреслює важливість чіткого розмежування між доказами і допоміжними матеріалами у процесі.

Відтак зауважимо, що висновок психолога, підготовлений поза межами

процесуального порядку, це непроцесуальна форма використання спеціальних знань, яка не відповідає вимогам кримінального процесуального закону. Такий висновок не є джерелом доказів, не має самостійної доказової сили й не може бути використаний для встановлення або підтвердження обставин, що мають значення для кримінального провадження. Це свідчить про необхідність належного нормативного регулювання участі спеціаліста-психолога у кримінальному провадженні та чіткого визначення меж допустимості використання результатів його роботи.

Щодо непроцесуальних форм застосування спеціальних знань, особливо актуальним є їх використання у цілях складання психологічного портрета особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зокрема в контексті домашнього насильства. Такі портрети дозволяють виявити повторювані моделі поведінки, емоційні реакції та міжособистісні особливості, що можуть бути важливими для формування уявлення про мотиви злочину та ступінь суспільної небезпеки особи. Проте законодавче регулювання цього інструменту залишається фрагментарним: відсутній чіткий механізм залучення психолога до підготовки портрета, а також не визначено правовий статус такої інформації, що ускладнює її інтерпретацію та використання.

Крім того, у практиці не завжди розмежовується психологічний портрет як аналітичний засіб і психологічна експертиза як процесуальна дія. Це може спричинити помилкове тлумачення висновків, неправомірне їх використання або ігнорування важливих даних, що стосуються психологічного стану фігурантів справи. Додатковою проблемою є недостатня кількість підготовлених спеціалістів з психології девіантної поведінки, а також відсутність сталих механізмів міжвідомчої взаємодії.

Особливу цінність психологічні висновки можуть мати у випадках, коли оцінка здійснюється за відсутності прямого контакту психолога з об'єктом дослідження, наприклад, на основі аналізу матеріалів кримінального провадження. За таких умов важливо забезпечити високий рівень кваліфікації

осіб, які здійснюють інтерпретацію отриманих результатів.

На практиці непроцесуальна форма взаємодії з психологом уже демонструє свою ефективність. Так, у багатьох справах, висновки психологів з центру соціальних служб підтверджують наявність стійких ознак психологічного насильства та його вплив на психоемоційний стан потерпілих. Суд визнає ці дані допустимими доказами, що доповнюються показаннями інших учасників справи і слугували підтвердженням систематичності дій обвинувачених.

Так, у справі, розглянутій Коломийським міськрайонним судом, до матеріалів долучено психологічний висновок, який не лише констатував психоемоційний стан потерпілої, але й містив рекомендації щодо необхідності подальшої психологічної підтримки. Окремо суд дослідив і висновок стосовно обвинуваченого, який засвідчив наявність у нього стабільної насильницької моделі поведінки. Втім, суд не вжив заходів щодо призначення програм психологічного впливу на правопорушника, що могло б запобігти рецидиву – попри положення Стамбульської конвенції, які визнають реабілітаційні заходи ключовим елементом профілактики домашнього насильства [9].

Таким чином, непроцесуальне залучення спеціальних психологічних знань демонструє значний потенціал як у сфері діагностики та підтвердження насильницьких дій, так і у визначенні потреб у подальшій психологічній роботі з потерпілими та кривдниками [5]. Проте для реалізації цього потенціалу необхідно забезпечити належне нормативне регулювання, системну підготовку фахівців, а також створити ефективні міжвідомчі механізми співпраці. Синергія процесуальної та непроцесуальної форм дозволить підвищити якість кримінального провадження у справах про домашнє насильство та забезпечити належний захист прав усіх його учасників.

Отже, непроцесуальні форми використання спеціальних знань мають важливе значення для забезпечення повноти й ефективності досудового розслідування, зокрема у справах про домашнє насильство. Вони сприяють

розкриттю злочинів, формулюванню слідчих версій, психологічному аналізу поведінки осіб, з'ясуванню мотивів, а також оцінці впливу насильства на потерпілих. Основна ціль непроцесуального залучення спеціалістів – отримання орієнтуючої інформації, яка може допомогти у плануванні розслідування, обґрунтуванні доцільності проведення слідчих (розшукових) дій, оцінці психологічного стану потерпілих або осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, а також встановленні систематичності насильницьких дій.

Судова практика формується за такою тенденцією, що психологічні висновки, підготовлені поза межами процесуального порядку, за наявності належної форми фіксації, іноді фактично визнаються судами допустимими доказами, навіть попри те, що формально не є джерелом доказів за КПК України. Водночас деякі суди вказують на непроцесуальну природу таких висновків і документів, які не відповідають вимогам ст.ст. 84, 99 КПК України.

Правова невизначеність статусу психологічних висновків становить істотну проблему: відсутність законодавчо встановленого механізму їх використання й оцінки призводить до неоднакової правозастосовної практики, що негативно впливає на якість кримінального провадження. Перспективним є використання поліграфу та складання психологічного портрета особи, однак ці інструменти потребують більш чіткої регламентації, належного кадрового забезпечення і міжвідомчої координації для ефективної інтеграції у слідчу діяльність.

Психологічні оцінки у справах про домашнє насильство мають не лише доказове, але й профілактичне та реабілітаційне значення, зокрема у контексті оцінки необхідності подальшої роботи з потерпілими та проведення програм для кривдників.

Загалом непроцесуальна форма використання спеціальних знань демонструє значний потенціал, однак її ефективність може бути реалізована лише за умов: 1) законодавчого врегулювання статусу таких знань; 2) уніфікації

підходів до їх оцінки судами; 3) впровадження міжвідомчої взаємодії; 4) системної підготовки психологів для участі у кримінальному провадженні. Ці кроки є необхідними для подолання правових і практичних прогалин у використанні спеціальних знань у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз наукових джерел і практичних матеріалів свідчить, що застосування спеціальних знань є невід'ємною складовою ефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Участь спеціалістів різних фахів дозволяє вирішувати складні тактичні завдання, що виникають під час досудового розслідування, забезпечувати збирання релевантної доказової інформації та дотримання процесуальних гарантій забезпечення інтересів учасників кримінального провадження. Серед найважливіших результатів проведених наукових пошуків ми виокремлюємо такі:

1. Визначено, що найчастіше спеціалістів залучають до участі в проведенні допитів, оглядів і слідчих експериментів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Наголошено, що в деяких слідчих ситуаціях – це вимога закону, а в окремих – право слідчого чи ініціатива учасників слідчої (розшукової) дії. До найзатребуваніших спеціальних знань належать: психологічні знання, знання з судової психіатрії, медичні знання, а також навички поводження із техніко-криміналістичними засобами.

2. Установлено, що серед завдань, які можуть бути делеговані залученому до слідчої (розшукової) дії психологу, особливо під час взаємодії з потерпілими

і свідками, котрі пережили травматичний досвід насильства, належать такі:

- 1) встановлення психологічного контакту з учасниками провадження, особливо з потерпілими і свідками, котрі пережили травматичний досвід насильства;
- 2) оцінювання психоемоційного стану особи;
- 3) коригування обраного тактичного підходу і тактичних прийомів, що застосовуються слідчим у спілкуванні;
- 4) прогнозування поведінкових реакції допитуваного;
- 5) мінімізація ризиків повторної травматизації;
- 6) отримання більш якісної та достовірної інформації від учасника процесуальної дії.

3. Доведено, що участь психіатра є критично важливою, коли є ознаки психічних порушень у допитуваних або ж сам психічний стан особи має істотне значення для оцінки достовірності показань. До завдань, що покладаються на вирішення психіатра в таких ситуаціях віднесено: 1) проведення попередньої професійної оцінки психічного стану особи; 2) встановлення здатності особи усвідомлювати свої дії та реагувати адекватно, що може позначитися на результатах процесуальної (дії); 3) прогнозування доцільності призначення судово-психіатричної експертизи, зокрема, у ситуаціях, коли в особи офіційно не встановлено попереднього діагнозу про наявність психічного захворювання, розладу психіки або поведінки чи стану залежності; 4) оцінювання впливу медикаментозного лікування на когнітивні функції особи, як до моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, так і під час проведення досудового розслідування; 5) надання рекомендації щодо тактики допиту осіб із психічними розладами.

Розвинуто ідею вчених про потребу нормативного закріплення підстав обов'язкового залучення лікаря-психіатра до слідчих (розшукових) і процесуальних дій, проведених за участю особи з психічними розладами.

4. З'ясовано, що залучений спеціаліст-криміналіст забезпечує технічне та тактичне супроводження слідчих (розшукових) дій, які вимагають фіксації, виявлення й документування слідів кримінально-протиправної діяльності, зокрема: 1) організація та контроль якісної звуко- та відеофіксації допитів;

2) технічне забезпечення оглядів місця події та вилучення об'єктів, що зберегли на собі сліди або були знаряддям чи засобом учинення кримінального правопорушення; 3) складання схем, планів і документації; 4) застосування криміналістичних засобів для виявлення прихованих слідів. Наголошено, що його участь зменшує ризики втрати або спотворення доказів і підвищує доказову якість матеріалів провадження, оптимізує строки і характер проведення слідчої (розшукової) дії.

5. Розкрито перспективи залучення судово-медичного експерт до участі в слідчих (розшукових) діях, серед яких: 1) попереднє встановлення характеру, механізму і тяжкості тілесних ушкоджень; 2) визначення сумісності ушкоджень із подіями насильства; 3) забезпечення коректного фіксування медичних даних у процесуальних документах; 4) консультування слідчого щодо медичних аспектів справи.

6. З'ясовано, що сучасна практика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, особливо за участю неповнолітніх, вимагає впровадження гуманістично орієнтованих, психологічно безпечних та доказово ефективних методик проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема процесуального інтерв'ю, методики «Зелена кімната» та моделі «Барнахус».

Установлено, що методика процесуального інтерв'ю є адаптивним способом комунікації з особами, які зазнали насильства, та дозволяє проводити допити з урахуванням їх вікових, когнітивних та емоційних особливостей. Застосування цієї методики забезпечує зниження психологічного навантаження на потерпілих, свідків і підозрюваних, підвищує якість зібраної інформації та зменшує потребу в повторному опитуванні, що особливо актуально у провадженнях щодо дітей.

Доведено, що «Зелена кімната» як особлива форма організації допиту дитини створює максимально безпечне й неструктивне середовище, що дає змогу встановити довірливий контакт, мінімізувати тривожність і

психологічний опір, а також забезпечити відеофіксацію допиту для подальшого використання в суді без необхідності повторного залучення дитини.

Наголошено, що впровадження моделі «Барнахус» в Україні є перспективним напрямом інтеграції міждисциплінарного підходу до розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. Ця модель забезпечує координацію дій слідчого, психолога, прокурора та соціальних служб в умовах дружнього до дитини простору, що узгоджується з міжнародними стандартами захисту прав дитини та зменшує ризик повторної травматизації.

Аргументовано, що методики «Барнахус», процесуального інтерв'ю та «зелена кімната» мають бути нормативно закріплені у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві як обов'язкові до застосування у провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих або свідків у справах, пов'язаних із домашнім насильством. Їх використання є не лише етично обґрунтованим, а й необхідним для досягнення як процесуальної ефективності, так і дотримання принципів справедливого, безпечного та недискримінаційного правосуддя.

7. Обґрунтовано, що непроцесуальні форми використання спеціальних знань є важливим інструментом у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, оскільки дозволяють отримати орієнтуючу інформацію, необхідну для формування слідчих версій, планування розслідування та ухвалення тактичних рішень, з огляду на відсутність чіткої регламентації їх використання в кримінальному процесуальному законодавстві.

Установлено, що на практиці непроцесуальні форми, зокрема складання психологічного портрета особи або застосування поліграфа під час опитувань, можуть мати значну евристичну цінність і сприяти швидшому й обґрунтованішому прийняттю процесуальних рішень. Водночас відсутність їх процесуального статусу створює підґрунтя для неоднозначної їх оцінки судом, тим самим обмежуючи їх доказове значення.

8. Доведено, що судова практика в Україні демонструє суперечливі підходи до оцінки результатів непроцесуального застосування спеціальних психологічних знань під час досудового розслідування: у ряді випадків висновки психологів визнаються допустимими доказами, а в інших – залишаються поза увагою суду як неналежні джерела доказів, що свідчить про правову невизначеність і необхідність системного підходу до врегулювання цього питання.

Обґрунтовано, що непроцесуальні форми, зокрема психологічне профілювання правопорушника, можуть слугувати додатковим аналітичним інструментом для виявлення його мотивації, поведінкових патернів, соціального контексту та рівня небезпеки. Вони є особливо корисними у випадках систематичного домашнього насильства, де поведінка кривдника має повторюваний і психологічно обумовлений характер. Установлено, що в окремих провадженнях вони використовуються як допоміжні джерела для встановлення обставин психологічного впливу на потерпілих, оцінки систематичності насильства та характеру правовідносин між потерпілими й обвинуваченими, проте така практика є фрагментарною та не уніфікованою.

Наголошено на доцільності створення механізму сертифікації фахівців, які можуть брати участь у складанні психологічних портретів, проводити оцінку наслідків насильства або здійснювати консультування правоохоронців у межах досудового розслідування. Це дозволить забезпечити єдиний стандарт якості та достовірності отриманої інформації.

Аргументовано, що уніфікація підходів до правового статусу та оцінки результатів непроцесуального залучення спеціальних психологічних знань сприятиме підвищенню якості розслідування, мінімізації ризиків судового відхилення таких матеріалів та гуманізації процесу розслідування відповідно до вимог міжнародного права.

9. З урахуванням результатів аналізу наукових джерел і узагальнення емпіричних даних встановлено, що спеціалісти, залучені до проведення слідчих

(розшукових) дій у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, виконують комплекс взаємопов'язаних функцій, серед яких:

- консультаційна функція, що реалізується через роз'яснення питань, вирішення яких потребує спеціальних знань, допомогу у формулюванні запитань до судового експерта, надання рекомендацій щодо необхідності залучення психолога чи психіатра для надання кваліфікованої допомоги особам, які беруть участь у провадженні;

- організаційно-технічна функція, що полягає в забезпеченні фото- та відеофіксації процесуальних дій (зокрема, спеціалістом-криміналістом), а також в організаційній підготовці до їх проведення, включно з логістичними та технічними аспектами;

- пошукова функція, яка виявляється під час проведення огляду місця події та обшуків і полягає у виявленні предметів і слідів, пов'язаних із кримінальним правопорушенням;

- аналітична функція, що реалізується через участь у процесуальному аналізі фактичних обставин (наприклад, оцінювання достовірності реконструйованих подій під час слідчого експерименту або психологічна оцінка поведінки особи під час допиту), що сприяє більш глибокому розумінню слідчої ситуації та індивідуальних характеристик учасників кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Бабкіна О. П., Данильченко С. І., Косован М. І., Бенаїсси М. В., Нікоян А. А. Алгоритм дії лікаря при фіксації сексуального насильства під час збройних конфліктів та воєнного стану в Україні. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2022. Т. 7. № 5. С. 195–203. DOI: 10.26693/jmbs07.05.195.
2. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств: монографія. Дніпро: Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ, 2019. 152 с.
3. Бондар В. Шляхи протидії домашньому насильству в Україні. *Правовий вісник*. 2020. № 1. С. 132–136. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1570>
4. Вирок Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 01 лютого 2022 р. у справі №207/3108/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103411918>.
5. Вирок Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 04 грудня 2023 р. у справі № 154/3888/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115409369>.
6. Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 09.10.2024 р. у справі № 556/2272/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122247278>.
7. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 14 березня 2025 р. у справі № 210/2268/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125830952>.
8. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 04 грудня 2020 р. у справі №202/3164/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93338052>.

9. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 20 грудня 2024 р. у справі № 346/695/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123923681>.

10. Вирок Краси́лівського районного суду Хмельницької області від 05.01.2026 р. у справі № 677/1022/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133080466>.

11. Вирок Самарівського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 03 листопада 2025 р. у справі № 183/2770/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131448012>.

12. Вирок Улья́новського районного суду Кіровоградської області від 14.11.2023 р. у справі № 402/106/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114869100>.

13. Вирок Фастівського міськрайонного суду Київської області від 29 липня 2024 р. у справі №381/1699/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120672596>.

14. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 10.02.2021 у справі № 727/1005/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94806121>.

15. Вирок Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 28 серпня 2024 р. у справі № 475/404/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121269980>.

16. Волошанівська Т. В. Теоретико-правові засади використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених дітьми. *Юридичний бюлетень*. 2024. № 32. С. 122–129.

17. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.

18. Вуйма А. Г. Окремі аспекти використання спеціальних медичних знань під час розслідування вбивств в умовах дії правового режиму воєнного

стану. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 136–139.

19. Вуйма А. Г. Поняття, сутність та форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. № 1 (89). С. 54–62. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.89.54-62>.

20. Вуйма А. Г. Участь спеціалістів у проведенні огляду місця події під час розслідування вбивств. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 260–261.

21. Гловюк І. В. Використання методики «Зелена кімната» при збиранні та оцінці фактичних даних: судова практика. Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції / гол. ред. О. М. Балинська. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 5–12.

22. Гонтаренко В. П. Досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2024. 251 с.

23. Гусєва В. О. Особливості розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 3 (120). С. 16–27.

24. Гусєва В. О. Роль спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів проти працівників правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1. С. 183–188.

25. Гусєва В. О. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім.*

Е. О. Дідоренка. 2018. № 1 (81). С. 228–234.

26. Гусєва В. О. Участь спеціаліста у кримінальних провадженнях щодо розслідування окремих кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. *Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 06 жовтня 2023 р.) / МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса: ОДУВС, 2023. С. 55–60.

27. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 238 с.

28. Денисовський М. Д., Томчук І. О., Слотюк В. А. Деякі особливості проведення допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 11 (33). т. 2. С. 16–21. DOI: 10.25313/2520-2308-2020-11-6541.

29. Допит неповнолітнього: що потрібно знати якщо вам ще немає 18. Судова влада України. URL: <https://kn.su.court.gov.ua/sud1807/pres-centr/general/1258415/>.

30. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. БД «Законодавство України». ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

31. Зіньковський І. П. Найкращі інтереси дитини та особливості доказування у досудовому розслідуванні: суб'єктна та процедурна складові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2025. № 76. С. 85–89. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.76.13>.

32. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2021. 247 с.

33. Капліна О. В. Проблеми безпосереднього дослідження судом результатів невербальних та змішаних слідчих (розшукових) дій. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 151. С. 101–119.

34. Капліна О. В., Гетьман Г. М. Проблеми нормативного регулювання слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку й уточнення відомостей, одержаних під час досудового розслідування. *Проблеми законності*. 2023. № 162. С. 157–178.

35. Капліна О. В., Туманянц А. Р., Крицька І. О. Право на свободу та особисту недоторканість: проблеми співмірності правообмежень в умовах екзистенційних загроз. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31. № 1. С. 284–302.

36. Ковальов Ю. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних злочинів: дис. ...докт. філ.: 081. Харків, 2021. 251 с.

37. Ковальова О. В. Форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 215–221.

38. Колісніченко В. В. Правове забезпечення використання поліграфа у кримінальних провадженнях. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 457–459.

39. Комаринська Ю. Б. Мотиви вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2022. Т. 30. № 1. С. 94–102.

40. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. Харків: Право, 2008. 240 с.

41. Короткий вступ до процесуального інтерв'ю: практ. посіб. М. Бойл, Жан-Клод Вульєрм. Рада Європи, 2018. 36 с. URL: <https://rm.coe.int/guide-brief-introduction-to-investigative-interviewing-ukr/1680a132b3>.

42. Кравченко І. С., Кононець В. П. Застосування методики «Зелена кімната» в діяльності Національної поліції: Методичні рекомендації для проведення занять зі слухачами на базі тренінгового центру «Зелена кімната» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ / І. С. Кравченко, В. П. Кононець. Дніпро: ДДУВС, 2018. 48 с.

43. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>.

44. Куп'янський М. Г. Розслідування серійних сексуально-садистських убивств (організаційно-тактичні засади): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

45. Куриленко Д. В. Інститут обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 256 с.

46. Лазарева Д. В. Особливості участі осіб із психічними розладами у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 263–269.

47. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учеб. пособие. Киев: Киев. гос. ун-т. 1987. 100 с.

48. Литвиненко О. Г. Окремі аспекти використання «зеленої кімнати» як місця допиту неповнолітнього підозрюваного. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 189–194. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221373>.

49. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 20 с.

50. Мотлях О. І., Іщенко Т. В. Специфіка призначення судово-психіатричних експертиз у розслідуванні домашнього насильства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 212–215.

51. Павлова Н. В. Роль спеціаліста у проведенні допиту малолітньої особи, постраждалої від насильства. *Криміналістичний вісник*. 2020. Т. 34. № 2. С. 7–16.

52. Панасюк В. В. Розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку: алгоритмізація огляду місця події. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 338–357.

53. Пархоменко П. І. Організаційно-правові засади запровадження моделі «Барнахус». *Правові новели*. 2021. Т. 15. С. 65–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2021.15.08>.

54. Пилипенко І. С., Манукян А. К. Інноваційні технології у криміналістиці: проблемні питання та можливості використання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Т. 10. С. 650–654.

55. Пиріг І. В. Можливості проведення огляду місця події групою спеціалістів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листопада 2019 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 129–132.

56. Посібник з особливостей проведення процесуального інтерв'ю в рамках кримінального розслідування. Белоусов Ю., Яворська В., 2024. 64 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/posibnyk-z-osoblyvostey-provedennya-protseusualnoho-intervyu-v-ramkakh-kryminalnoho-rozsliduvannya>.

57. Пряхін Є. В. Слідча тактика: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

58. Пряхіна Н. О. Пташник-Середюк О. І. Урахування психологічних особливостей розвитку особистості неповнолітніх під час допиту (опитування) за методикою «Зелена кімната». *Габітус*. 2020. Вип. 14. С. 266–270.

59. Пчеліна О. В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 329–332.

60. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: навч. посіб. Київ: Видавничий Будинок «Аванпост-Прим». 2010. 304 с.

61. Романюк В. В. Участь педагога, психолога та лікаря у

кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 101–109.

62. Сальнікова А. О. Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 276–287.

63. Сальнікова А. О. Непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 21 червня 2024 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ; Нац. акад. правових наук України. Харків: ХНУВС, 2023. С. 512–515.

64. Слухаєнко Ю. М. Методика розслідування домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Кропивницький, 2023. 213 с.

65. Спіцина Г. О., Бідняк Г. С. Форми використання спеціальних знань. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. № 18. С. 240–248.

66. Стандарти процесуального інтерв'ю / Белоусов Ю., Орлеан А., Філоненко Т. та ін. Дніпро: Середняк Т. К., 2022. 188 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1uwN9xt4IPaEOKV33NwfghOxalmB5u1p2/view>

67. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Спецвип. С. 38–42.

68. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О., Кікінчук В. В. Проблеми формування та реалізації методики розслідування вбивств, пов'язаних із домашнім насильством. *Право і безпека*. 2023. № 1 (88). С. 157–168.

69. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 233–239. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.36>

70. Тетерятник Г. К., Сомик О. С. Окремі питання доказування при розслідуванні домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 580–582.

71. Тищенко О. І. Кримінальне провадження за участю осіб, які страждають на психічні розлади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2024. 661 с.

72. Хорошун Д. В. Використання спеціальних психіатричних та психологічних знань під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Вінниця, 2025. 250 с.

73. Циліурик І., Коцюба О. Залучення спеціаліста до допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2022. № 4 (36). С. 249–258.

74. Чернявський С. С., Гусєва В. О. Процесуальні дії та рішення під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: проблеми та особливості прийняття. *Держава та регіони*. Серія: *Право*. 2022. № 4 (78). С. 141–148.

75. Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 324–330. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.29>.

76. Шаповал К. А. Методика розслідування вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 224 с.

77. Husieva V., Avdieiev O., Kornienko V., Kryvoruchko L. Innovative technologies as alternative means of improving the efficiency of criminal justice in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11 (52). P. 260–268. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.28>.

78. Irkha Yu., Butenko O., Pogrebytskyi M., Manzhai O., Krushynskyi S. Problems of Regulatory and Legal Support of Polygraph Application in Ukraine.

International Journal of Computer Science and Network Security. 2021. Vol. 21. № 12. P. 203–206. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.29>.

79. Kaija S., Kudeikina I., Gutorova N. Medical and procedural-legal aspects of inpatient and outpatient forensic psychiatric examination. *Wiadomości Lekarskie*. 2020. T. 73. № 7. P. 1533-1538. DOI: 10.36740/WLek202007141.

80. Kudeikina I., Loseviča M., Gutorova N. O. Legal and practical problems of use of artificial intelligence-based robots in forensic psychiatry. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. T. 74. № 11. PART 2. P. 3042-3047. DOI: 10.36740/WLek202111231.

81. Salnikova A. Participation of Specialists in a Criminal Proceeding Involving the Investigation of Criminal Offenses Related to Domestic Violence. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2024. № 1 (9). P. 156–164.

РОЗДІЛ 3

ЗАУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ДО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

3.1 Призначення судово-медичних експертиз

Серед різноманітних видів спеціальних знань, що залучаються під час розслідування кримінальних правопорушень, провідне місце посідають судово-медичні знання. Їх особлива роль зумовлена тим, що саме встановлення факту застосування фізичного насильства, його характеру та ступеня тяжкості заподіяної шкоди здоров'ю потерпілої особи безпосередньо впливає на кримінально-правову кваліфікацію діяння, визначення меж кримінальної відповідальності й обґрунтування обсягу обвинувачення.

Судово-медичні знання у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, доволі часто застосовуються у формі судово-медичних експертиз. Їх основними завданнями є з'ясування обставин протиправної події, пов'язаної із застосуванням фізичного насильства. Висновок судово-медичної експертизи в такому випадку набуває статусу самостійного джерела доказів і використовується для встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. У цьому контексті судово-медичну експертизу доцільно розглядати як одну з основних форм практичного застосування знань судової медицини у діяльності органів досудового розслідування та суду, що зумовлює необхідність звернення до наукових підходів щодо визначення її поняття та змісту [79, с. 47–48].

За загальним правилом підставою для призначення судових експертиз у кримінальному провадженні є об'єктивна потреба у встановленні фактичних

обставин, що мають істотне значення для досягнення завдань кримінального провадження і не можуть бути з'ясовані без застосування спеціальних знань. Чинне кримінальне процесуальне законодавство України закріплює перелік випадків, у яких слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення судової експертизи, оскільки відповідні відомості є критично важливими для правильної правової оцінки події та особи злочинця.

Зокрема, обов'язкове призначення судової експертизи передбачене у випадках необхідності встановлення причини смерті, характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, а також віку особи, якщо такі відомості мають значення для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності і не можуть бути отримані іншим шляхом. Зазначені обставини становлять предмет судово-медичної експертизи та мають визначальне значення для кваліфікації кримінального правопорушення [161].

Формування та розвиток наукових знань у галузі судової медицини є результатом тривалого історичного процесу, що охоплює кілька століть і супроводжувався поступовим накопиченням теоретичних положень та практичних напрацювань. Значний внесок у становлення й еволюцію судово-медичної науки зробили такі вчені, як В. Д. Арсеньєв, А. А. Бабанін, М. С. Бокаріус, С. С. Бондарь, І. Г. Галдецька, А. М. Денисюк, С. П. Дідковська, Л. Г. Дунаєвська, Є. Я. Костенко, Б. В. Михайличенко, В. В. Семенов, І. М. Сорокотягін, В. Ю. Стеценко, М. М. Тагаєв, В. В. Циркаль, В. М. Шевчук та інші науковці, праці яких заклали методологічні та прикладні засади сучасної судово-медичної експертизи.

Окремим аспектам використання спеціальних медичних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, приділяють увагу Т. В. Іщенко, В. П. Гонтаренко, Ю. М. Слухаєнко, К. А. Шаповал та ін.

Разом із тим, незважаючи на безперечну наукову цінність наведених досліджень і сталий інтерес учених до проблем призначення та проведення

судово-медичних експертиз, аналіз наукових джерел свідчить про фрагментарний характер висвітлення цієї проблематики у межах криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. У більшості випадків увага дослідників зосереджувалася на визначенні типових різновидів експертних досліджень, загальних підстав їх призначення або окресленні потенційних можливостей судово-медичної експертизи без урахування специфіки окремих кримінальних ситуацій і сучасних викликів практики. Такий підхід зумовлює актуальність подальшого комплексного й поглибленого дослідження ролі судово-медичних експертиз у системі криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Відповідно до положень Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, коло повноважень цього виду експертної діяльності охоплює дослідження трупів у випадках насильницької смерті, а також у ситуаціях, коли існують обґрунтовані підстави підозрювати застосування насильства або наявні інші обставини, що зумовлюють необхідність судово-медичного втручання. До компетенції судово-медичної експертизи також віднесено дослідження потерпілих, обвинувачених та інших осіб, експертне вивчення речових доказів, а також проведення експертиз за матеріалами кримінальних і цивільних справ [67].

Окреслення зазначеного кола повноважень здійснено з урахуванням особливостей об'єктів судово-медичних досліджень, що зумовлює диференціацію завдань і методів експертного пізнання. У науковій літературі така побудова компетенції судово-медичної експертизи нерідко розглядається не лише як нормативне визначення її функціональних меж, а й як підґрунтя для класифікації судово-медичних експертиз залежно від характеру об'єктів дослідження, що підтверджується позиціями багатьох учених [71, с. 13; 80, с. 58; 114, с. 26–27].

Відповідно до чинних нормативно-правових актів МОЗ України до

судово-медичних експертиз речових доказів біологічного походження віднесено експертні дослідження, що здійснюються у відділеннях судово-медичної токсикології, імунології, цитології та гістології. Такий підхід ґрунтується на спеціалізації структурних підрозділів бюро судово-медичної експертизи та зумовлений характером об'єктів і методів дослідження. Водночас у Реєстрі методик проведення судових експертиз імунологічні та цитологічні дослідження кваліфікуються як різновиди біологічних експертиз, що свідчить про інше бачення їх галузевої належності [123]. Так само і молекулярно-генетичні експертизи відносять до категорії біологічних [136].

Подальше ускладнення правового регулювання зумовлене положеннями Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень № 53/5 (зі змінами), відповідно до якої біологічні експертні дослідження віднесено до категорії криміналістичних експертиз [66]. Таким чином, існує певна внутрішня неузгодженість у визначенні правової природи і місця імунологічних і цитологічних досліджень у системі судово-експертної діяльності.

Зазначене нормативне протиріччя має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки породжує неоднозначність у вирішенні низки принципових питань. Йдеться, зокрема, про порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, адже відповідно до чинного законодавства всі методики, за винятком судово-медичних і судово-психіатричних, підлягають обов'язковій атестації та державній реєстрації у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Не менш проблемним є і питання фінансування судово-експертної діяльності, оскільки судово-медичні експертизи, на відміну від криміналістичних, здійснюються за рахунок бюджетних асигнувань, передбачених на утримання бюро судово-медичної експертизи, та не підлягають відшкодуванню з боку обвинуваченого після ухвалення обвинувального вироку. З урахуванням викладеного, як і більшість інших учених, проблематику призначення і проведення судово-медичних

експертиз ми розглянемо у межах цього підрозділу [47], що видається найбільш обґрунтованим з огляду на їх функціональне призначення, об'єкти дослідження й усталену практику застосування.

За результатами аналізу слідчої та судової практики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, можна дійти висновку, що у таких провадженнях судово-медичні експертизи відіграють системоутворюючу роль у встановленні фактичних обставин події та її кримінально-правовій оцінці.

До типових різновидів судово-медичних експертиз, які призначаються під час розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, на підставі аналізу слідчої та судової практики ми відносимо:

- 1) судово-медичні експертизи живих осіб, насамперед потерпілих від домашнього насильства;
- 2) судово-медичні експертизи підозрюваних та інших учасників конфлікту;
- 3) судово-медичні експертизи речових доказів біологічного походження, зокрема імунологічні та цитологічні дослідження;
- 4) судово-медична експертиза трупа (у випадках насильницької смерті особи).

З огляду на специфіку механізму домашнього насильства, яке часто має тривалий, повторюваний і латентний характер, видається обґрунтованим здійснювати класифікацію судово-медичних експертиз за критерієм об'єкта дослідження з урахуванням особливостей цієї категорії кримінальних проваджень.

Об'єкти судово-медичних експертиз у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, визначаються з урахуванням характеру насильницьких дій, особливостей механізму слідоутворення та завдань доказування, що постають перед органами досудового розслідування. Їх коло безпосередньо залежить від різновидів судово-медичних експертних

досліджень, які призначаються у таких провадженнях, і охоплює як матеріальні носії біологічної інформації, так і живих осіб та тіла потерпілих.

Типову групу об'єктів становлять живі особи, передусім потерпілі від домашнього насильства, а також підозрювані у його вчиненні. У межах судово-медичної експертизи живих осіб об'єктом дослідження є тіло людини, наявні на ньому тілесні ушкодження, їх локалізація, морфологічні ознаки, ступінь тяжкості, а також функціональні порушення, спричинені насильницькими діями. Специфіка цих об'єктів у справах про домашнє насильство полягає в тому, що ушкодження можуть мати різний час виникнення, бути частково загоєними або маскованими, що потребує ретельного аналізу їх сукупності для встановлення систематичності насильства. Щодо підозрюваних об'єктами експертизи можуть бути тілесні ушкодження, отримані внаслідок протидії потерпілої особи або під час конфлікту, що має значення для реконструкції події та перевірки версій сторін.

Окрім цього, як вказують кримінологи, трагічні наслідки несвоєчасного звернення жертв домашнього насильства до компетентних органів у низці випадків зумовили ситуації, за яких потерпілі були змушені самотійно захищати своє життя та здоров'я, у тому числі шляхом заподіяння кривднику тяжких тілесних ушкоджень [85, с. 115]. Такі обставини істотно ускладнюють кримінально-правову оцінку події, оскільки потребують ретельного з'ясування характеру й інтенсивності насильницьких дій з боку кожного з учасників конфлікту, а також встановлення меж необхідної оборони чи стану крайньої необхідності.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання призначення судово-медичної експертизи не лише щодо потерпілої особи, а й стосовно підозрюваного. Дослідження тілесних ушкоджень на тілі кривдника дозволяє об'єктивно зафіксувати сліди протидії, характер і локалізацію поранень, їх механізм і давність, що має принципове значення для реконструкції динаміки події. Результати такої експертизи можуть слугувати важливим джерелом

доказової інформації для встановлення, чи мали дії особи, яка завдала шкоди, характер захисту, чи виходили за межі допустимого захисту.

Таким чином, у справах, пов'язаних із тривалим домашнім насильством, де насильницький конфлікт нерідко досягає кульмінаційної фази із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, судово-медична експертиза підозрюваного набуває не лише допоміжного, а й самостійного доказового значення. Її призначення сприяє забезпеченню повноти, всебічності та об'єктивності досудового розслідування, а також дозволяє мінімізувати ризик помилкової кримінально-правової оцінки дій осіб, які фактично перебували у стані тривалого насильницького тиску та були змушені захищатися.

Показовим з точки зору практики призначення судово-медичної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, є кримінальне провадження, розглянуте Рівненським міським судом Рівненської області за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Під час розслідування судово-медична експертиза в кримінальному провадженні призначалася з метою встановлення об'єктивних ознак фізичного насильства щодо потерпілої та перевірки версій сторін кримінального провадження.

Підставою для прийняття рішення про призначення судово-медичної експертизи стала заява потерпілої про застосування стосовно неї фізичного насильства під час чергового епізоду систематичного домашнього насильства. Потерпіла повідомила про стискання верхньої кінцівки та нанесення удару по нижній кінцівці, що спричинило появу множинних синців та супроводжувалося фізичним болем. Судово-медична експертиза була проведена у формі експертизи живої особи. Об'єктом експертного дослідження стало тіло потерпілої, зокрема ділянки верхніх і нижніх кінцівок, на яких були виявлені тілесні ушкодження. Перед експертом було поставлено типові для цієї категорії кримінальних проваджень запитання, спрямовані на з'ясування факту наявності тілесних ушкоджень, їх морфологічних ознак, механізму утворення,

орієнтовної давності та відповідності обставинам, викладеним у показаннях потерпілої, а також на визначення ступеня їх тяжкості.

За результатами експертного дослідження було встановлено, що у потерпілої наявні множинні синці, локалізовані на верхніх і нижніх кінцівках, які за своїми морфологічними ознаками відповідають дії тупих твердих предметів і не є характерними для утворення внаслідок падіння з висоти власного зросту. Експерт також визначив орієнтовну давність виникнення тілесних ушкоджень, яка узгоджувалася з часом події, зазначеним потерпілою, та відніс їх до легких тілесних ушкоджень [35].

Отриманий висновок судово-медичної експертизи мав істотне доказове значення для кримінального провадження, оскільки дозволив об'єктивно підтвердити факт застосування фізичного насильства, спростувати версію обвинуваченого про випадковий характер ушкоджень або їх утворення внаслідок падіння, а також забезпечив встановлення одного з елементів систематичності насильницьких дій у межах інкримінованого складу кримінального правопорушення. У подальшому висновок експерта був оцінений судом у сукупності з іншими доказами та використаний для обґрунтування обвинувального вироку.

Наведений приклад є типовим і свідчить, що судово-медична експертиза у кримінальних провадженнях, розпочатих стосовно події, пов'язаної із домашнім насильством, виконує не лише традиційну функцію встановлення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, а й відіграє ключову роль у диференціації окремих епізодів насильства, підтвердженні їх систематичності та реконструкції механізму протиправних дій у сімейно-побутовій сфері.

Окрему групу об'єктів утворюють медичні документи. Так, у справі, розглянутій Канівським міськрайонним судом Черкаської області під час проведення судово-медичної експертизи, для встановлення об'єктивних ознак фізичного насильства в умовах сімейно-побутового конфлікту, досліджували медичні документи у формі рентгенографії. Особливістю цього випадку є те,

що тілесні ушкодження потерпілої не мали зовнішніх ознак, достатніх для однозначної кваліфікації без залучення спеціальних методів візуалізації кісткових структур, що зумовило вирішальну роль рентгенологічних матеріалів у доказуванні.

Рентгенографія в цьому провадженні виступила не самотійним доказом, а складовою доказової бази судово-медичної експертизи. Судово-медичний експерт, формулюючи висновок про наявність закритого перелому основної (проксимальної) фаланги п'ятого пальця правої кисті, спирався не лише на клінічний огляд потерпілої, а й на результати рентгенологічного дослідження, що об'єктивізувало характер ушкодження й унеможливило суб'єктивне тлумачення його походження. Таким чином, рентгенівський знімок фактично виконував функцію матеріального носія медичної інформації, яка була інтерпретована в межах спеціальних знань експерта.

Показовим є процесуальний статус рентгенівського знімка. Він був оглянутий слідчим, детально описаний у протоколі огляду предметів, визнаний речовим доказом і долучений до матеріалів кримінального провадження. Такий підхід свідчить про правильне розуміння того, що рентгенологічні матеріали можуть набувати значення речових доказів, оскільки містять зафіксовану інформацію про стан тіла потерпілої на конкретний момент часу. У подальшому це дозволило суду безпосередньо посилатися не лише на висновок експерта, а й на первинні об'єкти дослідження, що підвищило рівень перевірюваності експертних висновків.

Також важливою особливістю є кореляція рентгенологічних даних із показаннями потерпілої та результатами слідчого експерименту. Експерт дійшов висновку, що перелом міг утворитися за обставин, на які вказувала потерпіла під час відтворення механізму травмування. Таким чином, імовірнісний висновок судово-медичної експертизи був логічно підкріплений даними інструментального дослідження, що значно підвищило його доказову силу та дозволило суду обґрунтовано відхилити версію обвинуваченої про

випадковий характер ушкодження.

Окрім цього, використання рентгенографії мало вирішальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння. Саме встановлення факту перелому кістки, підтвердженого рентгенологічно, дало підстави віднести тілесне ушкодження до категорії середньої тяжкості за критерієм тривалого розладу здоров'я, що обумовило застосування ч. 1 ст. 122 КК України. За відсутності таких об'єктивних даних існувала б реальна загроза помилкової кваліфікації діяння як спричинення легких тілесних ушкоджень або навіть як адміністративного правопорушення [25].

Окреслений приклад, який не є поодиноким у слідчій та судовій практиці, ілюструє специфіку доказування у справах, пов'язаних із домашнім насильством, коли тілесні ушкодження можуть бути локальними, малопомітними або замаскованими під побутову травму. У таких умовах інструментальні методи дослідження, набувають особливої цінності, оскільки дозволяють виявити неочевидні тілесні ушкодження та забезпечити об'єктивність судово-медичного висновку незалежно від позиції сторін кримінального провадження. Рентгенологічні матеріали виконують ключову роль у підтвердженні факту фізичного насильства, встановленні механізму заподіяння тілесного ушкодження та забезпеченні доказової стійкості обвинувального вироку, що є особливо важливим у справах про злочини, пов'язані з домашнім насильством.

Медичні документи (історії хвороби, виписки, довідки, результати інструментальних досліджень тощо) набувають статусу безпосереднього об'єкта експертного пізнання в ситуаціях, коли особа зверталася за медичною допомогою або перебувала на стаціонарному лікуванні. У таких ситуаціях медичні документи підлягають спеціальному аналізу з боку судово-медичного експерта.

З огляду на вирішальне значення зазначеної документації для підтвердження факту, характеру та наслідків кримінально-протиправного

впливу, особливого значення набуває дотримання вимог щодо її належного формування, процесуального оформлення, збереження в матеріалах кримінального провадження та забезпечення доступу до неї інших учасників процесу. Насамперед ідеться про обов'язок сторони обвинувачення забезпечити відкриття такої інформації стороні захисту в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, що є складовою принципів змагальності та рівності сторін.

Водночас правозастосовна практика свідчить про більш гнучкий підхід до оцінки наслідків недотримання цих вимог. Так, у позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, сформульованій за результатами узагальнення практики визнання доказів недопустимими за період з 2018 року по червень 2021 року, наголошено, що відсутність у матеріалах кримінального провадження медичних документів, які слугували підґрунтям для складання експертного висновку, а також їх не відкриття стороні захисту на стадії виконання вимог ст. 290 КПК України, самі по собі не утворюють автоматичної підстави для визнання такого висновку недопустимим доказом. За умови, що відповідні медичні документи були отримані органом досудового розслідування з дотриманням передбаченої кримінальним процесуальним законом процедури, а сторона захисту не була позбавлена реальної можливості ініціювати доступ до них під час досудового розслідування або ознайомитися з ними в інший процесуально допустимий спосіб, експертний висновок зберігає статус належного й допустимого доказу [111]. Зокрема, йдеться про застосування механізму, передбаченого ст.ст. 159–166 КПК України, що забезпечує належну процесуальну форму одержання таких відомостей, їх легітимне залучення до матеріалів кримінального провадження та подальше використання у доказуванні. У цьому контексті ухвала слідчого судді про надання тимчасового доступу до медичної документації виступає не лише процесуальною підставою для її вилучення або копіювання, а й гарантією дотримання прав та законних інтересів як потерпілої особи, так і інших учасників кримінального провадження. Вона визначає обсяг, межі та спосіб

доступу до інформації, що містить лікарську таємницю, а отже запобігає необґрунтованому втручанню у сферу приватного життя, тому її отримання може ініціюватися стороною захисту у передбаченому законом порядку.

Ще одну групу об'єктів утворюють сліди й об'єкти, що зберегли на собі біологічні зразки, які досліджуються у межах судово-медичних токсикологічних, імунологічних, цитологічних і гістологічних експертиз. До таких об'єктів належать зразки крові, слини, сперми, інших біологічних рідин і виділень, мікроскопічні клітинні елементи, тканини, органи, а також предмети побуту із такими слідами.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, ці об'єкти часто формуються в умовах тривалого спільного проживання осіб, що зумовлює специфіку їх доказового значення та потребує обережної інтерпретації результатів дослідження. Токсикологічні об'єкти, зокрема біологічні рідини, можуть використовуватися для встановлення факту алкогольного, наркотичного чи медикаментозного сп'яніння, що має значення для оцінки поведінки учасників конфлікту. Імунологічні та цитологічні об'єкти спрямовані на встановлення виду біологічного матеріалу, його походження та механізму утворення, тоді як гістологічні об'єкти дозволяють дослідити мікроскопічні зміни тканин з метою уточнення давності та характеру ушкоджень.

Окрему групу об'єктів займають трупи осіб, смерть яких настала внаслідок насильницьких дій у сімейно-побутовій сфері, а також їх частини чи інші людські рештки. У межах судово-медичної експертизи трупа такими об'єктами є саме тіло померлого, його органи, тканини, біологічні рідини та ушкодження, що збереглися на момент дослідження. Особливістю цих об'єктів у справах, пов'язаних із домашнім насильством, є необхідність диференціації тілесних ушкоджень, заподіяних безпосередньо під час події, що розслідується, від ушкоджень, які могли виникнути раніше внаслідок систематичного або тривалого насильства. Саме тому об'єкти судово-медичного дослідження трупа

розглядаються не ізольовано, а в динаміці, з урахуванням їх давності, механізму утворення та можливого нашарування ушкоджень.

Таким чином, об'єкти судово-медичних експертиз у провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, характеризуються різноманітністю та складністю, що зумовлено як особливостями механізму насильницьких дій, так і тривалістю та повторюваністю протиправної поведінки. Їх правильне визначення та науково обґрунтований підхід до дослідження є необхідною умовою отримання достовірних експертних висновків і належного використання результатів судово-медичної експертизи у процесі доказування.

Різнманітність об'єктів може зумовлювати призначення декількох судово-медичних експертиз в одному кримінальному провадженні ще на стадії досудового розслідування. Так, у справі № 161/21768/21 призначено дві судово-медичні експертизи. Це зумовлено комплексністю, багатооб'єктністю та нетиповістю предмета доказування, що зумовлено поєднанням фізичного й психологічного домашнього насильства, а також наявністю декількох потерпілих, у тому числі дитини [28]. Основні особливості проведених судово-медичних експертиз полягають у такому:

1. У провадженні призначено декілька самостійних судово-медичних експертиз, які відрізнялися як за об'єктом дослідження, так і за завданнями. Йдеться про:

- судово-медичну експертизу тілесних ушкоджень потерпілої, спрямовану на встановлення характеру, локалізації та ступеня тяжкості фізичних ушкоджень;

- судово-медичну експертизу психічного стану потерпілої, предметом якої стало з'ясування наслідків систематичного психологічного насильства для її психічного здоров'я.

2. Істотною особливістю є те, що предметом судово-медичного дослідження виступили не лише тілесні ушкодження, а й шкода психічному здоров'ю, яка була кваліфікована як медично значущий розлад. У висновку

експерта встановлено помірно виражений затяжний депресивний епізод, який:

- перебуває у причинному зв'язку з протиправними діями обвинуваченого;
- віднесений до розладів середнього ступеня тяжкості за ознакою тривалого розладу здоров'я. Це свідчить про розширення традиційних меж судово-медичної експертизи у справах про домашнє насильство, коли експертне підтвердження психологічних наслідків стає ключовим доказом для кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України.

3. У справі простежується чітке розмежування результатів різних СМЕ залежно від епізодів насильства. Фізичні дії, вчинені 12.03.2021, були оцінені окремо як легкі тілесні ушкодження (синці), що утворює склад кримінального проступку за ч. 1 ст. 125 КК України. Водночас наслідки тривалого психологічного насильства отримали іншу медико-правову оцінку та стали підставою для інкримінування злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України.

4. Характерною є ретроспективність частини експертних висновків. Судово-медичний експерт оцінював не одноразовий травматичний вплив, а сукупність тривалих психотравмувальних факторів, що формувалися впродовж значного часу. Це зумовило врахування під час проведення експертизи не лише результатів безпосереднього огляду, а й матеріалів кримінального провадження, даних про систематичність насильства, адміністративних протоколів і поведінкових проявів потерпілої.

5. Отримані висновки експертів дозволили слідству та суду:

- диференціювати легкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження;
- обґрунтувати наявність тривалого розладу здоров'я як ознаки злочину;
- підтвердити, що психологічне насильство має об'єктивні, медично встановлювані наслідки.

Отже, особливості проведених у цій справі судово-медичних експертиз полягають у їх багаторівневому характері, поєднанні досліджень фізичного та психічного стану потерпілої, орієнтації на доказування систематичності

домашнього насильства та суттєвій ролі у формуванні кваліфікації кримінальних правопорушень. Такий підхід ілюструє тенденцію до посилення значення судово-медичних знань у справах про домашнє насильство, де шкода психічному здоров'ю набуває самостійного кримінально-правового значення.

Практичне використання результатів судово-медичних досліджень у доказуванні зумовлює необхідність звернення до проблеми оцінки експертних висновків, які не мають категоричного характеру та сформульовані у формі імовірнісних суджень. Оцінка некатегоричних висновків судово-медичної експертизи має свої специфічні особливості, що зумовлені як природою медико-біологічних процесів, так і методологією судово-медичного пізнання. Формулювання типу «тілесні ушкодження виникли за 1–3 доби до моменту огляду та цілком могли утворитися 27 липня 2022 року» або «не властиві для падіння з висоти власного росту» [35], свідчать про імовірнісний, а не категоричний характер експертних висновків, що не знижує їх доказового значення, але зумовлює особливий порядок їх процесуальної оцінки.

На нашу думку, такі висновки підлягають оцінці з урахуванням меж спеціальних знань судового експерта. Судово-медична експертиза не завжди дозволяє встановити точний момент виникнення тілесних ушкоджень або однозначно відтворити механізм їх утворення, оскільки біологічні процеси загоєння мають індивідуальні особливості, залежать від віку, стану здоров'я, локалізації ушкоджень та інших факторів. Тому вважаємо, що використання експертом формулювань «могли утворитися», «цілком могли виникнути» є проявом наукової добросовісності, а не невизначеності або неповноти дослідження.

Некатегоричні висновки не можуть оцінюватися ізольовано, а лише сукупно з іншими доказами кримінального провадження. Формулювання щодо орієнтовної давності тілесних ушкоджень набувають реального доказового значення лише у поєднанні з показаннями потерпілої, свідків, результатами слідчого експерименту, даними огляду місця події та іншими фактичними

обставинами. За наявності такої узгодженості імовірнісний висновок експерта фактично трансформується у переконливий доказ, який підтверджує або спростовує конкретну слідчу версію.

Також важливою особливістю оцінки є диференціація позитивної та негативної частин некатегоричного висновку. Висновок про те, що тілесні ушкодження «цілком могли утворитися» у конкретний день, має імовірнісний характер і потребує підтвердження іншими доказами. Натомість твердження експерта про те, що такі ушкодження «не властиві для падіння з висоти власного росту», зазвичай ґрунтується на усталених медичних закономірностях і має більш визначений, виключаючий характер. Саме такі негативні (виключні) висновки часто мають доказову перспективу, оскільки дозволяють відкинути альтернативні версії захисту.

Під час оцінки некатегоричних висновків судово-медичної експертизи слід враховувати спрямованість експертного дослідження. Якщо завданням експертизи було не точне датування події, а встановлення відповідності ушкоджень певному механізму (наприклад, удару, стисканню, а не падінню), то навіть імовірнісні формулювання є достатніми для досягнення цілей доказування. У таких випадках експертний висновок виконує функцію наукового фільтра, який звужує коло можливих версій події.

Оцінка некатегоричних висновків повинна здійснюватися з урахуванням стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Сам по собі імовірнісний висновок не може бути єдиною підставою для висновку про винуватість особи, однак у поєднанні з іншими належними, допустимими та достовірними доказами він може суттєво посилювати доказову конструкцію сторони обвинувачення. За відсутності суперечностей між доказами та за наявності їх взаємного підтвердження некатегоричний висновок судово-медичної експертизи не порушує принципу презумпції невинуватості.

Отже, некатегоричні висновки судово-медичної експертизи з формулюваннями імовірнісного характеру мають повноцінне доказове

значення, але потребують особливо виваженої оцінки, яка передбачає аналіз їх наукової обґрунтованості, логічної узгодженості з іншими доказами та ролі у системі доказування конкретного кримінального провадження.

Найбільш характерні та водночас специфічні завдання судово-медичної експертизи трупа у кримінальних провадженнях цієї категорії зосереджені на встановленні механізму утворення тілесних ушкоджень і часу їх виникнення. Вирішення зазначених питань має принципове значення не лише для з'ясування безпосередніх обставин позбавлення життя, а й для відмежування ушкоджень, заподіяних у процесі вчинення вбивства, від тілесних ушкоджень, що є наслідком тривалого або систематичного предикатного домашнього насильства. Аналогічний підхід є релевантним і під час проведення судово-медичних експертиз живих осіб, які зазнавали домашнього насильства та/або були безпосередніми учасниками фізичного конфлікту в ході події, що розслідується, оскільки аналіз характеру, локалізації та давності тілесних ушкоджень дозволяє реконструювати динаміку події та об'єктивно оцінити роль кожного з учасників [139, с. 163].

Проблемним аспектом, що доволі часто виникає під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, стає забезпечення участі підозрюваного у судово-медичній експертизі. У низці кримінальних проваджень, пов'язаних із насильницькими діями, доцільним видається призначення судово-медичної експертизи не лише щодо потерпілої особи, а й щодо підозрюваного. Це зумовлено тим, що під час спричинення тілесних ушкоджень потерпілому на тілі особи, яка вчиняє насильство, також можуть утворюватися сліди протидії, ушкодження або інші тілесні ознаки, які мають доказове значення для встановлення механізму події, характеру фізичного контакту та взаємного розташування учасників конфлікту. Такі дані можуть слугувати додатковим джерелом об'єктивної інформації, здатної підтвердити або спростувати версії сторін кримінального провадження.

Водночас призначення судово-медичної експертизи щодо підозрюваного

потребує врахування процесуальних гарантій його прав і свобод. Необхідно зважати на те, що участь підозрюваного у відповідному експертному дослідженні не завжди відбувається на добровільній основі, а примусове залучення до судово-медичного огляду можливе лише за наявності чітких законних підстав та з дотриманням встановленої кримінальним процесуальним законом процедури. У зв'язку з цим слідчому та прокурору необхідно оцінювати як доцільність такого дослідження, так і ризики порушення процесуальних прав підозрюваного, забезпечуючи баланс між інтересами кримінального судочинства та принципом недоторканності особи.

Разом із тим у вітчизняній практиці слідчої діяльності призначення судово-медичної експертизи щодо підозрюваного залишається скоріше винятком, ніж усталеною практикою. У більшості кримінальних проваджень увага органів досудового розслідування зосереджується виключно на фіксації тілесних ушкоджень потерпілої особи, тоді як можливі ушкодження чи інші сліди фізичного контакту на тілі підозрюваного нерідко залишаються поза межами доказування. Такий підхід зумовлений як практичними труднощами організації експертного огляду підозрюваного, так і процесуальними обмеженнями, пов'язаними з необхідністю отримання його згоди або ухвали слідчого судді, а також ризиками оскарження результатів такого дослідження стороною захисту.

У результаті потенційно значущі з точки зору реконструкції механізму події та взаємодії учасників конфлікту докази залишаються невикористаними, що може негативно позначатися на повноті й об'єктивності встановлення обставин кримінального правопорушення. Це свідчить про наявність прогалини між теоретично обґрунтованою доцільністю проведення судово-медичної експертизи щодо підозрюваного та реальною практикою її застосування, яка потребує подальшого наукового осмислення й методичного врегулювання.

Проведений аналіз наведених положень кримінального процесуального законодавства, доктринальних підходів і матеріалів слідчої й судової практики

дає підстави виокремити низку принципових аспектів призначення судово-медичної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, які визначають її зміст, межі та доказове значення.

Передусім судово-медична експертиза у зазначеній категорії кримінальних проваджень набуває системоутворюючого характеру. Саме результати експертного дослідження забезпечують об'єктивне встановлення факту застосування фізичного або психологічного насильства, характеру та ступеня шкоди здоров'ю потерпілої особи, а також наявності причинного зв'язку між протиправними діями та їх наслідками. Відповідно, висновок експерта безпосередньо впливає на кримінально-правову кваліфікацію діяння та визначення меж кримінальної відповідальності.

Специфіка домашнього насильства як тривалого, повторюваного й нерідко латентного явища зумовлює особливі вимоги до призначення судово-медичної експертизи. На відміну від ситуацій одноразового травмування, у таких провадженнях експертне дослідження часто спрямоване не лише на фіксацію окремого епізоду, а й на підтвердження систематичності насильницьких дій. Це передбачає аналіз тілесних ушкоджень різної давності, оцінку сукупності травмувальних впливів, а також врахування медичних і немедичних даних, що відображають тривалість і повторюваність насильства.

Важливим аспектом є багатоваріантність об'єктів судово-медичного дослідження. У кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, такими об'єктами стають не лише живі особи (потерпілі та, в окремих випадках, підозрювані), а й медична документація, матеріальні носії біологічної інформації, результати інструментальних досліджень, а за наявності летальних наслідків – тіла померлих. Така різноманітність об'єктів зумовлює необхідність гнучкого підходу до вибору виду судово-медичної експертизи та формулювання експертних завдань.

Окремої уваги заслуговує тенденція до поєднання у межах одного кримінального провадження досліджень фізичного та психічного стану

потерпілої особи. Судово-медична експертиза у взаємодії з іншими видами спеціальних знань дозволяє об'єктивізувати наслідки психологічного насильства, трансформуючи їх із площини суб'єктивних переживань у сферу медично встановлюваних розладів здоров'я. Такий підхід має вирішальне значення для застосування ст. 126-1 КК України та відображає розширення традиційних меж судово-медичного пізнання.

Комплексність предмета доказування зумовлює й можливість призначення кількох самостійних судово-медичних експертиз у межах одного кримінального провадження. Йдеться про ситуації, коли необхідно диференційовано оцінити наслідки різних епізодів насильства, різні види шкоди або стан декількох потерпілих осіб, у тому числі дітей. У таких випадках множинність експертних досліджень є не надмірною, а об'єктивно зумовленою особливостями кримінальної ситуації.

Значну роль у доказуванні відіграє медична документація, яка в окремих випадках стає основним або єдиним об'єктом судово-медичної експертизи. Її процесуально коректне отримання, належне оформлення та забезпечення доступу до неї сторін кримінального провадження мають принципове значення для допустимості висновку експерта. Водночас правозастосовна практика демонструє відхід від формального підходу, визнаючи допустимість експертних висновків за умови дотримання передбаченої КПК України процедури отримання медичних документів і відсутності істотного порушення прав сторони захисту.

Слід зауважити, що об'єктом судово-медичної експертизи можуть бути виключно офіційні медичні документи, форма і порядок ведення яких затверджені у встановленому порядку нормативно-правовими актами МОЗ України. Саме така документація відповідає вимогам належності та достовірності, оскільки містить уніфіковані відомості про стан здоров'я особи, результати оглядів і лікувально-діагностичних заходів, зафіксовані уповноваженими медичними працівниками. До медичної документації, яка

передбачає фіксацію виявлених тілесних ушкоджень і може використовуватися під час проведення судово-медичної експертизи, належать, зокрема, форми первинної облікової документації, що ведуться у закладах охорони здоров'я, у тому числі медичних підрозділах пенітенціарної служби. Насамперед ідеться про форму № 025/о «Медична карта амбулаторного хворого» та форму № 003/о «Медична карта стаціонарного хворого», які є базовими джерелами відомостей про характер, локалізацію, динаміку та медичні наслідки тілесних ушкоджень.

Зазначені форми затверджені наказом МОЗ України від 14 лютого 2012 року № 110, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 квітня 2012 року за № 661/20974, що надає їм статус офіційних документів та забезпечує можливість їх використання як повноцінного об'єкта експертного дослідження. Саме у межах аналізу такої документації судово-медичний експерт отримує можливість ретроспективно оцінити обставини отримання тілесних ушкоджень, їх клінічні прояви, тривалість розладу здоров'я та відповідність встановленим медичним і правовим критеріям ступеня тяжкості.

Окремим аспектом є використання інструментальних методів дослідження, зокрема рентгенографії, які дозволяють виявляти неочевидні тілесні ушкодження та об'єктивізувати висновки експерта. У справах про домашнє насильство такі методи нерідко мають вирішальне значення для правильної кваліфікації діяння та спростування версій про побутовий або випадковий характер травм.

Характерною рисою судово-медичних експертиз у зазначеній категорії справ є значна кількість некатегоричних, імовірнісних висновків щодо давності або механізму утворення тілесних ушкоджень. Їх доказове значення розкривається лише у взаємозв'язку з іншими доказами, а особливого значення набувають категоричні висновки, які дозволяють обґрунтовано відкинути альтернативні версії події.

Нарешті, потенційно значущим, але недостатньо реалізованим у вітчизняній практиці, залишається призначення судово-медичної експертизи

щодо підозрюваного. Хоча такі дослідження можуть надати важливу інформацію для реконструкції механізму події, вони застосовуються епізодично, що свідчить про наявність розриву між науково обґрунтованою доцільністю та реальною практикою досудового розслідування.

Не можна також оминати увагою того факту, що під час розслідування фактів сексуального насильства важливого значення набувають імунологічна та цитологічна експертизи. Імунологічні та цитологічні дослідження наділені здатністю виявляти та об'єктивувати факти фізичного чи сексуального контакту між кривдником і потерпілою особою, що має особливу актуальність у справах, де відсутні очевидні сліди насильства або де учасники надають суперечливі показання.

Зокрема, імунологічні дослідження дозволяють встановлювати наявність і належність мікрослідів біологічного походження (кров, слина, сперма, піт, слюзи тощо), визначати групову належність біоматеріалу, встановлювати його джерело та вид, що дає змогу ідентифікувати зв'язок біоматеріальних слідів із конкретними особами. Це є важливим доказом у справах, де необхідно підтвердити факт фізичного впливу або насильницької взаємодії між потерпілою та підозрюваним. Такі дослідження також застосовуються для оцінки часу контакту, встановлення механізму спричинення тілесних ушкоджень та оцінки правдивості наданих показань.

Імунологічна експертиза дозволяє встановити групову належність крові особи, яка залишила слід, з метою її зіставлення з біологічними параметрами підозрюваного. Відповідно до ч. 3 ст. 245 КПК України, для проведення такого дослідження слідчий зобов'язаний отримати у підозрюваного зразки крові, що відбираються кваліфікованим медичним працівником у медичній установі [83]. Зразки крові повинні бути оперативно передані експертній установі, адже для збереження їх придатності до дослідження необхідно дотримуватись температурного режиму і часових обмежень (до 3 годин з моменту відбору). Разом із постановою про призначення імунологічної експертизи до експертної

установи направляються вилучені зразки (зокрема, потожирові сліди на зброї чи предметах), які повинні бути належно упаковані згідно з вимогами КПК України та інструкцій щодо зберігання речових доказів. При цьому доцільно використовувати стерильну марлеву серветку, змочену фізіологічним розчином, для зняття змивів, а самі зразки після висушування пакуються переважно у паперову (а не поліетиленову) тару для уникнення псування біологічного матеріалу.

Важливою перевагою імунологічного дослідження є його економність: воно потребує меншої кількості матеріалу порівняно з цитологічною експертизою, що дозволяє зберегти частину зразка для потенційного проведення молекулярно-генетичної експертизи. У разі, якщо встановити належність сліду підозрюваному іншими методами не вдається, доцільно призначити саме молекулярно-генетичне дослідження. Цей вид експертизи, хоча й потребує значних ресурсів, забезпечує надзвичайно високий рівень достовірності – до 99,99 %, що робить її результат прямим доказом причетності особи до об'єкта дослідження [87, с. 353–356].

Цитологічна експертиза дозволяє встановити групову, статеву та органотканинну приналежність біологічних слідів (крові, слини, піхвових виділень, піднігтьового вмісту, клітин епітелію тощо), а також з'ясувати характер їх походження (зокрема, встановити ознаки фізичного чи сексуального насильства). Дослідження епітеліальних клітин протилежної статі, патологічних змін у клітинах слизових оболонок, ушкодження тканин дають можливість підтвердити факт примусових дій, зокрема сексуального характеру, навіть за відсутності зовнішніх ознак або при наявності психоемоційних бар'єрів щодо надання показань.

Особливо цінними є дослідження вмісту під нігтями, змивів із рук, статевих органів, предметів постільної білизни, недопалків сигарет тощо – саме ті джерела, що часто фіксують сліди боротьби чи статевого контакту. Встановлення характеру біологічного матеріалу – кров, сперма, слина, клітини

слизових оболонок – дає змогу не лише підтвердити факт контакту між особами, а й встановити механізм події. На відміну від молекулярно-генетичної експертизи, яка визначає лише генотип, цитологічне дослідження дозволяє ідентифікувати структуру клітин, органну або тканинну приналежність зразка, що критично важливо у випадках, коли необхідно підтвердити факт статевого акту або фізичного протистояння.

Сучасна методика судово-цитологічного аналізу включає низку пошукових і допоміжних підходів, як-от виявлення клітин під ультрафіолетовим випромінюванням, мікроскопічне дослідження, хімічні тести для встановлення наявності слини чи поту, що підвищує точність та обсяг отриманої інформації. Водночас ученими слушно наголошується на необхідності збереження частини біологічного зразка для можливого подальшого проведення ДНК-експертизи, що дозволяє комплексно використовувати як морфологічні, так і генетичні параметри біологічного сліду. Аналіз практики останніх років свідчить про значне зростання кількості таких досліджень. Зокрема, суттєво зросла кількість експертиз щодо піднігтьового вмісту, змивів із тіла та статевих органів, аналізу постільної білизни, одягу та предметів побуту, що є типовими речовими доказами у справах про домашнє чи сексуальне насильство. Це підтверджує зростання потреби в розвитку спеціалізованих цитологічних підрозділів у структурі судово-медичної служби [6, с. 459–461].

Таким чином, судово-цитологічна експертиза є важливим джерелом інформації, що має значення для розслідування злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. Її результати мають критичне значення для встановлення об'єктивних обставин події, підтвердження або спростування версій сторін, а також для формування належного рівня правової реакції на насильницькі дії.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що призначення судово-медичної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім

насильством, потребує комплексного, ситуаційно зумовленого підходу, орієнтованого не лише на фіксацію окремого насильницького епізоду, а й на всебічну медико-правову оцінку тривалих і систематичних форм насильства та їх наслідків для здоров'я потерпілої особи.

3.2 Призначення психологічної експертизи

Домашнє насильство, відповідно до законодавчої класифікації, може проявлятися у формах психологічного, фізичного, сексуального та економічного впливу [82]. Незалежно від конкретної форми реалізації такого насильства, його наслідки нерідко мають психоемоційний характер і можуть включати глибокі емоційні переживання, підвищений рівень тривожності, розвиток депресивних станів або психосоматичних розладів. Відтак актуальним є підхід Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка наголошує на необхідності всебічної оцінки психотравмуючої ситуації, включаючи моральні страждання потерпілих. Така оцінка охоплює:

- фізичні наслідки, зокрема біль, дискомфорт, зниження рівня енергії, порушення сну і відпочинку;
- психологічні аспекти, які можуть виявлятися у втраті здатності відчувати позитивні емоції, когнітивних розладах, труднощах із навчанням, порушеннях пам'яті та концентрації, зниженні самооцінки, негативному сприйнятті власного зовнішнього вигляду та домінуванні негативних емоцій;
- рівень особистої автономії, що охоплює здатність до пересування, виконання повсякденних справ, залежність від медикаментозного або іншого лікування, працездатність;
- якість соціальних зв'язків, включно з міжособистісними відносинами та наявністю соціальної підтримки;

- особливості соціального середовища, включно з рівнем фізичної безпеки, умовами проживання, доступом до фінансових ресурсів, медичної та соціальної допомоги, можливістю отримання освіти, навичок, умовами для відпочинку та дозвілля, станом фізичного простору і транспортної доступності;
- ступінь включеності в духовну, релігійну сферу життя та систему особистих переконань [167].

У випадках, коли оцінювання окреслених аспектів здійснюватиметься непідготовленими особами, зокрема пересічними громадянами, існує високий ризик суб'єктивного трактування фактів та обставин. Саме тому вирішення подібних завдань доцільно доручати компетентним фахівцям. У межах кримінального провадження такими є експерти та спеціалісти.

Кримінальне процесуальне законодавство України встановлює підстави для залучення експертів і спеціалістів на етапі досудового провадження, виходячи з того, що певні питання за своєю природою не можуть бути вирішені сторонами кримінального провадження (ані стороною обвинувачення, ані стороною захисту), оскільки для цього необхідне володіння спеціальними знаннями, що не є притаманними їхній професійній підготовці. Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що застосування спеціальних знань, зокрема в галузях психології та судової психіатрії, є поширеним явищем. Формування такої правозастосовної практики підтверджується і положеннями сучасної юридичної доктрини [102, с. 212–215].

Чільне місце серед форм використання спеціальних знань цієї категорії відведено судово-психіатричним і психологічним експертизам, адже вони дозволяють з'ясувати особливості психічного стану особи як на момент, так і після вчинення кримінального правопорушення.

Фізичному насильству завжди передуює психологічне [85, с. 112], тому актуалізоване у більшості кримінальних проваджень застосування психологічних знань у такій процесуальній формі, як психологічна експертиза. У сфері кримінального судочинства, особливо під час розслідування злочинів,

як слушно зазначають вчені, є важливою передумовою для правильної правової оцінки злочинного діяння, висування та перевірки обґрунтованих слідчих версій, підвищення результативності тактики слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, з'ясування конкретних причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, а також для індивідуалізації покарання [84, с. 157].

Процесуальна реалізація спеціальних психологічних знань у межах розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, доволі часто здійснюється шляхом залучення судового експерта-психолога до проведення психологічної експертизи.

На стадії досудового розслідування психологічна експертиза призначається на підставі постанови слідчого, прокурора або ухвали суду залежно від стадії досудового розслідування або суб'єкта, який її ініціював. Такий вид експертизи має за мету встановити психологічний стан потерпілої особи, особливості сприйняття нею криміногенних подій, здатності об'єктивно відтворювати релевантні обставини, а також виявлення психологічного впливу на дитину-свідка чи потерпілого. Це забезпечує всебічне та неупереджене розуміння поведінкових мотивів учасників кримінально значущих подій і слугує важливою передумовою належної правової оцінки їхніх дій у межах кваліфікації кримінального правопорушення.

Психологічну експертизу визначають як різновид експертного дослідження, предметом якого є «факти, що належать до психічної діяльності людини і мають значення для органів правосуддя» [76, с. 157]. За своєю суттю вона є психодіагностичним дослідженням, результатом якого є психологічний діагноз, тобто визначення індивідуально-психологічних характеристик особи, під час проведення якого застосовують психодіагностичні методи (тести), класифіковані за різними критеріями. Залежно від характеру застосовуваних завдань розрізняють вербальні та практичні тести; за формою проведення – групові й індивідуальні; за спрямованістю – тести інтелекту й особистісні тести [76, с. 164].

У контексті розкриття сутності практичної діяльності судового експерта-психолога, слушно вказує М. В. Костицький, що психологічна експертиза є специфічною формою професійної діяльності, що передбачає науково обґрунтоване вивчення психологічних характеристик особи, групи осіб або соціального середовища з метою формування об'єктивного висновку, який має значення для вирішення завдань кримінального провадження чи інших юридично значущих ситуацій. Її сутність полягає у цілеспрямованій аналітичній взаємодії експерта-психолога з об'єктом дослідження (особистістю, соціальною групою, ситуацією тощо), що здійснюється із застосуванням валідних методик і процедур [78, с. 27].

Особливістю психологічної експертизи є те, що на відміну від інших видів психологічної практики, вона характеризується дослідницько-аналітичним характером і виконує як прикладну, так і науково-теоретичну функцію. Вона може здійснюватися як окремим фахівцем, так і групою експертів, які мають відповідну спеціалізацію у галузі психології (юридичній, клінічній, соціальній, педагогічній, патопсихології тощо). Варто зазначити, що становлення судово-психологічної експертизи в Україні на початкових етапах значною мірою забезпечували саме науковці, що зумовило високий рівень теоретичної обґрунтованості перших експертних підходів [78, с. 27].

Психологічна експертиза, відповідно до визначених норм кримінального процесуального законодавства, може бути призначена виключно у випадках, коли особа, щодо якої її проводять, є психічно здоровою (або психічний стан якої в межах норми) [107].

У науковій літературі, а також у практиці призначення судово-психологічних експертиз чітко окреслено, що об'єктом такого експертного дослідження є особа з інтактною (тобто непорушеною) психікою (або психічний стан якої в межах норми) [107]. Іншими словами, йдеться про індивідуумів, які не мають встановлених психіатричних діагнозів, що виключають їхню осудність чи здатність усвідомлювати свої дії й керувати

ними. Психологічна експертиза не є тотожною психіатричній і не стосується встановлення наявності або відсутності психічного захворювання – її предметом є саме психологічні процеси, стани, риси, динаміка емоційно-вольової сфери, особливості сприйняття, мислення, пам'яті, поведінкових реакцій і міжособистісної взаємодії.

Психологічна експертиза може бути призначена стосовно будь-якого учасника кримінального провадження, незалежно від його процесуального статусу, віку, соціального становища або статі. До числа потенційних об'єктів входять підозрювані, обвинувачені, підсудні, виправдані, засуджені, свідки, потерпілі, цивільні позивачі та відповідачі. Віковий спектр досліджуваних також охоплює малолітніх, неповнолітніх, осіб дорослого віку й осіб похилого віку.

Окрім цього, об'єктом психологічної експертизи, є не лише сама особа як носій психічних властивостей, а й сукупність джерел інформації, які відображають прояви її психічної діяльності у конкретних обставинах кримінального провадження. Такими джерелами можуть бути:

- матеріали кримінального провадження (показання у протоколах допитів, разом із додатками у виглядів відеозаписів і звукозаписів, висновки експертів, характеристики, медичні документи тощо);
- продукти психічної діяльності особи, зокрема письмові звернення, повідомлення, щоденники, творчі твори, листи тощо;
- поведінкові прояви у процесі комунікації з оточенням, які фіксуються під час спостереження;
- результати психодіагностичних методик, інтерв'ю та бесід, проведених експертом;
- відео- та аудіозаписи, які відображають емоційні та когнітивні реакції особи.

Різноманітність об'єктів психологічної експертизи зумовлена тим, що у кожному конкретному випадку психологічні характеристики особи можуть

мати значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Наприклад, у випадках домашнього насильства – це психоемоційний стан потерпілої особи; у справах за участі неповнолітніх – рівень їхнього розвитку, здатність адекватно сприймати події, усвідомлювати запитання та формулювати відповіді. У випадках оцінки достовірності показань – ступінь навіюваності чи піддатливості до психологічного тиску. В окремих випадках психологічна експертиза необхідна для встановлення мотивації правопорушення, механізмів емоційного реагування або характерологічних рис, що можуть мати кримінально-правове значення.

Таким чином, універсальність психологічної експертизи як інструменту судово-експертної діяльності полягає в тому, що її застосування можливе в широкому спектрі слідчих ситуацій та щодо осіб з різним процесуальним статусом. Це забезпечує комплексний і водночас індивідуалізований підхід до розслідування кримінальних правопорушень і вирішення судових спорів, у яких значення мають не лише зовнішні дії, але й внутрішні психічні процеси, що їх зумовлюють.

У практиці кримінального провадження, пов'язаного з домашнім насильством, типовим є призначення психологічної експертизи стосовно осіб, які набувають статус потерпілих. Цей підхід підтверджується й даними судово-експертних установ. Зокрема, фахівці Сумського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Заслуженого професора М. С. Бокаріуса» вказують на поширеність призначення психологічної експертизи потерпілої особи від домашнього насильства. Такий вид експертного дослідження найчастіше ініціюється органами досудового розслідування та суду у випадках: подружнього насильства – близько 60 % випадків, а також насильства з боку синів щодо матерів – близько 40 % випадків. Незважаючи на різноманіття проявів домашнього насильства, ці категорії злочинних дій вирізняються своєю схильністю до генералізації, тобто системного та затяжного характеру, що обумовлює необхідність глибокого

психологічного аналізу для належної кваліфікації й оцінки обставин справи [128, с. 546].

Зауважимо, що окремими вченими констатується висновок про те, що завдання, що стоять перед експертом-психологом, прямо залежать від процесуального статусу об'єкта дослідження – підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка. Саме цей чинник визначає специфіку дослідження, його цілі, а також методичний інструментарій, що застосовується під час експертного аналізу [150]. На нашу думку, усе ж таки, це визначається не процесуальним становищем особи, а завданнями, які планується вирішити в межах конкретної експертизи, що закономірно визначаються предметом дослідження, і об'єктом дослідження. Разом із цим, не можна повністю проігнорувати і той факт, що все ж таки експертиза призначається для вирішення запитань, які потребують застосування спеціальних знань під час розслідування чи судового розгляду. Відтак слушно вказують вчені, що до основних напрямів її компетенції можна віднести:

- 1) з'ясування індивідуально-психологічних характеристик особи, які суттєво вплинули на її поведінку в момент учинення протиправного діяння;
- 2) встановлення здатності особи, з урахуванням вікових, психологічних і когнітивних особливостей, адекватно сприймати юридично значущі події та надавати правдиві показання щодо них;
- 3) визначення наявності у підекспертної особи стану фізіологічного афекту під час вчинення правопорушення;
- 4) оцінка того, чи перебувала особа у період до або під час вчинення діяння в емоційному стані, який істотно знижував її здатність правильно інтерпретувати події та усвідомлювати конкретну ситуацію (зокрема, йдеться про стани інтенсивного нервово-психічного напруження);
- 5) встановлення здатності особи розуміти зміст і характер дій, що вчиняються щодо неї іншими, а також здатності до активного опору таким діям;
- 6) оцінка можливості виникнення у певних обставинах у особи таких

психічних станів, що роблять неможливим або суттєво ускладнюють виконання нею професійних обов'язків;

7) дослідження психічного стану померлої особи на предмет виявлення факторів, які могли сприяти формуванню в неї суїцидальних тенденцій, з'ясування характеру цього стану та причин, що його зумовили тощо [76, с. 158].

Предметом психологічної експертизи є: індивідуально-психологічні характеристики особи, що впливають на її поведінку, а також мотиваційні чинники, що зумовлюють ті чи інші дії особи в юридично значущих ситуаціях [107]. До таких характеристик відносять: індивідуальні риси характеру, провідні особистісні якості, типові емоційні стани й реакції, особливості сприйняття та інтерпретації подій, здатність особи до адекватної поведінки в умовах стресу або загрози, закономірності перебігу психічних процесів, рівень їх розвитку, а також інші психологічні параметри й інші аспекти психічної діяльності, що визначають інтегральний особистісний профіль і мають важливе значення для формулювання юридично релевантних висновків [56, с. 237; 116, с. 106].

Однією з визначальних рис психологічної експертизи є її двовекторність: ретроспективна та перспективна спрямованість. Як слушно підкреслює О. В. Ходанович, ретроспективний вимір зосереджений на аналізі психоемоційного стану особи у моменті минулої події, що підлягає правовій оцінці, тоді як перспективний аспект дозволяє виявити психологічні наслідки цієї події, рівень дезадаптації, тривалість і глибину психотравмуючого впливу, а також його причинно-наслідковий зв'язок із кримінальним правопорушенням, у контексті якого проводиться експертиза [149, с. 171–173].

Суб'єктом проведення психологічної експертизи є судовий експерт, який може бути як працівником державної судово-експертної установи, так і провадити незалежну професійну діяльність. Кваліфікаційний рівень експерта визначається наявністю фахової освіти – вищої освіти у сфері психології,

(диплом магістра або спеціаліста, доктора філософії або доктора наук (кандидата або доктора психологічних наук)), атестацією за експертною спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» [95, с. 8]. Вчені також доповнюють такі кваліфікаційні вимоги досвідом практичної та експертної діяльності, спеціальними навичками у проведенні психологічного аналізу. Водночас, формальні критерії, як зауважують у спеціальній літературі, недостатні. Вирішального значення набуває здатність експерта до комплексного мислення, методологічна грамотність і дотримання принципів наукової доброчесності у процесі експертного дослідження [78, с. 27].

Ми поділяємо думку науковців щодо того, що поряд із формальними критеріями, такими як наявність вищої психологічної освіти, атестація за експертною спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», визначальним чинником професійної компетентності судового експерта є його практичний досвід саме у сфері судово-експертної діяльності.

Зокрема, багаторічна участь у проведенні психологічних експертиз забезпечує не лише глибше розуміння завдань дослідження, а й формує здатність адаптувати наукові знання до конкретних ситуацій, дотримуючись водночас стандартів доказовості, логічної обґрунтованості та юридичної релевантності висновків. Професійний досвід дозволяє експерту адекватно реагувати на процесуальні запити, точніше визначати межі компетенції, уникати типових помилок і створювати висновки, які є зрозумілими для учасників кримінального провадження.

Таким чином, досвід практичної експертної діяльності є ключовим, хоча і не обов'язковим компонентом професійної здатності судового експерта-психолога, який істотно впливає на якість експертного дослідження та його доказове значення в межах кримінального провадження.

Разом із цим, слід вказати, що можливості психологічних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, правоохоронцями використовуються недостатньо ефективно.

Більше представники слідчих органів тяжіють до використання знань психологів у непроцесуальній формі. Такий підхід охоплює фахову допомогу психологів поза межами формалізованих процесуальних процедур. Зокрема, це оцінка психологічного стану учасників провадження, надання рекомендацій щодо комунікаційної взаємодії з потерпілими та формування психологічних портретів правопорушників під час проведення психологічної діагностики.

Водночас, за результатами проведеного аналізу висновків експертів, складених на підставі проведення психологічних експертиз у кримінальних провадженнях, здійснюваних стосовно фактів учинення домашнього насильства, нами узагальнено певні типові практичні підходи. Насамперед, ми вважаємо за потрібне визначитися із типовими завданнями, що вирішуються психологічною експертизою у досліджуваній групі злочинів.

Проведене вивчення висновків експертів, слідчої та судової практики дозволяє констатувати, що експерти часто констатують наявність у потерпілих таких психологічних наслідків, як порушення звичного стереотипу життєдіяльності, зумовлені діями обвинуваченого, що призвели до обмеження реалізації базових особистісних цінностей і потреб, особливо у сфері особистого та фізичного благополуччя, а також активної життєвої позиції. Тобто призначення психологічних експертиз під час розслідування здебільшого спрямоване на встановлення факту психологічного насильства. Експертне дослідження в таких випадках зосереджене на ідентифікації психоемоційних наслідків протиправних дій – зокрема, виявленні ознак тривожного стану, емоційної напруги, страху, психічного виснаження або стійкого відчуття небезпеки для життя та здоров'я потерпілої особи [43; 151, с. 111].

Також у висновках експертів відображається оцінка ситуації як психотравмувальної, що супроводжується проявами порушень емоційного стану потерпілого [21; 37]. Зокрема, фіксуються такі ознаки: тривожність, замкнутість, боязкість, стійкий знижений настрій, депресивні реакції, емоційна нестабільність, зниження мотивації, втрата енергії, що суттєво обмежують

соціальне функціонування особи [41]. Усі зазначені прояви визнаються наслідками домашнього насильства, яке вчинила особа, що перебувала з потерпілим у близьких відносинах. Такі ознаки є індикаторами психологічного страждання, що уможливорює юридичну кваліфікацію дій підозрюваного як психологічного насильства.

Результати експертного дослідження, проведеного стосовно осіб, які зазнали домашнього насильства, можуть відігравати ключову роль у встановленні та доказуванні об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 126-1 КК України. Отримані висновки слугують не лише доказовим підтвердженням факту заподіяння шкоди, а й впливають на прийняття процесуальних рішень як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду справи, зокрема під час визначення ступеня тяжкості наслідків і пропорційності призначеного покарання.

Відтак можемо констатувати, що більшість запитань, винесених слідчими на розв'язання судового експерта-психолога, стосуються з'ясування впливу події кримінального правопорушення на психічний та емоційний стан потерпілого. Однак привертає увагу відсутність у практиці формулювання питання про спричинення моральної шкоди та можливість визначення її грошового еквівалента. З огляду на актуальність цієї проблеми, доцільним є включення відповідного питання до предмету судово-психологічної експертизи, що дозволить обґрунтовано ініціювати розгляд цивільного позову про відшкодування моральної шкоди в межах кримінального провадження.

У 2014 р. до чинного КПК України законодавцем внесено суттєві зміни, які, зокрема, закріпили обов'язковість призначення психологічної експертизи для оцінки шкоди немайнового характеру у кримінальному провадженні. Зокрема, пунктом 6 частини 2 статті 242 КПК України передбачено, що слідчий або прокурор зобов'язані звернутися до експерта з метою визначення розміру моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [83]. Відповідно до Науково-методичних рекомендацій, до компетенції експерта-психолога

належать завдання з установлення глибини й інтенсивності психічних страждань потерпілого та орієнтовного розрахунку суми компенсації [107].

Утім, ця новація породила низку нормативних і прикладних суперечностей. У науковій літературі вказують, що між вказаними вимогами КПК України і принципом презумпції невинуватості, закріпленим у КК України, присутня суттєва колізія. Адже дослідження моральної шкоди, завданої внаслідок ще не доказаної в суді вини особи, може суперечити базовим засадам кримінального провадження. Окрім того, наголошують вчені на колізії між вимогою встановлення немайнової шкоди на стадії досудового розслідування та психологічними особливостями розвитку й усвідомлення моральних страждань. З огляду на динамічний характер психоемоційної реакції особи, проведення такої експертизи на ранньому етапі розслідування не завжди вбачають доцільним або можливим, що підвищує ризик формального підходу до встановлення моральної шкоди, що може вплинути на об'єктивність та повноту правового захисту потерпілих [65, с. 401].

Питання доказування та компенсації моральної шкоди у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, залишається одним із найменш унормованих у судовій практиці. Аналіз судових вироків судів першої та апеляційної інстанції вказує на суттєву диференційованість підходів як у питанні встановлення факту моральної шкоди, так і в оцінці її грошового еквіваленту. Передусім слід відмітити, що суди по-різному підходять до питання доказування моральної шкоди. У більшості справ [15; 20; 29; 34 тощо] факт психологічних страждань потерпілих визнається на підставі їхніх особистих показань або показань свідків, без застосування спеціальних знань. При цьому суди обмежуються загальними формулюваннями про душевні переживання, страх, тривогу або емоційну пригніченість. Натомість у поодиноких випадках суди посиляються на висновки соціально-психологічного дослідження, яке дозволило деталізувати характер і глибину психоемоційного впливу злочину на потерпілу, що суттєво підвищило обґрунтованість

компенсаційних вимог [14].

Окрім цього, значною є розбіжність у визначенні грошового еквіваленту моральної шкоди. Так, розмір присуджених компенсацій коливається від 5 000 грн до понад 65 000 грн., при цьому об'єктивні критерії для визначення суми в більшості випадків відсутні. Наприклад, у справі №343/703/24 суд обґрунтовує суму в 60 000 грн загальними міркуваннями про глибину страждань потерпілої [20], тоді як у справі №569/12340/22 [35] обмежується 20 000 грн, попри схожий опис психологічного впливу. При цьому у справі №361/10842/21 розмір компенсації частково обґрунтовано документальними доказами витрат на проведення дослідження та висновками психолога [14].

Таким чином, поточна судова практика демонструє істотну фрагментарність та суб'єктивізм у підходах до обґрунтування моральної шкоди у кримінальних провадженнях. Відсутність єдиного процесуального стандарту або методичних рекомендацій зумовлює правову невизначеність як для потерпілих, так і для судів. Особливої актуальності набуває питання запровадження обов'язковості залучення експертів-психологів у справах, де йдеться про тривале системне насильство та стійкі психоемоційні наслідки для потерпілої особи.

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що підходи судів відрізняються не лише в аспекті обґрунтування доказів моральної шкоди, а й у способі визначення її грошового еквіваленту, що вимагає подальшої уніфікації практики та нормативного врегулювання.

Разом із цим, не можна оминати увагою особливості застосування різних правових позицій ЄСПЛ як доводів на обґрунтування прийняття конкретних рішень. Так, у справі № 161/10173/23 суд вказав, що згідно з практикою ЄСПЛ «...порушення прав людини вже само по собі тягне за собою моральні страждання та виникнення моральної шкоди, а тому факт страждань доказування не потребує, для суду достатньою підставою для присудження компенсації моральної шкоди є сам факт порушення права (справи «Войтенко

проти України», «Науменко проти України»)) [29; 125; 126].

Незважаючи на правозастосовчу практику ЄСПЛ, яка передбачає презумпцію моральної шкоди у випадку порушення прав людини, тобто вважає сам факт порушення достатнім для присудження компенсації, ми вважаємо, що така позиція не може бути беззастережно прийнята в межах національного кримінального провадження.

Застосування підходу ЄСПЛ до компенсації моральної шкоди ґрунтується на інтерпретації загальних гарантій прав людини і є релевантним у межах міжнародної правової відповідальності держави. Водночас у національній юрисдикції оцінка моральної шкоди відбувається в індивідуалізованому порядку, з урахуванням конкретного характеру і глибини моральних страждань потерпілого. Присудження компенсації виключно на підставі юридичного факту порушення, без дослідження реального психоемоційного стану особи, не відповідає засадам доказової оцінки та індивідуалізації процесуального рішення в кримінальному процесі.

На нашу думку, обов'язковість призначення психологічної експертизи для визначення шкоди немайнового характеру (п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України) передбачає не просто фіксацію факту порушення, а й глибокий науково обґрунтований аналіз інтенсивності та наслідків моральних страждань особи. Таким чином, підхід, що обмежується лише формальним визнанням факту порушення права як достатньої підстави для компенсації, суперечить чинним вимогам кримінального процесуального закону.

Слід вказати, що визнання моральної шкоди без експертного підтвердження її наявності й глибини може призвести до зловживань, формування неоднозначної судової практики, а також дискредитації самої ідеї захисту прав потерпілих. У цьому контексті психологічна експертиза виконує функцію об'єктивізації суб'єктивного – вона дозволяє не лише доказати сам факт емоційного страждання, але й співвіднести його з характером правопорушення, психологічними особливостями особи, індивідуальними

механізмами реагування тощо.

Отже, попри певну гуманітарну привабливість концепції автоматичного визнання моральної шкоди, її механічне перенесення в межі національного кримінального процесу не узгоджується з принципами юридичної визначеності, процесуальної справедливості та змагальності. Тому об'єктивно обґрунтованим є підхід, який вимагає призначення психологічної експертизи у кожному конкретному випадку, що дозволяє забезпечити належний баланс між правами потерпілого та правами особи, яку притягують до кримінальної відповідальності.

Також слід вказати, що у справі №343/703/24 суд обґрунтовує рішення про стягнення моральної шкоди, зокрема, посилаючись на позицію ЄСПЛ, викладену у справі *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. United Kingdom* (1985), згідно з якою деякі форми моральної шкоди, зокрема емоційні страждання, за своєю природою не завжди можуть бути доведені конкретними доказами [124].

Це посилення є концептуально важливим, оскільки демонструє готовність національного суду застосовувати стандарти ЄСПЛ для обґрунтування рішень щодо моральної шкоди у кримінальному провадженні. У практиці ЄСПЛ наявність факту порушення права часто автоматично тягне за собою визнання моральної шкоди, без потреби її додаткового доказування. Такий підхід дозволяє уникати вторинної травматизації потерпілих через повторне розкриття обставин насильства або страждань.

Проте варто зазначити, що рішення у справі *Abdulaziz, Cabales and Balkandali* стосувалося порушення права на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8 Конвенції), а не обов'язку оцінки шкоди у кримінальному контексті. Тому безпосереднє перенесення цієї логіки до внутрішнього кримінального процесу має обмежене застосування: з одного боку, воно підтримує ідею мінімізації формалізму у доказуванні страждань; з іншого – може суперечити вимогам об'єктивності при визначенні конкретного розміру компенсації, зокрема на стадії досудового розслідування. Таким чином, суд

правомірно апелює до практики ЄСПЛ як до джерела права, однак таке посилання має супроводжуватися уточненням меж застосування, адже практика ЄСПЛ не скасовує обов'язку національного суду досліджувати докази належним чином у межах чинного КПК України.

Разом із цим, зауважимо, що практикуючі судові експерти-психологи дещо інакше підходять до вирішення питання про призначення психологічної експертизи з метою встановлення розміру моральної шкоди. Так, М. О. Журавльова вказала, що в межах кримінального провадження за певних умов її призначення є методологічно та процесуально проблемним і не завжди виправданим. По-перше, факт наявності в особи психологічної травми або емоційних страждань, встановлений на підставі психологічного дослідження, ще не створює правових підстав для відшкодування моральної шкоди в кримінальному процесі, оскільки останнє безпосередньо пов'язане з доведеністю вини конкретної особи. Призначення психологічної експертизи, як вважає авторка, на стадії, коли вина ще не встановлена судом, фактично змушує експерта виходити з припущення про можливу винуватість підозрюваного або обвинуваченого. Це створює ризик суперечності з принципом презумпції невинуватості та призводить до ситуації, коли експертний висновок ґрунтується не на встановленому юридичному факті, а на гіпотетичному припущенні. У таких умовах експерт перестає бути нейтральним суб'єктом застосування спеціальних знань і фактично залучається до формування доказової бази на основі недоведених обставин, що є методологічно вразливим [65, с. 402].

Також істотним обмеженням М. О. Журавльова вважає психологічну незавершеність формування моральних страждань на ранніх стадіях кримінального провадження. Моральна шкода як психічне явище має динамічний характер і значною мірою залежить від подальшого перебігу подій, зокрема від результатів судового розгляду та характеру призначеного покарання. Для багатьох потерпілих саме суворість або м'якість кримінальної

відповідальності кривдника є ключовим чинником суб'єктивного відчуття справедливості та психологічної компенсації. У таких випадках грошова компенсація моральних страждань часто розглядається як вторинний або замінний механізм, до якого звертаються вже після того, як очікування щодо кримінального покарання не були реалізовані. Крім того, сучасні психологічні дослідження свідчать, що повноцінне переживання та інтеграція травматичного досвіду, зокрема горя чи втрати, зазвичай потребують значного часу (приблизно одного року і більше). До завершення цього періоду психоемоційний стан особи є нестабільним, а глибина й інтенсивність страждань можуть істотно змінюватися. Відтак проведення експертизи з визначення моральної шкоди до завершення цього етапу не дозволяє отримати остаточну та надійну оцінку і неминуче має попередній, умовний характер [65, с. 403–404].

По-третє, як апелює вчена, практичний досвід проведення таких експертиз засвідчує високий ризик викривлення вихідних даних. Потерпілі нерідко несвідомо або свідомо спотворюють обставини подій, перебуваючи у стані емоційної центрованості на власних стражданнях, а формування розміру позовних вимог часто здійснюється під впливом процесуальної позиції адвоката, а не реальної суб'єктивної оцінки переживань. За відсутності остаточного судового рішення експерт опиняється в ситуації, коли змушений оцінювати глибину страждань на основі неперевіраних або неповних відомостей, що істотно знижує об'єктивність висновку. З огляду на це більш узгодженим із засадами кримінального процесуального права є підхід, за якого в межах кримінального провадження психолог залучається не як судовий експерт, а як спеціаліст, який здійснює психологічне дослідження і надає консультативний або допоміжний висновок. Такий документ не набуває статусу процесуального доказу, не вступає в колізію з презумпцією невинуватості, але водночас може слугувати науково обґрунтованою підставою для індивідуалізованої оцінки моральної шкоди судом. Остаточне ж визначення

розміру компенсації доцільно здійснювати після ухвалення вироку або, щонайменше, розглядати висновки психолога як попередні, з урахуванням можливості подальшої корекції. Таким чином, психологічне дослідження моральних страждань не суперечитиме ані фундаментальним принципам кримінального права, ані психологічним закономірностям формування травматичного досвіду за умови, що воно проводиться поза рамками доказування вини, після достатнього часу з моменту травмувальних подій та з чітким усвідомленням його попереднього характеру [65, с. 404–406].

На нашу думку, аналіз національної судової практики та підходів ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що обов'язковість отримання саме висновку судового експерта для встановлення факту та розміру моральної шкоди не є ані імперативною вимогою, ані усталеним стандартом правозастосування. По-перше, суди України у кримінальних провадженнях, у тому числі пов'язаних із домашнім насильством, у переважній більшості випадків не наполягають на наявності висновку психологічної експертизи як єдиного або визначального доказу моральної шкоди. Факт моральних страждань потерпілих зазвичай встановлюється судами на підставі сукупності доказів: показань потерпілих і свідків, матеріалів кримінального провадження, медичної документації, характеристик, даних про тривалість і системність протиправної поведінки, а також загального контексту вчиненого правопорушення. У таких рішеннях суди виходять із принципу вільної оцінки доказів, не пов'язуючи можливість визнання моральної шкоди виключно з наявністю експертного висновку.

По-друге, навіть у тих випадках, коли до матеріалів справи долучаються психологічні висновки, вони здебільшого розглядаються судами як додаткове джерело інформації, яке конкретизує або поглиблює уявлення про характер і інтенсивність психоемоційних переживань, але не підміняє собою судову оцінку. Суд, а не експерт, визначає юридичну значущість встановлених страждань і співвідносить їх із обставинами справи, ступенем вини й іншими критеріями справедливості і пропорційності.

По-третє, подібний підхід узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини. ЄСПЛ послідовно виходить із того, що моральна шкода є категорією, яка за своєю природою не завжди піддається точному доказуванню за допомогою формалізованих засобів. У низці рішень суди наголошують, що сам факт порушення прав людини вже може презюмувати наявність моральних страждань, а їх точна кількісна оцінка не потребує обов'язкового залучення експертних висновків. У цьому сенсі ЄСПЛ не встановлює вимоги щодо обов'язковості психологічної експертизи як передумови для присудження компенсації моральної шкоди.

Водночас практика ЄСПЛ свідчить і про інше принципове положення: оцінка моральної шкоди належить до дискреції суду, який має право визначати її розмір, виходячи з характеру порушення, інтенсивності втручання у права особи та загальних міркувань справедливості. Суд при цьому може спиратися на експертні дані, але не зобов'язаний робити їх визначальними або необхідними у кожній справі.

Отже, на нашу думку, відсутність вимоги судів на обов'язковому призначенні психологічної експертизи для встановлення моральної шкоди є обґрунтованою і такою, що відповідає як національним засадам кримінального процесу, так і стандартам ЄСПЛ. Експертний висновок у цій сфері має допоміжний, факультативний характер і доцільний насамперед у складних, нетипових випадках, коли без застосування спеціальних психологічних знань неможливо адекватно оцінити глибину та наслідки психоемоційних страждань. У решті ситуацій суд вправі вирішувати питання моральної шкоди самостійно, на підставі сукупної оцінки доказів, не порушуючи при цьому ані принципу презумпції невинуватості, ані вимог справедливого судового розгляду. Тим паче, що у частині визначення грошового еквівалента завданої моральної шкоди, висновок експерта має науково-рекомендаційний характер [155], а кінцеве рішення за судом.

Проведений аналіз матеріалів слідчої та судової практики дозволяє

констатувати про наявність ще одного типового недоліку, що позначається на ефективності правозастосовної діяльності. Зокрема, під час кримінального провадження нерідко ігнорується потенціал психологічної експертизи у частині дослідження типологічних характеристик особистості підозрюваного. У спеціальній літературі обґрунтовано вказується, що юридична значущість проведення такої експертизи зумовлена фундаментальними засадами кримінального права, зокрема принципами винної відповідальності, індивідуалізації покарання та справедливості [134, с. 508]. Вказують також, що із метою визначення психологічних чинників, що обумовлюють кримінальну відповідальність особи, надзвичайно важливим є встановлення її здатності адекватно сприймати значущі обставини дійсності, усвідомлювати характер власної поведінки, контролювати її перебіг та прогнозувати можливі наслідки. Саме ці параметри становлять предмет експертного дослідження у випадках, коли психологічна експертиза призначається щодо підозрюваного чи обвинуваченого. Експертиза спрямована на реконструкцію психологічного стану особи у критичний момент вчинення діяння та дозволяє проаналізувати, наскільки її когнітивно-емоційні та вольові якості були достатніми для усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки. Це, у свою чергу, прямо впливає на юридичну кваліфікацію злочину, зокрема на визначення форми вини.

Відтак справедливою є позиція М. Г. Щербаковського про те, що оцінка здатності до усвідомленого регулювання власної поведінки не обмежується виявленням очевидних патологій чи порушень. У ряді випадків порушення поведінкової саморегуляції можуть мати прихований характер, зумовлений викривленим сприйняттям дійсності, обмеженими пізнавальними можливостями або афективними розладами. Особливу складність становлять ситуації, коли особа формально не має медичних протипоказань, але через інтелектуальну незрілість, дефіцит критичного мислення чи специфічні емоційні реакції виявляється неспроможною адекватно оцінити свої дії та

наслідки. Крім того, експертне втручання особливо необхідне у справах, де обвинувачення ґрунтується на формі вини у вигляді необережності. Йдеться, зокрема, про випадки, коли особа не передбачала, але повинна була і могла передбачити настання негативних наслідків своїх дій – наприклад, з огляду на свій професійний досвід або спеціальну підготовку. У таких ситуаціях психологічна експертиза допомагає визначити, чи дійсно існували реальні умови для прогнозування шкідливих наслідків, що є критерієм наявності або відсутності кримінальної недбалості як форми суб'єктивної сторони злочину. Важливим аспектом аналізу також є дослідження впливу конкретної життєвої ситуації – її стресогенності, конфліктності або неочікуваності – на здатність особи діяти усвідомлено й відповідально [160, с. 271].

Оскільки встановлення суб'єктивних елементів складу кримінального правопорушення належить до компетенції органів досудового розслідування та суду, їхній психологічний зміст створює підґрунтя для залучення спеціальних знань, передусім у галузі юридичної психології. Здійснення відповідного експертного дослідження дозволяє виявити низку індивідуально-психологічних особливостей особи, які можуть мати істотне значення для кваліфікації її дій, з'ясування мотивів, механізму формування умислу, а також оцінки її здатності критично сприймати суспільно небезпечний характер вчиненого [130].

Також доповнює В. М. Гузей, що психологічну експертизу слід призначати з метою з'ясування таких індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного, котрі суттєво впливають на характер її злочинних дій, серед яких: жорстокість підкореність, підвищена агресивність [58, с. 18].

Зокрема, йдеться про виявлення схильності особи до підвищеної піддатливості зовнішньому впливу, фантазування, афективних форм реагування, жорстокості або інших рис, які можуть мати значення для розуміння внутрішньої мотивації поведінки підозрюваного [134, с. 516]. У такий спосіб психологічна експертиза сприяє комплексній оцінці кримінально-правового конфлікту та забезпечує належне застосування кримінальної

відповідальності з урахуванням індивідуальних особливостей правопорушника.

Також психологічна експертиза може призначатися з метою оцінки достовірності показань, наданих підозрюваним під час проведеного за його участі слідчого експерименту, а також для перевірки тверджень щодо можливого здійснення психологічного тиску на нього під час цієї слідчої (розшукової) дії. У таких випадках обов'язковими об'єктами експертного дослідження є протокол слідчого експерименту та відеозапис його перебігу, які дозволяють здійснити комплексний аналіз вербальної та невербальної поведінки підозрюваного, умов проведення слідчої дії та характеру взаємодії між її учасниками [47, с. 207].

За цих обставин на вирішення експерта-психолога можуть бути поставлені, зокрема, такі запитання:

1) які психологічні закономірності та індивідуально-психологічні особливості характеризують процес відтворення підозрюваним обстановки й обставин досліджуваної події;

2) чи містить поведінка підозрюваного ознаки, притаманні самотійному або, навпаки, несамотійному відтворенню подій під час слідчого експерименту, з урахуванням характеру його мовленнєвих, емоційних і поведінкових реакцій;

3) чи виявляються у відеозаписі слідчого експерименту ознаки психологічного впливу або тиску на підозрюваного з боку інших учасників слідчої (розшукової) дії, які могли вплинути на зміст і спосіб надання ним показань [107].

Також афективні стани становлять один із ключових об'єктів дослідження психологічної експертизи, оскільки мають здатність істотно трансформувати психічну діяльність особи в момент вчинення діяння. Під час досудового розслідування встановлення стану сильного душевного хвилювання, як слушно зауважує М. В. Костицький, належить до повноважень правоохоронних органів. Водночас така кваліфікація здійснюється на підставі

висновку експерта, складеного на підставі проведення психологічної експертизи, який підтверджує, що на момент вчинення злочину підозрюваний (обвинувачений) перебував у стані емоційного напруження, що досяг рівня фізіологічного афекту [162, с. 196].

Дійсно, особливу увагу у контексті дослідження афективних станів приділяють вивченню так званого фізіологічного афекту – інтенсивної, але короткочасної емоційної реакції, що виникає у відповідь на ситуацію, яка сприймається як надзвичайно загрозлива, принизлива чи стресогенна. Такий стан, хоча й залишається в межах норми психічного функціонування, може призвести до суттєвого зниження здатності особи усвідомлювати значення своїх дій та контролювати їх.

У кримінальному праві фізіологічний афект співвідноситься з поняттям «сильного душевного хвилювання» – категорією, що згідно зі ст. 66 КК України визнається обставиною, яка пом'якшує покарання. Психологічна експертиза у цьому випадку має на меті ретроспективно реконструювати внутрішній психічний стан особи у критичний момент, зокрема проаналізувати, чи був афект настільки вираженим, щоб істотно обмежити її здатність до свідомої саморегуляції [76, с. 158–159].

Фізіологічний афект характеризується не лише емоційною насиченістю, але й специфічною динамікою: початкове емоційне напруження переходить у стадію афективного вибуху, після чого настає період післяемоційного виснаження. У цей момент особа може проявляти агресивну, імпульсивну або нехарактерну для себе поведінку. Особливістю афекту є порушення когнітивної цілісності – сприйняття стає фрагментарним, мислення сповільнюється, а вольовий контроль знижується.

Встановлення стану фізіологічного афекту ускладнюється тим, що він не залишає сталих психічних маркерів і не підлягає безпосередньому тестуванню – дослідження ґрунтується на аналізі поведінки, свідчень, обставин конфлікту, особистісних рис суб'єкта, а також соціально-психологічного контексту. Це

вимагає від експерта глибокого аналізу, що поєднує як психологічну, так і правову логіку тлумачення події.

Особливої актуальності питання афекту набувають у випадках, коли особа вчинила суспільно небезпечне діяння під впливом сильного емоційного потрясіння, зокрема через приниження, насильство або загрозу втрати значущих благ. У таких ситуаціях психологічна експертиза виконує важливу функцію диференціації між емоційною реакцією, яка є зрозумілою і правомірною (у межах самозахисту), та тією, що призвела до правопорушення, проте виникла в умовах, які суттєво зменшували рівень суб'єктивного контролю за поведінкою. Дослідження афективних станів у межах психологічної експертизи є інструментом як оцінки ступеня вини, так і встановлення пом'якшуючих обставин. Воно дозволяє виявити глибинні психологічні механізми, що призвели до імпульсивного вчинку, і забезпечити більш точну, справедливую юридичну кваліфікацію дій особи [76, с. 158–162].

Разом із цим зауважимо, що проведений аналіз судової практики свідчить про істотну неоднорідність підходів правоохоронних органів і судів до встановлення та доказування стану сильного душевного хвилювання (афекту) в контексті насамперед злочинів, передбачених статтею 116 КК України (які також можуть бути визнані такими, що пов'язані з домашнім насильством). У межах різних проваджень простежується значна варіативність методологічного підходу до збирання й оцінки доказів щодо психоемоційного стану особи на момент вчинення суспільно-небезпечного діяння.

Так, у деяких випадках для підтвердження стану афекту на досудовому етапі призначаються виключно судово-психіатричні експертизи. При цьому висновки експертів нерідко включають загальні оцінки емоційного стану без чіткого виокремлення критеріїв фізіологічного афекту. У подібних ситуаціях констатується, що особа не має психічних розладів, здатна усвідомлювати свої дії, а її поведінка пояснюється емоційною реакцією на тривалий стрес або травмувальну ситуацію, не виходячи при цьому за межі норми [22; 38].

Водночас у інших справах суди користуються підходом, який передбачає окреме призначення судово-психіатричної експертизи – з метою констатації осудності – та психологічної експертизи – для встановлення ознак фізіологічного або кумулятивного афекту [30; 31]. Хоча така модель формально дозволяє досягти отримання належних доказів, вона не позбавлена певної фрагментарності, адже потребує самостійного аналізу й узагальнення експертних висновків судом у контексті емоційного стану особи.

У деяких інших справах демонструється принципово інший підхід: з метою обґрунтованого встановлення афективного стану призначаються саме комплексні психолого-психіатричні експертизи. Це дає змогу більш диференційовано дослідити межові психоемоційні стани, встановити ступінь зниження контролю за поведінкою, наявність звуження свідомості, вплив особистісно значущих психотравмуючих чинників.

Наприклад, у справі № 523/15477/25, розглянутій Пересипським районним судом м. Одеси, встановлення факту афективного реагування здійснювалося саме на підставі висновку комплексної судової психолого-психіатричної експертизи. На підставі проведеного дослідження встановлено, що підозрюваний не страждає на психічне захворювання, однак під час інциденту перебував у стані афекту, що супроводжувався звуженням свідомості та зниженням можливості усвідомлювати власні дії [32].

Такий підхід вважаємо обґрунтованим і таким, що забезпечує всебічне дослідження психічного стану особи, оскільки дозволяє поєднати висновки щодо психоемоційного реагування у стресогенній ситуації з одночасною оцінкою осудності особи. Тим паче, що він узгоджується з пунктом 27 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», для встановлення того, чи було діяння вчинене у стані сильного душевного хвилювання, судам необхідно призначати психолого-психіатричну експертизу, яка ґрунтується на поєднанні знань із психології та психіатрії [122].

Обґрунтовують доцільність використання можливостей комплексної психолого-психіатричної експертизи і вчені, які комплексно досліджували проблематику стану сильного душевного хвилювання й афективних станів. Підставами для призначення такої експертизи визначають: 1) наявність відомостей про неправильну або незрозумілу поведінку особи в період, що передував вчиненню злочину; 2) дані про нетипову поведінку підозрюваного (обвинуваченого або підсудного) безпосередньо під час вчинення інкримінованого діяння; 3) його поведінку, яка не відповідала ситуації, під час проведення слідчих або судових дій; 4) показання свідків, родичів і знайомих, а також відомості з виробничих і побутових характеристик щодо особливостей поведінки, які викликають сумніви у психічній адекватності особи; 5) повідомлення самої особи про власні переживання та суб'єктивні відчуття, що можуть свідчити про наявність певних порушень психічної діяльності [157, с. 179–181; 158].

Ми вважаємо, що саме висновки комплексної психолого-психіатричної експертизи мають вагоме значення для визнання стану сильного душевного хвилювання, зокрема, коли йдеться про афективні реакції у відповідь на тривале жорстоке поводження, психологічне або фізичне насильство.

Узагальнюючи зауважимо, що навіть за наявності подібних обставин, системних образ, загроз, фізичного насильства з боку потерпілого, рішення про характер та обсяг експертного дослідження на сьогодні у слідчій практиці ухвалюється неоднаково. Це свідчить про відсутність єдиних методичних підходів до з'ясування ключової обставини, що має безпосереднє значення для кримінально-правової кваліфікації діяння.

Таким чином, проблема діагностики афективних станів у межах кримінального провадження потребує чіткого нормативного та методичного регулювання, зокрема шляхом визначення стандартів призначення експертиз у справах за ст.ст. 116, 123 КК України, із обов'язковим урахуванням комплексного психолого-психіатричного підходу. Це дозволить мінімізувати

ризика формального підходу та забезпечить об'єктивність встановлення істотних для справи обставин.

Не можна оминати увагою і того факту, що останнім часом особливого значення набуває практика призначення психологічних експертиз із використанням поліграфа, яка активно формується в українській системі кримінального судочинства починаючи з 2017 року, а набула легалізації після реєстрації відповідної методики проведення судової експертизи.

Порядок проведення таких експертиз регламентується положеннями Конституції України, Кримінального процесуального кодексу, а також спеціальними нормативними актами, зокрема Законом України «Про судову експертизу», Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень, та Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами), Методикою проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу (реєстр. код 14184).

Застосування матеріалів, здобутих із використанням поліграфа на стадіях досудового розслідування та судового розгляду, протягом тривалого часу є предметом наукових дискусій. Деякі науковці розглядають його як засіб отримання виключно орієнтовної інформації. Зокрема, для формування та перевірки слідчих версій, тоді як інші обґрунтовують можливість використання таких даних як допоміжних доказів у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим виникає низка питань, зокрема щодо відповідності застосування поліграфа принципам змагальності та допустимості доказів, порядку перевірки й процесуальної оцінки отриманих результатів, а також їх узгодження з міжнародними стандартами захисту прав людини. Незважаючи на те, що цей підхід щодо збирання доказів, не став принципово новим явищем, слідчі та судові органи на сьогодні змушені переосмислити усталені підходи до доказування у кримінальному провадженні.

Окремі аспекти застосування поліграфу як засобу збирання доказової або орієнтуючої інформації досліджувалися в роботах О. В. Вагіної [10], А. Ф. Волобуєва [44–46], А. Г. Вуйми [48–50], С. А. Градун [57], С. К. Делікатного та Ж. Ю. Половнікової [63], О. П. Макарової [90], Т. Р. Морозової [101], О. І. Мотляха [102–104], Д. Б. Сергєєвої [131], Т. А. Тамакової [96], Д. В. Туренко [147], Д. В. Хорошун [151], В. О. Шаповалова [154], О. О. Юхно [169], Р. А. Яремчука [163] та ін. Попри ґрунтовність і різноаспектність проведених досліджень, проблематика використання поліграфу під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, не стала предметом досліджень.

Нині поліграф упродовж десятиліть використовується в багатьох країнах у різних сферах суспільного життя. Його застосування спрямоване на дослідження психіки людини та її внутрішнього світу, що представляють систему суб'єктивних образів дійсності та функціонують за певними закономірностями. Зокрема, під час надання неправдивих відповідей у людини виникають характерні фізіологічні реакції – прискорюються пульс і дихання, підвищується артеріальний тиск, посилюється потовиділення тощо. Поліграф фіксує ці зміни, а фахівець, який проводить дослідження, аналізує отримані показники та визначає, на які запитання опитувана особа реагувала нетипово. Саме такі незвичайні для конкретної людини реакції, зафіксовані поліграфом, слугують підставою для висновку про моменти, коли вона повідомляла правдиву інформацію, а коли – неправдиву [57, с. 169].

До переваг застосування поліграфа у діяльності щодо розслідування злочинів відносять: можливість звузити категорію осіб, які ймовірно причетні до події злочину; визначення ймовірної ролі опитуваної особи у плануванні, підготовці та безпосередньому вчиненні конкретного злочину; оцінювання достовірності інформації, яку вона повідомляє; отримання оперативно значущих відомостей, що не можуть бути здобуті іншими способами; здобуття фактичних даних, матеріальних доказів та іншої інформації, необхідної для

своєчасного проведення слідчих (розшукових) дій, а також для виявлення, припинення, запобігання й розкриття злочинів; перевірка правдивості показань особи щодо обставин конкретного кримінального правопорушення; встановлення місця знаходження матеріальних доказів як на місцевості, так і в приміщеннях, у тому числі безпосередньо під час обшуку; з'ясування правдивості показань свідків і достовірності даних, отриманих від очевидців, потерпілих чи заявників [107].

Вивчення матеріалів слідчої та судової практики не дозволило нам однозначно визначити типовий підхід слідчих і судових органів до використання висновку експерта, складеного на підставі застосування поліграфу, як доказу у кримінальному провадженні. У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством узагалі нетипове використання цього способу збирання доказів, навіть такі випадки слід вважати поодинокими.

У контексті розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, можливості поліграфа можуть бути використані насамперед як допоміжний інструмент отримання орієнтуючої інформації, з урахуванням специфіки цієї категорії проваджень. Такі злочини, як правило, характеризуються латентністю, тривалим конфліктним фоном, відсутністю очевидців, суперечливістю показань сторін, а також високим рівнем психологічної напруженості як потерпілих, так і кривдників. За цих умов застосування поліграфа може сприяти подоланню інформаційного дефіциту на початкових етапах досудового розслідування.

Зокрема, результати психофізіологічного дослідження із використанням поліграфа можуть бути корисними для перевірки правдивості показань сторін конфлікту, з'ясування реального характеру взаємовідносин між потерпілим і підозрюваним, встановлення систематичності насильницької поведінки, наявності прихованих епізодів насильства, а також для уточнення обставин, що передували події кримінального правопорушення. Важливе значення такі

дослідження можуть мати і для оцінки заяв про провокацію, самооборону або взаємне насильство, які нерідко висуваються стороною захисту.

Крім того, можливості поліграфа доцільно використовувати під час перевірки показань свідків, зокрема осіб із близького оточення сім'ї, які можуть свідомо замовчувати відомі їм факти через страх, залежність від кривдника або сімейну солідарність. У таких випадках поліграф може виконувати функцію інструменту психологічної діагностики, що дозволяє виявити внутрішні суперечності в повідомлюваній інформації та скоригувати подальшу тактику допиту.

Окремої уваги заслуговує можливість використання поліграфа для перевірки версій щодо мотивів і форм насильства, зокрема у випадках, коли йдеться про психологічне, економічне або сексуальне насильство, об'єктивна фіксація яких є вкрай ускладненою. У таких провадженнях результати поліграфного дослідження можуть слугувати підставою для ініціювання додаткових слідчих (розшукових) дій, призначення комплексних психологічних або психолого-психіатричних експертиз, а також для обґрунтування клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Водночас застосування поліграфа у справах про домашнє насильство і пов'язані із ним кримінальні правопорушення, потребує виваженого та обережного підходу, з обов'язковим дотриманням принципів добровільності, недопущення повторної віктимізації потерпілих і забезпечення їх психологічної безпеки. У цьому зв'язку поліграф не може розглядатися як універсальний чи вирішальний засіб доказування, а лише як один із засобів збиранні доказів, результати якого підлягають критичній оцінці в сукупності з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Під час використання поліграфа правоохоронними органами у діяльності, спрямованій на протидію кримінальним правопорушенням, слід враховувати низку принципових положень. Насамперед застосування поліграфа передбачає дослідження внутрішнього психічного світу людини та взаємозв'язку її

індивідуально-психологічних особливостей із фізіологічними реакціями на певні стимули, зокрема запитання, зображення чи предмети. Водночас слід зважати на те, що не існує специфічних фізіологічних реакцій, які самі по собі можуть однозначно свідчити про неправдивість повідомлюваної інформації, оскільки поліграф фіксує лише рівень емоційної напруженості або тривожності особи в конкретний момент дослідження. Крім того, застосування поліграфа має здійснюватися з неухильним дотриманням конституційних гарантій прав людини. Водночас існують категорії осіб, стосовно яких застосування поліграфа є недоцільним або протипоказаним, зокрема вагітні жінки, особи з психічними розладами, а також особи, які страждають на алкогольну чи наркотичну залежність [57, с. 170].

Окрім цього, обстеження із використанням поліграфа має проводитися виключно кваліфікованим експертом, який володіє відповідними спеціальними знаннями та навичками, у спеціально обладнаному приміщенні з дотриманням встановлених методичних і процедурних вимог. При цьому таке обстеження слід розглядати як одну з форм застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. У кожному конкретному випадку необхідно окремо оцінювати доцільність або недоцільність використання поліграфа з урахуванням обставин кримінального правопорушення, процесуального статусу особи та потенційної доказової цінності отриманих результатів [57, с. 171].

Разом із цим, аналіз положень робіт учених дозволяє виявити низку суттєвих ризиків, пов'язаних із застосуванням методики проведення психологічної експертизи з використанням поліграфа в кримінальному провадженні. Передусім увагу привертає небезпека неправильного тлумачення результатів дослідження, що зумовлена фактично бінарним характером експертних висновків. За відсутності статистично верифікованої моделі, чітко визначених порогових значень і процедур корекції впливу зовнішніх і внутрішніх факторів (тривожності, очікувань, сугестивності, індивідуальних

особливостей реагування) інтерпретація фізіологічних показників як індикаторів «правди» або «неправди» створює високий ризик формування хибнопозитивних або хибнонегативних висновків. Така практика знижує наукову надійність результатів і ускладнює їх перевірюваність.

Не менш проблематичним є постулат про універсальність реакцій на «значущий» стимул, який не супроводжується визначенням меж його застосовності та належними контрольними процедурами. За відсутності чітко встановлених умов проведення дослідження та стандартизованих критеріїв оцінки реакцій зростає роль суб'єктивного чинника, а експертний висновок значною мірою залежить від індивідуального досвіду та професійних уявлень конкретного поліграфолога. Це, своєю чергою, підвищує ризик довільності інтерпретацій і неоднакових висновків за схожих вихідних даних.

Окрему загрозу становлять процедурні обмеження, закладені в методиці без належного емпіричного обґрунтування, зокрема жорстке лімітування кількості запитань у межах одного тематичного блоку. Відсутність аналізу статистичної потужності дослідження, можливих ефектів втоми опитуваного чи впливу порядку пред'явлення стимулів може негативно позначатися на якості отриманих результатів і зумовлювати втрату істотно важливої інформації.

Викликає застереження і надмірно широкий предмет експертного висновку, коли з вимірюваних психофізіологічних параметрів робляться висновки щодо юридично значущих фактів, які безпосередньо цими показниками не вимірюються. За відсутності валідованого ланцюга інференції між зафіксованими сигналами та правовими категоріями (виною, мотивом, джерелом інформації) виникає ризик виходу експерта за межі науково обґрунтованих можливостей методу, що може призводити до підміни доказування експертним припущенням.

Зазначені обставини дещо ставлять під сумнів наукову обґрунтованість методики, її відтворюваність і можливість незалежної перевірки. Водночас існують і етичні ризики, пов'язані з імовірністю помилкових інтерпретацій та

втручання у сферу приватного життя особи без достатнього наукового виправдання, навіть за формального дотримання принципу добровільності.

Додатковим чинником ризику є фрагментованість системи підготовки поліграфологів, що зумовлена наявністю численних навчальних курсів із різними методологічними підходами. За відсутності уніфікованих стандартів підготовки та атестації експертів це призводить до нерівномірної якості експертних досліджень і ускладнює їх оцінку в судовій практиці. У сукупності зазначене свідчить про те, що попри формальну легалізацію методики, нормативна та методологічна невизначеність її застосування генерує значні ризики для якості доказування і потребує подальшого наукового опрацювання та процесуального уточнення [50, с. 62–64].

Погоджуємося, що доказове значення висновку психологічної експертизи, проведеної із застосуванням поліграфа зумовлюється тим, що він має переважно ймовірнісний характер, оскільки зафіксовані приладом показники слугують для експерта лише орієнтовною інформацією. Надійність і якість такого висновку безпосередньо залежать як від змісту та коректності поставлених перед експертом завдань, так і від сукупності інших чинників, зокрема рівня професійної підготовки експерта, повноти інформації, наданої для дослідження, умов його проведення, технічних характеристик застосованої апаратури й програмного забезпечення, а також обраної методики дослідження. У зв'язку з цим урахування зазначених обставин є необхідною передумовою для ухвалення виваженого рішення щодо доцільності призначення та проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа у кримінальному провадженні [57].

Таким чином, використання можливостей поліграфа у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, має потенціал для підвищення ефективності досудового розслідування, однак потребує подальшого наукового осмислення, уніфікації підходів слідчої та судової практики, а також чіткого визначення його процесуального статусу й

меж застосування.

Зауважимо, що процедура призначення судової експертизи як процесуальної форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні охоплює низку взаємопов'язаних етапів, до яких належать: збирання та підготовка матеріалів, необхідних для дослідження; визначення оптимального процесуального моменту її призначення; окреслення предмета експертного дослідження; формулювання запитань, адресованих експерту; а також вибір експертної установи або конкретного експерта. У разі призначення психологічної експертизи кожен із зазначених елементів набуває особливого, спеціалізованого змісту, зумовленого складністю об'єкта дослідження та специфікою психологічних знань.

Одним із ключових аспектів призначення психологічної експертизи є добір експертів. З огляду на багатовимірність і складність психіки людини як об'єкта наукового аналізу, пропонують вчені, щоб така експертиза проводилася колегіально, у складі експертної комісії, що включає двох–трьох судових експертів відповідної спеціалізації. Комісійний формат сприяє підвищенню наукової обґрунтованості висновків, мінімізації суб'єктивізму та забезпеченню міждисциплінарного підходу до інтерпретації результатів. Вибір конкретного експерта або складу експертної комісії має безпосередньо залежати від предмета експертизи. Так, у справах, що стосуються психічного розвитку неповнолітніх, доцільним є залучення фахівців у галузі дитячої та юнацької психології, тоді як дослідження психіки осіб похилого віку потребує участі спеціалістів у сфері геронтопсихології. У випадках проведення експертизи поза межами державних спеціалізованих установ перевага має надаватися особам, які володіють базовою психологічною освітою або, за її відсутності, мають тривалий (не менше п'яти років) практичний досвід професійної діяльності у сфері психології та підтверджений науковий доробок. Водночас пріоритетним залишається залучення осіб, яким у встановленому порядку присвоєно кваліфікацію судового експерта з правом проведення психологічних

експертиз [76, с. 164–168].

Не менш істотним елементом призначення судово-психологічної експертизи є формулювання запитань, адресованих експерту. Такі запитання мають відповідати низці базових вимог: не виходити за межі спеціальних психологічних знань і не містити правових оцінок; бути чітко сформульованими, конкретними та логічно завершеними; розташовуватися у послідовності, що відображає логіку дослідження. Організація проведення психологічної експертизи передбачає створення належних умов для здійснення експертної діяльності, зокрема забезпечення безпечної та етично коректної взаємодії експерта з підекспертною особою, усунення можливих перешкод або протидії з боку заінтересованих осіб, а також дотримання вимог безпеки судового експерта. Важливе значення має стандартизація застосовуваних психодіагностичних методик, належний добір стимульного матеріалу та підвищення якості процедур психологічного дослідження.

У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, психологічна експертиза є одним із ключових інструментів використання спеціальних знань оскільки дозволяє досліджувати внутрішні психічні процеси, стани та наслідки насильницького впливу, які не можуть бути адекватно встановлені виключно процесуальними засобами доказування. Її значення зумовлене специфікою цієї категорії правопорушень, що характеризуються латентністю, тривалістю, системністю та домінуванням психоемоційних наслідків над безпосередньо зафіксованими фізичними ушкодженнями.

До провідних напрямів проведення психологічної експертизи у справах щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, слід віднести, по-перше, дослідження психоемоційного стану потерпілої особи з метою встановлення факту та характеру психологічного насильства, його інтенсивності, тривалості й впливу на якість життя, соціальне функціонування та особисту автономію. Саме цей напрям є найбільш поширеним у слідчій та судовій практиці і відіграє визначальну роль у доказуванні об'єктивної сторони

складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України. По-друге, важливим напрямом є оцінка здатності учасників кримінального провадження адекватно сприймати юридично значущі події та надавати правдиві показання, що особливо актуально у справах за участю дітей, осіб похилого віку або потерпілих, які перебувають у стані хронічної психотравматизації. По-третє, значний потенціал має психологічна експертиза щодо підозрюваних і обвинувачених, зокрема в частині дослідження індивідуально-психологічних особливостей, механізмів емоційного реагування, мотивації поведінки та здатності до усвідомленого самоконтролю, що безпосередньо впливає на встановлення форми вини, індивідуалізацію покарання та оцінку пом'якшуючих обставин.

Окремим і методологічно складним напрямом є дослідження афективних станів, зокрема фізіологічного афекту (стану сильного душевного хвилювання). Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдиного підходу до встановлення такого стану: застосовуються як психологічні, так і психіатричні або комплексні психолого-психіатричні експертизи. Найбільш обґрунтованим видається саме комплексний підхід, який дозволяє одночасно оцінити осудність особи та глибину психоемоційного реагування в критичній ситуації, що має істотне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння.

До проблемних аспектів, пов'язаних із призначенням і проведенням психологічних експертиз ми відносимо такі:

1. Недостатнє використання можливостей психологічної експертизи правоохоронними органами.

2. Значна частина психологічних знань залучається у непроцесуальній формі, що знижує їх доказовий потенціал.

3. У слідчій практиці недостатньо уваги приділяється питанням встановлення й обґрунтування моральної шкоди, незважаючи на імперативні вимоги КПК України щодо обов'язковості її оцінки із залученням експерта-психолога. Це призводить до фрагментарності судових рішень і суттєвих

коливань у визначенні грошового еквіваленту компенсації.

4. Проблемним залишається співвідношення національної практики з підходами ЄСПЛ щодо презумпції моральної шкоди. Механічне перенесення цієї концепції у внутрішній кримінальний процес без індивідуалізованої експертної оцінки психоемоційних страждань не узгоджується з принципами змагальності, доказовості та юридичної визначеності. Саме психологічна експертиза здатна виконати функцію об'єктивізації суб'єктивних переживань потерпілих і забезпечити баланс між їхніми правами та правами особи, яку притягують до кримінальної відповідальності.

5. Проведення психологічних експертиз із використанням поліграфа, попри формальну легалізацію відповідної методики, їх використання у справах про домашнє насильство залишається поодиноким, а доказовий статус отриманих результатів – дискусійним. Ймовірнісний характер таких висновків, ризики хибнопозитивних і хибнонегативних інтерпретацій, відсутність валідованих статистичних моделей та уніфікованих стандартів підготовки поліграфологів обмежують можливість визначення поліграфа як самостійного доказового засобу. На нашу думку, у досліджуваній категорії проваджень його доцільно розглядати виключно як допоміжний інструмент отримання орієнтуючої інформації з дотриманням принципів добровільності, особливо в аспекті недопущення повторної віктимізації потерпілих.

Отже, психологічна експертиза у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, має значний доказовий і практичний потенціал, однак її ефективність стримується методичною неоднорідністю, нормативними колізіями та фрагментарністю правозастосовної практики. Подальший розвиток цього інституту потребує уніфікації підходів до формулювання експертних завдань, розширення практики призначення експертиз, чіткого розмежування компетенцій психологічної, психіатричної та комплексної експертизи, а також удосконалення методичних рекомендацій щодо оцінки моральної шкоди і використання поліграфа. Відтак украй важливо

ще й забезпечити приведення національної правозастосовної практики і положень чинного законодавства до загальновизнаних міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

3.3 Призначення судово-психіатричної експертизи

Судово-психіатрична експерта також належить до найбільш поширених досліджень, що проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Предметом дослідження судово-психіатричної експертизи є психічний стан особи в юридично значущі проміжки часу [120].

Теоретичні та прикладні проблеми призначення, проведення й використання результатів судово-психіатричних експертиз у кримінальному судочинстві знайшли відображення у працях А. О. Антощука, А. Г. Вуйми, В. Г. Гончаренка, В. О. Гусєвої, В. В. Єгорова, Т. М. Єгорової, В. Р. Ілейка, М. В. Костицького, А. І. Кунтія, О. В. Любчинського, О. П. Макарової, В. Т. Нора, Н. М. Сенченко, О. І. Тищенко, Д. В. Хорошун, К. А. Шаповал, В. О. Шуляра й інших науковців. У зазначених дослідженнях розкрито окремі аспекти правового регулювання, організації та доказового використання результатів судово-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях [89; 145; 150 та ін.]. Наукові напрацювання цих авторів становлять методологічну основу для подальшого аналізу специфіки застосування судово-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством.

Для досліджуваної нами категорії кримінальних правопорушень типовим є призначення судово-психіатричної експертизи як стосовно підозрюваного, так і щодо потерпілого. На законодавчому рівні, залежно від форми проведення, виокремлюють амбулаторну, стаціонарну та посмертну судово-психіатричні

експертизи. У кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, переважно призначають амбулаторні судово-психіатричні експертизи, що зумовлено необхідністю оцінки психічного стану підозрюваного або потерпілої особи без ізоляції від звичного соціального середовища. Стаціонарні експертизи застосовуються значно рідше – за наявності ознак стійких або складних психічних розладів, які унеможливають об'єктивну оцінку психічного стану в амбулаторних умовах. Посмертні судово-психіатричні експертизи у справах цієї категорії мають винятковий характер і можуть призначатися, зокрема, для ретроспективної оцінки психічного стану особи у випадках летальних наслідків тривалого домашнього насильства.

Об'єктами судово-психіатричних експертних досліджень у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, є підозрюваний або обвинувачений у вчиненні насильницьких дій, а в окремих випадках – потерпіла особа, якщо виникає потреба у встановленні характеру та глибини психічної шкоди. При цьому обов'язковою умовою є наявність у особи відповідного процесуального статусу у кримінальному провадженні. Крім того, об'єктами дослідження є матеріали кримінального провадження, медична документація, відомості про попередній психічний стан, спосіб життя, поведінкові особливості й інші матеріали, що характеризують особу та мають значення для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між психічними розладами і проявами домашнього насильства.

Щодо призначення судово-психіатричної експертизи стосовно підозрюваного, то тут важливо наголосити, що згідно із положеннями кримінального процесуального законодавства, на сторону обвинувачення покладено обов'язок забезпечити проведення експертизи для визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, що викликають сумніви в його осудності, обмеженій осудності [83]. Тобто за умови наявності будь-яких сумнівів в осудності особи проведення цього виду дослідження стає обов'язковим.

Не можна оминати увагою того факту, що вагома кількість кримінальних правопорушень вчиняється в умовах алкогольного сп'яніння. Вживання алкогольних напоїв, наркотичних та інших психоактивних речовин, а особливо систематичне зловживання ними, істотно впливає на психоемоційний стан особи, знижує рівень самоконтролю та критичності мислення і, як наслідок, є одним із ключових детермінант формування насильницької моделі поведінки кривдника. У таких умовах сп'яніння не лише сприяє реалізації агресивних імпульсів, а й часто виступає каталізатором ескалації конфлікту, підвищуючи ймовірність заподіяння шкоди життю та здоров'ю потерпілих осіб [85, с. 112]. Відповідно до результатів деяких досліджень у 4,8 % засуджених діагностовано психічні розлади, зокрема алкогольний психоз, легка розумова відсталість, астено-невротичний синдром, шизотипічний розлад [86, с. 248–249].

Як зауважує Ю. С. Лимаренко, особам, які вчиняють домашнє насильство, притаманні стійкі особистісні та поведінкові характеристики. Переважна більшість кривдників (84,3 %) у повсякденному житті характеризуються підвищеною агресивністю, конфліктністю, низьким порогом фрустраційної стійкості та схильністю до імпульсивних реакцій у процесі вирішення побутових питань; при цьому у 1,2 % випадків потерпілі відзначали наявність виражених нахилів до жорстокості у кривдників. Водночас 14,5 % осіб, які вчинили домашнє насильство, у сприйнятті потерпілих постають як загалом спокійні та неконфліктні, що зумовлює занижену оцінку небезпеки їх поведінки та схильність жертв не розглядати окремі спалахи агресії як відхилення від норми, навіть попри заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Така латентність насильства істотно ускладнює його своєчасне виявлення та належну правову реакцію [85, с. 48; 86, с. 248].

Аналіз психічного стану осіб у момент вчинення домашнього насильства свідчить, що понад половина з них перебували у стані алкогольного сп'яніння (51,4 %), у 54,3 % випадків фіксувався спалах гніву, а у 17,4 % – стан сильного емоційного напруження. Хворобливий стан був встановлений лише у 1,9 %

випадків і, як правило, мав обмежений вплив на вольову та інтелектуальну сферу особи [85, с. 87–88].

Загалом наведені дані підтверджують багатфакторний характер детермінації домашнього насильства, де переплітаються особистісні риси, стан здоров'я, психоемоційні реакції та вплив психоактивних речовин. Усвідомлення цих закономірностей має важливе значення для належної організації досудового розслідування, зокрема обґрунтування доцільності призначення судово-психіатричних експертиз, результати яких дозволяють всебічно й об'єктивно оцінити поведінку особи в момент вчинення домашнього насильства та мінімізувати ризик помилкової кримінально-правової оцінки події.

Також Б. М. Головкін, аналізуючи кримінологічні характеристики особи сімейно-побутового насильницького злочинця, обґрунтовано звертає увагу на поєднання соціально-дезадаптивних і психопатологічних чинників у структурі такої особистості. На думку вченого, понад половина кривдників до вчинення злочину вели інертно-паразитичний спосіб життя, систематично зловживали алкогольними напоями, що формувало стійке конфліктогенне середовище у сімейно-побутових відносинах та створювало передумови для насильницьких проявів щодо близьких осіб. Окремо дослідник наголошує, що приблизно у третини таких осіб за результатами проведених експертиз було виявлено психічні аномалії, які перебувають у межах осудності. До них віднесено хронічний алкоголізм, психопатії, наслідки черепно-мозкових травм, наркоманію, олігофренію, епілепсію, а також шизофренію. Наявність зазначених розладів, хоча й не виключала здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними, істотно впливала на емоційно-вольову сферу особи, знижувала рівень самоконтролю та підвищувала схильність до агресивних реакцій у конфліктних ситуаціях [54].

Вивчення обставин, що свідчать про наявність розладу поведінки, психічного захворювання або подібного діагнозу, має принципове значення для

з'ясування питання про можливий вплив стану здоров'я на поведінку кривдника або іншого підозрюваного та встановлення наявності або відсутності причинно-наслідкового зв'язку між захворюванням і агресивними проявами. Відтак важливо забезпечити об'єктивну оцінку стану психіки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством. Основним завданням, що покладається на судово-психіатричну експертизу в таких ситуаціях, є встановлення наявності в особи психічного захворювання чи іншого розладу психічної діяльності, який міг позбавляти її здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними на момент вчинення суспільно небезпечного діяння, а також визначення необхідності застосування до такої особи примусових заходів медичного характеру [157, с. 164].

До переліку завдань, що вирішуються в межах судово-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях, належить з'ясування наявності в особи особливих психічних станів, зокрема патологічного афекту, який міг істотно вплинути на її поведінку під час вчинення кримінального правопорушення. Важливе значення мають також питання щодо здатності підозрюваного брати участь у слідчих (розшукових) діях і судовому розгляді, з урахуванням його психічного стану [64, с. 224].

У ряді випадків експертиза може охоплювати оцінку схильності особи до насильницьких форм поведінки, у тому числі в умовах психоемоційної напруги чи конфлікту, наявності рис садизму, жорстокості, катування або спричинення інших фізичних і психічних страждань потерпілому [117, с. 173–175]. Таким чином, судово-психіатрична експертиза виконує комплексну функцію у кримінальному провадженні, забезпечуючи науково обґрунтовану оцінку психічного стану особи як з погляду її осудності, так і з позицій процесуальної дієздатності та індивідуалізації кримінально-правових і медико-правових заходів реагування.

Окремого аналізу потребує стан здоров'я осіб, засуджених за вчинення

домашнього насильства. Зокрема, 4,8 % із них раніше перенесли черепно-мозкові травми [85, с. 87–88]. Попри те, що законодавством подібні факти не зобов'язують слідчого призначати судово-психіатричну експертизу, у науковій літературі наголошують на важливості оцінки таких фактів обізнаними особами [165].

Проведений аналіз наукових джерел [88; 156; 165] дозволяє узагальнити, що підставами для призначення стосовно підозрюваного судово-психіатричної експертизи є такі:

1. Порушення сфери свідомості та сприйняття:

1.1. Затьмарення свідомості – характеризується тимчасовою втратою здатності особи критично оцінювати свої дії внаслідок сильного емоційного збудження та звуження поля свідомості;

1.2. Ілюзорно-галюцинаторні порушення сприйняття – викривлене сприйняття об'єктів і подій (через галюцинації, ілюзії), що стає детермінантою насильницьких дій.

2. Порушення мислення, емоційно-вольової та інтелектуальної сфер:

2.1. Порушення мислення – втрата логічної послідовності, зниження здатності до узагальнення, абстрагування, критичної самооцінки;

2.2. Порушення волі – виражається в нездатності контролювати власну поведінку, зокрема через залежності (алкоголізм, наркоманія);

2.3. Емоційна нестабільність – проявляється у станах афекту, маніакально-депресивних синдромах, тривожності, страху, агресії;

2.4. Інтелектуальна деградація – погіршення пам'яті, зниження когнітивних здібностей, труднощі у навчанні, порушення адаптації;

2.5. Порушення уваги та мовлення – розсіяність, логоневрози, алалія, відхилення у темпі й структурі мовлення, порушення концентрації.

3. Фізіологічні прояви психічних розладів:

– тремтіння кінцівок, порушення координації рухів;

– пітливість, синюшність шкірних покривів (особливо долонь),

характерна для осіб із черепно-мозковими травмами, алкогольною залежністю або шизофренією;

– розсіяний, байдужий або «вовчий» погляд, що може свідчити про глибокі розлади психіки.

4. Особливості поведінки, що вказують на психічну патологію:

4.1. Істероїдна демонстративність – надмірна емоційність, театральність, спроби суїциду, гримасування.

4.2. Жорстокість способу вчинення злочину – надмірна кількість ударів, ураження життєво важливих органів, розчленування трупа, сексуалізоване насильство над тілом, якісно неадекватна агресія.

4.3. Поведінкова аномалія після злочину – публікація фото/відео трупа в мережі, відсутність спроб приховати злочин, носіння закривавленого одягу, введення в оману слідства шляхом подання фальшивих анкетних даних.

Доцільно наголосити, що у разі відсутності об'єктивних даних, які б свідчили про наявність у особи психічних розладів або патологічних відхилень у поведінці, призначення їй судово-психіатричної експертизи може розцінюватися як безпідставне втручання у сферу її особистих прав і свобод, зокрема як порушення презумпції психічного здоров'я. Відтак, прийняття рішення про проведення такого виду експертизи потребує попереднього всебічного аналізу встановлених обставин, які мають містити об'єктивно підтверджені ознаки порушення психічної діяльності, що зумовлюють сумніви в осудності особи або її здатності брати участь у кримінальному провадженні [47, с. 193–194; 165, с. 109–110].

Як вже було зазначено, особливе місце серед чинників, які детермінують насильницьку поведінку у сімейно-побутовій сфері, посідає вживання алкоголю. Алкоголь істотно знижує здатність особи до критичної оцінки ситуації, послаблює самоконтроль, підвищує рівень агресивності та сприяє формуванню антисоціальних установок. Тривале зловживання спиртними напоями запускає в організмі незворотні патологічні процеси, які негативно

впливають як на соматичне, так і на психічне здоров'я людини, а в окремих випадках можуть призводити до летальних наслідків. Водночас у стані алкогольного сп'яніння особа, як правило, здатна усвідомлювати свої дії та керувати ними, що зумовлює визнання вчинення злочину у такому стані обтяжуючою обставиною при призначенні покарання.

Дослідження засвідчило, що у повсякденному житті 29,0 % осіб, які вчинили домашнє насильство, не вживали алкогольних напоїв, 34,4 % – вживали їх епізодично, тоді як 36,6 % зловживали алкоголем. Крім того, 6,7 % засуджених вживали наркотичні речовини, переважно психостимулятори та канабіоїди, причому більшість із них мали діагноз «полінаркоманія». Загалом 12,5 % осіб перебували на обліку як такі, що зловживають алкоголем або незаконно вживають наркотичні чи психотропні речовини [86, с. 249].

Алкогольна або наркотична залежність одного з членів сім'ї істотно підвищує ризик формування дисфункційної сімейної системи, для якої характерні втрата взаємної поваги, зростання емоційної напруги та використання насильницьких моделей вирішення конфліктів. Така сім'я не виконує своїх базових соціальних і виховних функцій, а, навпаки, стає середовищем формування девіантної поведінки одного або кількох її членів [77, с. 47; 91].

Сучасний стан наркологічної ситуації в Україні визначається переважанням алкогольної та хімічної форм адиктивної поведінки, що зумовлено високим рівнем поширеності залежностей серед населення та обмеженою результативністю існуючих лікувально-реабілітаційних підходів. Формування й відтворення таких адикцій відбувається під впливом сукупності взаємопов'язаних несприятливих чинників, серед яких провідне місце посідають епідеміологічні, соціокультурні, соціально-економічні та індивідуально-психологічні детермінанти [164; 166; 170].

Встановлення наявності хронічного алкоголізму чи наркоманії, визначення потреби особи у відповідному лікуванні, а також з'ясування факту

проходження нею лікування у психіатричних закладах – це завдання, що перебувають у межах компетенції судово-психіатричної експертизи. У практиці судових експертів-психіатрів судово-психіатрична оцінка станів залежності – одна із поширених експертиз, що призначається під час досудового розслідування.

Вчені у галузі судової психіатрії зауважують, що у кримінальному та цивільному провадженнях існують суттєві розбіжності у підходах до оцінки психічних розладів, зумовлених залежністю від психоактивних речовин. Так, у межах цивільного процесу переважають рішення про визнання особи нездатною або обмежено здатною до усвідомлення значення своїх дій та керування ними (відповідно 40,8 % та 38,3 % випадків). Натомість у кримінальному провадженні аналогічні рішення виносяться значно рідше — 5,7 % та 1,8 % відповідно. У переважній більшості випадків (92,5 %) експертами констатується збереження здатності особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Особливо виразною є відмінність у підходах до ретроспективної оцінки психічного стану підекспертних осіб у конкретно визначений юридично значимий момент. Так, у кримінальному провадженні лише 1,1 % осіб визнано повністю нездатними до усвідомлення значення своїх дій або керування ними; у 93,2 % випадків встановлено здатність до такої діяльності, ще у 5,7 % – її відсутність. У цивільному процесі натомість експертні висновки про істотний вплив психічного розладу виносяться у 45 % випадків, збереження здатності до управління та керування своїми діями – у 31,7 %, а про повну нездатність – у 23,3 %. Вказані дані свідчать про системну відсутність у практиці судово-психіатричної експертизи у кримінальному провадженні використання категорії «обмеженої осудності», яка широко застосовується у цивільно-правових справах у формі «обмеженої дієздатності». Такий дисбаланс зумовлює звуження спектра можливих медико-правових заходів реагування, у тому числі профілактичних, щодо осіб, які страждають на залежність від психоактивних речовин, і є чинником, що може негативно впливати на ефективність

запобігання рецидивній злочинності в цій категорії осіб.

У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, висновки експертів стосовно підозрюваних, у яких діагностовано стан залежності, є доволі репрезентативними у з'ясуванні низки інших аспектів. Наприклад, у кримінальному провадженні № 1-кп/712/557/25, розглянутому Соснівським районним судом м. Черкаси, на підставі висновку судово-психіатричної експертизи встановлено, що підозрюваний виявляв ознаки психічних і поведінкових розладів унаслідок вживання кількох психоактивних речовин (психостимулятори, канабіноїди, алкоголь) із синдромом залежності, який мав постійну форму вживання, супроводжувався помірно вираженими психопатоподібними розладами збудливого типу та транзиторними порушеннями сприйняття. За своїм характером ці розлади обмежували його здатність у повній мірі усвідомлювати свої дії та керувати ними у період вчинення кримінально караних діянь.

Крім того, за результатами обстеження, експерт зазначив, що на момент проведення експертизи психічний стан підозрюваного залишався незмінним, що зумовлює необхідність надання йому амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку. Такий захід обґрунтовано як з точки зору медичної доцільності, так і в контексті запобігання вчиненню обвинуваченим нових суспільно небезпечних діянь.

Зазначений висновок експерта мав вирішальне значення для суду при оцінці осудності обвинуваченого й обранні адекватного виду покарання. Замість суворішого виду кримінальної відповідальності суд ухвалив призначити обвинуваченому покарання у вигляді пробаційного нагляду, водночас зобов'язавши його пройти відповідний курс лікування, а також програму для кривдників. Таким чином, суд врахував експертну оцінку як медичний аргумент для застосування гуманного підходу у відповідь на кримінальну поведінку, обумовлену психічним розладом [41]. Цей приклад свідчить про вагому цінність висновку експерта, що дозволяє суду об'єктивно

оцінити ступінь осудності особи, визначити медичні потреби та забезпечити індивідуалізований підхід до кримінально-правового реагування. Аналогічних висновків доходять експерти й у низці інших справ [18; 24; 26].

Разом із цим, вчені зауважують, що на сьогодні сформувалася тенденція до делегування експертами низки своїх функціональних обов'язків судовим органам, зокрема щодо оцінки ступеня суспільної небезпеки підекспертної особи, визначення прогнозу її поведінки та вибору виду примусових заходів медичного характеру. Така експертна практика, що фактично усуває фахівців від вирішення ключових спеціальних питань, суперечить сутності експертного висновку як результату застосування спеціальних знань і викликає сумніви щодо його доказового значення. Описана ситуація має комплексний характер і зумовлена сукупністю професійних, методологічних, ідеологічних і практичних чинників. Вона потребує переосмислення підходів до судово-психіатричної експертизи, зокрема через впровадження уніфікованих стандартів оцінки психічного стану та осудності/дієздатності, що сприятиме підвищенню якості судово-експертного забезпечення кримінального провадження [113].

Отже, з'ясування стану залежності в особи зумовлює необхідність системного врахування психічного стану під час розслідування, зокрема, шляхом проведення судово-психіатричної експертизи. Алкогольна та наркотична залежність, будучи не лише медичним, а й соціально-правовим явищем, значно підвищують ризик насильницької поведінки та руйнують сімейну систему, а отже, важливо забезпечувати застосування заходів примусового лікування осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення.

Погоджуємося також із К. А. Шаповал про те, що у контексті кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням домашнього насильства, не завжди можливо однозначно ідентифікувати підозрюваного, як виключно кривдника. На практиці він може виступати як безпосереднім ініціатором насильства, так і особою, яка тривалий час зазнавала жорстокого

поводження та, реагуючи на нього, вчинила злочин проти життя та здоров'я особи [153, с. 175].

У зв'язку з такою багатозначністю процесуального статусу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення в ситуації домашнього насильства, постає потреба в об'єктивному і комплексному оцінюванні її психічного стану. Саме тому доцільним є призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи, яка дозволяє встановити наявність або відсутність психічного розладу, ступінь його впливу на усвідомлення та контроль поведінки, а також виявити мотиваційну складову дій особи.

У межах такої експертизи:

- 1) психіатр досліджує патологічні (аномальні) прояви психіки, встановлює можливі психічні захворювання, стан осудності;
- 2) психолог визначає індивідуально-психологічні особливості особистості, її реакцію на конфліктну ситуацію, рівень емоційного збудження, стресову адаптацію, а також аналізує поведінку у момент вчинення злочину [3, с. 99].

Інтегративний підхід дозволяє сформувати цілісну картину психічного стану особи, а також забезпечити належну правову оцінку її дій з урахуванням індивідуальних психоемоційних характеристик. Отже, комплексна психолого-психіатрична експертиза є найбільш ефективною формою експертного забезпечення слідства у справах, що стосуються учинення особою злочину (потерпілою від систематичного домашнього насильства), у ситуації домашнього насильства.

На відміну від обвинувачених, у випадку призначення судово-психіатричної експертизи щодо потерпілих від домашнього насильства не вимагається наявності ознак, які б свідчили про порушення психічного здоров'я чи сумніви в осудності. У цьому контексті мета експертного дослідження полягає не у визначенні психічної дієздатності, а в з'ясуванні психоемоційного стану особи, встановленні наявності психотравмуючого впливу насильства та

оцінці його наслідків на психологічне і соціальне функціонування потерпілої особи.

Аналіз судової практики свідчить, що типовими висновками судово-психіатричної експертизи щодо осіб, які зазнали домашнього насильства, є такі:

1. Наявність затяжної особистісної фрустрації та ознак життєвої кризи, що проявляються у хронічному відчутті безпорадності, втрати контролю над життєвими обставинами, зневірі у власних силах і майбутньому. Такі стани є наслідком тривалого перебування у травматичному середовищі, яке досліджується в рамках кримінального провадження [13].

2. Констатація розладу адаптації як форми психічного розладу, який розвинувся у потерпілої особи внаслідок систематичного вчинення щодо неї домашнього насильства (у вигляді сварок, принижень, погроз фізичною розправою тощо) [23; 33; 43].

3. Домашнє насильство як тривала психотравмуюча ситуація, що спричинила формування стійких негативних психоемоційних змін, серед яких: підвищена тривожність, хронічне нервеве напруження, зниження настрою, страх за власну безпеку, а також суттєве погіршення соціального функціонування та зниження якості життя [16] та ін. [130].

Таким чином, результати таких експертиз мають ключове значення для кримінально-правової кваліфікації діяння, визначення ступеня шкоди, завданої потерпілій особі, а також для оцінки потреби у подальшому психологічному або психіатричному супроводі.

У науковій літературі, на підставі аналізу практики проведення судово-психіатричних експертиз стосовно потерпілих, запропоновано їх класифікацію за функціональним призначенням та змістовним наповненням. Зокрема, виділяються такі основні категорії судово-психіатричних експертиз:

1. Експертизи для визначення психічних розладів, що зумовлюють безпорадний стан потерпілого – мають на меті встановлення психічного стану особи, який обмежує її здатність до активного спротиву або самооборони у

ситуації вчинення протиправного діяння.

2. Експертизи з метою встановлення порушень здатності потерпілого давати показання – спрямовані на з'ясування, чи впливає психічний розлад на когнітивну здатність особи правильно сприймати та відтворювати факти, що мають значення для кримінального провадження.

3. Експертизи для визначення порушень кримінально-процесуальної дієздатності потерпілого – досліджують, чи є особа здатною повноцінно брати участь у процесуальних діях, реалізовувати свої права й обов'язки у межах кримінального процесу.

4. Експертизи для встановлення психічних розладів як наслідку тілесних ушкоджень – мають на меті оцінку зв'язку між отриманими тілесними ушкодженнями та розвитком психічних патологій, а також визначення ступеня їх тяжкості з точки зору медико-правових критеріїв [142, с. 47; 152, с. 242]. Зазначена класифікація дозволяє не лише чітко структурувати цілі та завдання судово-психіатричних експертиз щодо потерпілих, а й сприяє удосконаленню процесуального механізму їх призначення та інтерпретації результатів.

З огляду на це, не можна повністю погодитися з позицією О. І. Мотлях та Т. В. Іщенко, які стверджують, що судово-психіатрична експертиза в більшості випадків не дозволяє досягти очікуваного результату, а тому доцільнішими є судово-психологічні або комплексні психолого-психіатричні експертизи [102, с. 212–215]. Навпаки, у низці кримінальних проваджень висновку саме судово-психіатричного характеру виявляється достатньо для підтвердження фактів, що підлягають доказуванню, зокрема щодо наявності у потерпілої особи психічних розладів як наслідку кримінально протиправних дій.

Так, у справі № 755/19499/24, розглянутій Дніпровським районним судом м. Києва, експерт-психіатр констатував наявність у потерпілої психічного розладу у формі розладу адаптації, що виник як наслідок хронічного психотравмуючого впливу, зумовленого тривалим домашнім насильством.

Судовий експерт аргументував, що це розлад супроводжується емоційною лабільністю, підвищеною тривожністю, стійким відчуттям небезпеки та безпорадності, порушенням сну, зниженням рівня повсякденного функціонування. Експерт вказав, що клінічна картина розладу не має характеру психотичного, однак має стійку динаміку з тенденцією до хронізації без належної психотерапевтичної та соціальної підтримки. Ним наголошено, що психоемоційні порушення прямо зумовлені конкретною ситуацією домашнього насильства, що підтверджується характером скарг, хронологією розвитку симптомів і відсутністю в анамнезі подібних станів до початку систематичного насильства. Також фахівцем встановлено, що психічний стан потерпілої не впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та надавати показання, однак обумовлює зниження її стресостійкості, емоційну нестабільність та ризик розвитку більш тяжких розладів у разі продовження психотравмуючої ситуації [19].

Таким чином, висновок експерта-психіатра дозволив не лише об'єктивно підтвердити психотравмуючий вплив насильницьких дій обвинуваченого, а й став одним із ключових доказів на підтвердження істотного впливу домашнього насильства на психічне здоров'я потерпілої. Цей висновок експерта мав суттєве значення при вирішенні питання про характер і обсяг шкоди, заподіяної потерпілій, що є елементом об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Відтак, доречність обраного виду експертного дослідження має визначатися з урахуванням конкретних обставин справи та характеру очікуваних висновків.

Ба більше, компетенція судово-психіатричної експертизи полягає у встановленні факту розладу здоров'я, що охоплює не лише порушення фізичного стану, а й психічні відхилення, що виникають унаслідок травмуючих впливів, зокрема тілесних ушкоджень. Визначення факту наявності психічного розладу, його медична класифікація, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між ушкодженням та виникненням психічної патології

належить виключно до компетенції судово-психіатричної експертизи. Саме судовий експерт-психіатр уповноважений давати кваліфіковану оцінку змінам психічного стану особи в контексті впливу тілесного ушкодження, визначати їх глибину, характер і наслідки, що має вирішальне значення для правильної правової кваліфікації заподіяного [121]. Відтак в окремих випадках обов'язково слід призначати саме судово-психіатричну експертизу стосовно потерпілих.

У той же час розладом здоров'я вважають розлад не лише фізичного здоров'я, а й психічний розлад, який безпосередньо обумовлений заподіянням тілесного ушкодження. Діагноз психічного захворювання та причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням та психічним захворюванням, яке розвинулось, встановлюється психіатричною експертизою [121].

Стосовно неповнолітніх осіб, то вони є вразливою категорією населення, яка потребує особливого захисту з боку держави, особливо у випадках, коли йдеться про домашнє насильство. Законодавець чітко розмежовує поняття «дитина-кривдник» – особа до 18 років, яка вчинила акт насильства в сім'ї, та «дитина, яка постраждала від домашнього насильства». Такий підхід зумовлений специфікою правового статусу неповнолітніх та їхньою особливою психоемоційною вразливістю. У межах реагування на такі ситуації вагоме значення має правильне визначення психічного стану дитини – як жертви, так і кривдника. Саме з цією метою в окремих випадках призначається судова експертиза, зокрема психологічна, психіатрична або комплексна психолого-психіатрична. Це дозволяє не лише діагностувати наявні порушення, але й з'ясувати, чи були вони спричинені травматичними подіями, пов'язаними з домашнім насильством.

Традиційно стосовно неповнолітніх підозрюваних призначаються комплексні психолого-психіатричні експертизи. Так, згідно зі ст. 486 КПК України:

1. Комплексна психолого-психіатрична експертиза – призначається у випадках, коли виникає потреба з'ясувати:

- наявність психічного захворювання або затримки психічного розвитку у неповнолітнього;

- його здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними на момент учинення кримінального правопорушення.

2. Психологічна експертиза – використовується для:

- оцінки рівня розвитку дитини;
- встановлення інших соціально-психологічних характеристик, які мають значення при виборі виду покарання або заходів виховного характеру [83].

Таким чином, норма ст. 486 КПК України забезпечує правову основу для повноцінного врахування вікових, психічних і психологічних особливостей неповнолітніх у кримінальному провадженні, а також сприяє ухваленню зважених та обґрунтованих процесуальних рішень.

Ми вважаємо, що такий підхід слід застосовувати і стосовно неповнолітніх потерпілих. Важливо, що всі експертизи, об'єктом яких стає неповнолітній у кримінальному провадженні, мають здійснюватися з особливою чутливістю, з урахуванням віку, рівня розвитку, характеру взаємин у сім'ї та можливих вторинних психологічних травм. Їх призначення повинно відповідати критерію необхідності та бути спрямованим на захист інтересів дитини, дотримання стандартів справедливого судового розгляду та забезпечення комплексного підходу до оцінки психоемоційного стану неповнолітніх осіб, залучених до кримінального провадження.

Домашнє насильство, учинене або пережите неповнолітнім, може стати важливим чинником у формуванні деструктивної поведінки. Психологічний вплив насильницьких дій може як зумовити злочинну активність підлітка, так і впливати на його здатність надавати показання, брати участь у кримінальному процесі, правильно оцінювати дійсність. Саме в таких випадках комплексна експертиза стає необхідною для повного і неупередженого з'ясування особливостей психічного стану неповнолітньої особи.

Однак практика застосування таких експертиз не позбавлена проблем.

Серед найбільш поширених: формальне ставлення до призначення експертиз без належного обґрунтування їх доцільності; постановка запитань, що виходять за межі спеціальних знань експертів; недостатнє розкриття психологічних і психіатричних аспектів злочинної поведінки неповнолітніх; поверхнева характеристика особистості підекспертної особи. Нерідко експертні дослідження здійснюються без урахування важливих для експерта матеріалів справи – відомостей про умови виховання, навчання, стосунки в сім'ї, історію розвитку дитини.

Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що навіть у справах, де фігурує домашнє насильство як фон або безпосередній чинник вчинення правопорушення, комплексні експертизи призначаються рідко. Причиною цього є обмежений підхід до визначення критеріїв необхідності експертизи – зокрема, орієнтація лише на явні ознаки психічного розладу. При цьому не враховується, що саме підлітковий вік є критичним для розвитку психопатології, і психічні відхилення можуть залишатися непоміченими без спеціального обстеження.

Призначаючи експертизу, слідчим варто керуватися не лише нормами кримінального процесуального законодавства, а й критеріями психологічної доцільності, зокрема при наявності даних про насильницьке середовище, поведінкові девіації, афективні реакції підлітка або труднощі у спілкуванні з ним.

Висновки експерта за результатами комплексної психолого-психіатричної експертизи можуть не лише допомогти встановити істину у справі, а й слугувати підставою для застосування до неповнолітнього заходів медичного або виховного характеру, корекційних програм. Крім того, вони мають велике значення для індивідуалізації відповідальності – зокрема, для пом'якшення покарання, визначення умов утримання чи реабілітаційного супроводу дитини.

Таким чином, необхідність системного підходу до призначення комплексних експертиз у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, які

стали учасниками або свідками домашнього насильства, є очевидною.

На етапі призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством щодо неповнолітніх, виникає низка проблемних аспектів, які суттєво ускладнюють реалізацію права дитини на справедливе рішення та судочинство.

Насамперед слід вказати на недостатню обґрунтованість рішень про призначення експертизи. У практиці слідчих органів нерідко спостерігається ситуація, коли експертиза призначається лише за наявності очевидних психічних відхилень або попереднього медичного діагнозу. Проте у випадках, коли дитина або підліток зазнали систематичного насильства, що могло зумовити зміни у його психоемоційному стані, але не призвело до клінічно зафіксованого розладу, призначення експертизи часто ігнорується. Такий підхід суперечить як принципу превентивності, так і завданню повного з'ясування обставин кримінального провадження.

Проблемним є і підхід до формулювання запитань до експерта. Досі поширеною є практика постановки некоректних, занадто загальних або таких, що виходять за межі спеціальних знань експерта, запитань. У результаті експерт або не може надати змістовну відповідь, або дає висновки, які не мають належної доказової сили. Це особливо небезпечно у справах, що стосуються дітей, де висновок експерта може суттєво вплинути на судову перспективу.

Ще одна складність полягає у невідповідному доборі експертів. Призначення проводиться формально, без урахування їхнього практичного досвіду у дослідженні вікових психологічних особливостей, роботи з неповнолітніми, а тим паче — з неповнолітніми, які зазнали домашнього насильства. Експертні висновки, що ґрунтуються на шаблонних підходах і загальних діагностичних критеріях, не можуть адекватно відобразити внутрішній стан дитини.

Проблемою також є обмежений доступ експерта до релевантної інформації. Часто слідчі надають у розпорядження експерта лише мінімальний

набір документів – свідоцтво про народження, характеристику з місця навчання та довідку з психіатричного обліку. Однак для формування об'єктивного висновку психологу та психіатру необхідні більш глибокі дані: умови виховання, досвід травматичних подій, особливості поведінки у школі та вдома, міжособистісні конфлікти, можливі прояви девіантної поведінки тощо.

Нарешті, слід зауважити, що експертні висновки іноді залишаються без належної правової оцінки з боку суду. В окремих випадках, навіть коли у висновку експерта містяться важливі відомості про наявність психічних порушень, пережиті психотравми або порушення сприйняття дійсності, ці відомості не враховуються при кваліфікації діяння, визначенні заходів впливу або при оцінці показань неповнолітнього [62; 112; 127; 133].

Таким чином, призначення та проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством щодо неповнолітніх, потребує істотного перегляду як з точки зору правозастосування, так і на рівні методологічного забезпечення. Важливо забезпечити міждисциплінарний підхід, підвищення рівня підготовки осіб, які приймають рішення про призначення експертизи, а також належну оцінку висновків у контексті загальної доказової бази справи.

Отже, під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, апробоване використання спеціальних психіатричних знань у процесуальній формі, зокрема, залучення експерта для проведення судово-психіатричної експертизи і комплексної психолого-психіатричної експертизи.

Судово-психіатрична експертиза, у тому числі комплексна психолого-психіатрична, є важливим інструментом у кримінальному провадженні щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. Її значення полягає у встановленні наявності психічного розладу, з'ясуванні ступеня впливу патологічних станів на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними, а також в оцінці психоемоційного стану потерпілих і неповнолітніх

учасників провадження. Компетенція експерта-психіатра поширюється на встановлення причинно-наслідкового зв'язку між психічними розладами і злочинною поведінкою, а також на визначення необхідності медико-правових заходів реагування. Водночас існує низка проблем, пов'язаних із призначенням та проведенням цих експертиз: формалізм у прийнятті процесуальних рішень, неналежне формулювання запитань до експерта, обмежений обсяг наданої інформації, дефіцит вузькопрофільних фахівців, ігнорування експертних висновків у судовій оцінці доказів. Особливо загострюється ця проблема у справах щодо неповнолітніх, які є найбільш вразливою категорією учасників кримінального провадження. Їхній психічний стан часто не досліджується належним чином, що суперечить принципу найкращого забезпечення інтересів дитини.

Ураховуючи викладене, актуальним є впровадження чітких стандартів призначення та проведення судово-психіатричних і комплексних психолого-психіатричних експертиз, посилення міждисциплінарної співпраці, забезпечення належного процесуального реагування на їх результати. Це дозволить не лише підвищити якість доказування, а й гарантувати гуманність та індивідуалізацію правового впливу щодо осіб, які вчинили злочини або постраждали від домашнього насильства.

3.4 Призначення інших видів судових експертиз

Положення кримінального процесуального законодавства передбачають випадки обов'язкового залучення експертів і спеціалістів під час досудового розслідування, адже окремі питання не можуть бути належним чином з'ясовані сторонами провадження через брак спеціальних вузькогалузевих професійних знань. Узагальнення матеріалів слідчої та судової практики у справах про

кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, свідчить, що спеціальні знання найчастіше залучаються у сферах судової медицини, психології та судової психіатрії. Це також підтверджується результатами проведеного нами огляду наукових праць, у яких висвітлено проблеми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень відповідного виду [1; 55; 68; 128; 135; 152 та ін.]. Разом із цим, в окремих слідчих ситуаціях актуалізована потреба проведення криміналістичних та інших видів експертиз, як одна з базових форм застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вони відіграють важливу роль не лише у встановленні фактичних обставин, а й у вирішенні стратегічних тактичних завдань розслідування, що не можуть бути ефективно реалізовані сторонами обвинувачення та захисту без залучення судових експертів.

Криміналістичні експертизи виокремлюються в самостійний клас експертних досліджень, що охоплює значну кількість спеціалізованих досліджень. До них належать молекулярно-генетична експертиза, лінгвістичні експертизи, почеркознавча експертиза, технічні дослідження документів, експертизи зброї й слідів та обставин її використання, а також трасологічні дослідження, за винятком аналізу пошкоджень одягу, пов'язаних із одночасним заподіянням тілесних ушкоджень, які належать до компетенції судово-медичних установ. Окрему групу становлять фототехнічна та портретна експертизи, дослідження голографічних елементів, експертиза відео- і звукозаписів, а також вибухотехнічні експертизи [66].

Значне місце серед криміналістичних експертиз займають експертизи матеріалів, речовин і виробів, що включають дослідження нафтопродуктів, паливно-мастильних матеріалів, полімерів, волокон, лакофарбових покриттів, скла й кераміки, наркотичних і психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, спиртовмісних сумішей, ґрунтів, металів і сплавів, шкідливих хімічних речовин у довкіллі, продуктів хімічного виробництва, харчових

продуктів, сильнодіючих і отруйних речовин, а також біологічних об'єктів [66]. Слід зазначити, що не всі з визначених видів судових експертиз однаково часто застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, проте можливості окремих із них використовуються на практиці досить регулярно.

Зокрема, за висновками В. П. Гонтаренка, у практиці розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, сторона обвинувачення переважно вдається до призначення судово-медичних експертиз, частка яких становить 38 %. Дещо рідше застосовуються судово-психіатричні експертизи (27 %) та судово-психологічні (19 %). Інші види експертних досліджень сукупно складають 16 %, серед яких найбільшу питому вагу мають комплексні психолого-психіатричні експертизи (7 %), експертизи зброї та слідів і обставин її використання (4 %), судово-наркологічні (3 %), трасологічні (2 %) і дактилоскопічні (1 %) [55, с. 206–207].

За спостереженнями Ю. М. Слухаєнка, під час розслідування сторона обвинувачення переважно вдається до призначення низки експертних досліджень, серед яких домінують судово-медичні експертизи (як щодо живих осіб, так і речових доказів), судово-психіатричні, наркологічні та судово-психологічні експертизи. Окрім цього, застосовуються трасологічні дослідження, зокрема слідів механічних ушкоджень одягу, експертизи відео- й аудіозаписів, а також комплексні експертизи – психолого-психіатричні та медико-криміналістичні, на підставі яких вирішуються завдання щодо:

- 1) встановлення особи, зокрема з метою перевірки та спростування алібі підозрюваного;
- 2) з'ясування способу вчинення кримінального правопорушення, зокрема конкретних форм прояву домашнього насильства;
- 3) визначення наслідків правопорушення, зокрема характеру й обсягу завданої немайнової шкоди;
- 4) перевірки та обґрунтування коректності кримінально-правової

кваліфікації діяння;

5) оцінки та перевірки достовірності зібраних доказів, зокрема показань потерпілої особи та свідків;

6) проведення прогностичної оцінки перспектив результативного завершення досудового розслідування [135, с. 181].

Т. В. Іщенко, досліджуючи особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, дійшла висновку, що у практиці найчастіше застосовуються окремі різновиди судово-медичних експертиз, а також судово-психіатрична й комплексна судова психолого-психіатрична експертизи [68, с. 5]. Згідно з висновками авторки, у період із січня по жовтень 2019 року, активне використання інституту судової експертизи у кримінальних провадженнях відповідної категорії, набуло вираження у призначенні 179 судових експертиз, серед яких домінували судово-медичні дослідження – 31 % (55 ухвал). Значну частку також становили судово-психіатричні експертизи – 28 % (51 ухвала) та комплексні судові психолого-психіатричні експертизи – 25 % (45 ухвал). Менш поширеними були судово-психологічні експертизи – 11 % (19 ухвал) і судово-наркологічні експертизи – 5 % (9 ухвал) [69, с. 240].

К. А. Шаповал у своїх дослідженнях звертає увагу на те, що під час розслідування умисних убивств, учинених у контексті домашнього насильства, слідчі найчастіше вдаються до призначення судово-медичної експертизи трупа, яка застосовується у 100 % випадків. Значну частку також становлять судово-психіатричні експертизи (82 %), судово-дактилоскопічні дослідження (58,8 %), судово-криміналістичні експертизи холодної зброї (63,8 %), а також судово-трасологічні експертизи (38,8 %). Крім того, у практиці використовуються судово-медичні експертизи підозрюваних (36,4 %), судово-імунологічні (32,9 %), судові медико-криміналістичні (31,7 %), комплексні психолого-психіатричні експертизи підозрюваних (8 %), судово-балістичні (5,9 %) та судово-психологічні експертизи (2,3 %), а також інші види експертних

досліджень [153, с. 180].

Незважаючи на те, що наукові підходи дослідників в окремих аспектах істотно різняться, беззаперечним залишається те, що криміналістичні експертизи широко застосовуються у практиці розслідування. Це, зокрема, зумовлено тим, що відповідно до окремих наукових позицій імунологічні та цитологічні дослідження, які традиційно зараховують до судово-медичних експертиз, одночасно розглядаються і як різновид криміналістичних експертних досліджень – біологічна експертиза.

Отже, обґрунтованим є висновок про те, що криміналістичні експертизи відіграють важливу роль і під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. У зв'язку з цим доцільно зупинитися на аналізі тих їх різновидів, які на практиці застосовуються найчастіше під час розслідування таких діянь.

Вагому увагу питанням призначення та проведення криміналістичних експертиз у кримінальному провадженні приділили В. В. Арешонков [5], В. В. Бажанюк [7], А. Г. Вуйма [52; 53], В. О. Гусєва [59; 60], Т. В. Каткова [70], В. В. Коваленко [72; 73], В. О. Комаха [75], І. В. Пиріг [119], М. Г. Щербаковський [159] та ін. Водночас аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що, незважаючи на наявність значного масиву наукових праць, проблематика застосування окремих різновидів криміналістичних експертиз саме у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, досі не набула комплексного та системного висвітлення. У наявних дослідженнях переважно розглядаються загальні процесуальні, організаційні та методичні аспекти призначення і проведення експертиз або ж аналізуються окремі види криміналістичних досліджень поза урахуванням специфіки сімейно-побутових відносин, повторюваності насильницьких дій, тривалого спільного користування предметами побуту та особливостей механізму слідоутворення, притаманних цій категорії кримінальних правопорушень.

За таких умов актуалізується необхідність подальшого наукового осмислення ролі та можливостей криміналістичних експертиз у розслідуванні домашнього насильства, зокрема шляхом уточнення підстав і доцільності призначення окремих їх різновидів, визначення їх доказового потенціалу, а також формулювання практико орієнтованих рекомендацій щодо їх застосування з урахуванням типових слідчих ситуацій.

Експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Призначення експертизи зброї, а також слідів і обставин її використання є доцільним у тих випадках, коли під час розслідування вилучено предмет, що слугував знаряддям учинення кримінального правопорушення і за своїми зовнішніми чи функціональними характеристиками може бути віднесений до вогнепальної (або холодної) зброї чи боєприпасів. Такі експертизи у практиці розслідування правоохоронними органами кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є поодинокими, а тому ґрунтовно зупинятися на цих аспектах ми не будемо, тим паче, що вони останнім часом доволі часто знаходили висвітлення на науковій ниві [2; 11; 59; 72; 74; 93; 109 та ін.].

Експертиза зброї, слідів та обставин її використання за умови своєчасного виявлення й вилучення знаряддя злочину, як правило, призначається на початковому етапі розслідування. Отриманий за результатами такого дослідження експертний висновок сукупно з іншими доказами нерідко має вирішальне значення для формування обґрунтованої підозри та прийняття процесуального рішення про повідомлення особі або групі осіб про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. До основних завдань експертизи зброї, слідів та обставин її використання належать, передусім, визначення виду, типу та моделі вогнепальної зброї шляхом аналізу стріляних куль, гільз і слідів пострілу, а також ідентифікація конкретного екземпляра зброї за індивідуально-стійкими слідами, що залишаються на відстріляних боєприпасах. Окрім цього, експертне дослідження охоплює перевірку придатності зброї та боєприпасів до стрільби, встановлення однорідності патронів, куль, дробу, картечі та гільз, а

також з'ясування окремих обставин застосування вогнепальної зброї, що мають доказове значення [61, с. 27–28].

На розгляд експерта у галузі зброезнавства доцільно поставити такі запитання: 1) Чи походить досліджуваний снаряд (куля, картеч або шрот) із конкретного зразка зброї, що наданий на експертне дослідження (зокрема пістолета або рушниці)? 2) Чи були гільзи, подані на експертне дослідження, утворені внаслідок пострілу саме з того зразка зброї, який надано експерту для аналізу? 3) Чи походять подані на експертне дослідження кулі та гільзи з одного й того самого зразка вогнепальної зброї? 4) Чи перебуває наданий зразок зброї у технічно справному стані, та чи можуть виявлені дефекти або пошкодження перешкоджати здійсненню пострілу? 5) Чи становили надані для дослідження куля та гільза єдиний патрон до моменту здійснення пострілу? 6) Чи відноситься об'єкт, що підлягає дослідженню, до категорії вогнепальної зброї? 7) Яким способом було виготовлено предмет, що був вилучений у підозрюваного? 8) До якого виду, модифікації, конструктивної системи та калібру відноситься наданий зразок зброї? 9) Чи відноситься патрон, поданий на експертне дослідження, до категорії боєприпасів? 10) Для використання з яким видом зброї – з урахуванням її типу, моделі, конструктивної системи та калібру – призначений патрон, вилучений у підозрюваного під час огляду, обшуку або іншої процесуальної дії? 11) Чи допускає конструкція наданого зразка зброї можливість мимовільного пострілу без приведення в дію спускового механізму, зокрема внаслідок падіння на тверду поверхню? 12) Чи може досліджуваний предмет бути віднесений до холодної зброї за своїми конструктивними та функціональними ознаками? 13) Чи було виготовлено цей предмет заводським (промисловим), кустарним або саморобним способом? 14) Чи піддавався досліджуваний зразок зброї будь-яким змінам конструкції або переробці? [66; 115, с. 40–41]. Зазначені запитання мають типовий характер для проведення експертного дослідження та спрямовані на всебічне й точне встановлення властивостей і характеристик предметів, вилучених у

кримінальному провадженні.

Стосовно тих ситуацій, де злочин учинено із застосуванням вогнепальної зброї, ідентифікаційні дослідження в межах зазначеної експертизи спрямовані на ототожнення зброї за слідами каналу ствола на відстріляних снарядах (кулях, шроті, картечі), а також за слідами деталей і механізмів зброї на стріляних гільзах. Одним із різновидів таких досліджень є встановлення належності кулі і гільз до одного патрона або визначення їх походження з єдиного джерела. У цьому контексті ідентифікаційні завдання експертизи зброї, слідів та обставин її використання охоплюють:

1) установлення тотожності вогнепальної зброї, зокрема з'ясування питання про те, чи була конкретна куля відстріляна з певного зразка зброї, або чи походять кілька гільз з одного чи різних екземплярів;

2) ідентифікацію боєприпасів за слідами кернення та інших технологічних ознак на гільзах і кулях, зокрема встановлення належності вилучених з різних місць кулі й гільзи до одного патрона;

3) визначення групової належності зброї, боєприпасів або їх складових частин шляхом встановлення типу, системи чи конструктивної групи зброї за характерними слідами на кулях і гільзах [4, с. 296–302].

Класифікаційні завдання експертизи полягають у віднесенні досліджуваних об'єктів до певних класів, типів або груп. Такі дослідження спрямовані на встановлення вогнепальності предмета, визначення моделі та зразка зброї або боєприпасів, з'ясування належності патронів до одного виробничого випуску, а також ідентифікацію моделі зброї за слідами, що залишилися на відстріляних кулях і гільзах. До цієї групи завдань належить також визначення калібру мисливської зброї за слідами на шроті та картечі.

Діагностичні завдання експертизи зброї, слідів та обставин її використання пов'язані з установленням технічного стану та функціональних властивостей досліджуваних об'єктів. Зокрема, йдеться про оцінку працездатності зброї, її придатності до стрільби, можливості здійснення

пострілу без натискання на спусковий гачок, а також про визначення причин несправностей або відмов у роботі механізмів. До кола діагностичних досліджень належить і відновлення знищених або пошкоджених маркувальних позначень на зброї.

Ситуаційні дослідження ґрунтуються на комплексному аналізі обставин вчинення кримінального правопорушення та умов застосування вогнепальної зброї. Вони передбачають встановлення можливості здійснення пострілу за певних умов, зокрема при падінні зброї з визначеної висоти, а також реконструкцію взаємного розташування стрільця, потерпілого і зброї у момент пострілу, що має суттєве значення для правильної оцінки механізму події [143, с. 170–171].

Отже, попри те, що застосування вогнепальної або холодної зброї у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, наразі не має масового характеру, кожен такий випадок характеризується підвищеним рівнем суспільної небезпеки та істотним ризиком заподіяння тяжких наслідків для життя і здоров'я потерпілих. За таких умов судова експертиза зброї, слідів та обставин її використання набуває особливої значущості, оскільки дозволяє не лише об'єктивно встановити технічні та функціональні характеристики знаряддя вчинення злочину, але й оцінити реальний ступінь загрози, яка створювалася для членів сім'ї або близького оточення потерпілого. Результати цієї експертизи мають принципове значення для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння, відмежування погроз застосування насильства від замаху на життя чи заподіяння тілесних ушкоджень, а також для обґрунтування процесуальних рішень щодо повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу та визначення міри відповідальності. У зв'язку з цим призначення та проведення експертизи зброї у провадженнях про домашнє насильство слід розглядати як важливий елемент забезпечення ефективного кримінального переслідування та превенції ескалації насильницької поведінки в сімейно-побутовій сфері.

Вибухотехнічні експертизи. Упродовж двох останніх десятиліть, а також в умовах дії правового режиму воєнного стану, проблематика призначення експертизи вибухових пристроїв у кримінальних провадженнях різних категорій також набула особливої значущості. Це пов'язано як із поширенням боєприпасів і вибухових речовин серед цивільного населення, так і зі зростанням рівня поінформованості щодо способів їх виготовлення, що суттєво підвищує ризики використання вибухових пристроїв у злочинній діяльності, у тому числі реалізованої в межах сімейно-побутових відносин. Такі засоби й пристрої застосовуються з метою реалізації злочинного умислу у межах кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

У ситуаціях виявлення та вилучення під час слідчих (розшукових) дій предметів, які за своїми ознаками можуть свідчити про наявність вибухового пристрою або його складових частин (зокрема після вибуху чи детонації), наявності слідів вибухової речовини тощо, обґрунтованою є необхідність призначення відповідного експертного дослідження – вибухотехнічної експертизи.

Судова вибухотехнічна експертиза є одним із ключових інструментів у встановленні обставин вибухів, що завдають істотної шкоди життю та здоров'ю людей, майну й об'єктам інфраструктури. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України її значення суттєво зросло, оскільки саме цей вид експертних досліджень забезпечує об'єктивний, науково обґрунтований аналіз подій, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, боєприпасів та інших засобів ураження. Об'єктами судової вибухотехнічної експертизи є матеріальні та матеріалізовані джерела інформації, визначені кримінально-процесуальним законодавством і надані експертові органом чи посадовою особою, які призначили експертизу, з метою проведення спеціального дослідження. Такі об'єкти використовуються для вирішення поставлених експертних запитань та встановлення фактичних даних, що входять до предмета експертизи.

До об'єктів вибухотехнічної експертизи належать як безпосередні

матеріальні носії інформації (залишки вибухових пристроїв, фрагменти боєприпасів, продукти вибуху, сліди вибухових речовин), так і матеріали кримінального провадження, що містять відомості про обставини події. Водночас слід наголосити, що різноманіття конструктивних рішень, механізмів дії вибухових пристроїв, складів вибухових речовин, а також непередбачуваність способів їх застосування не дають змоги визначити вичерпне та універсальне коло об'єктів судової вибухотехнічної експертизи. Саме ця обставина зумовлює потребу у гнучкому підході до формування об'єктної бази дослідження та постійному оновленні методологічних засад експертної діяльності [9, с. 75–76].

Комплексна вибухотехнічна експертиза (дослідження вибухових пристроїв, слідів і обставин вибуху) [132, с. 105] надає можливість встановити спосіб виготовлення вибухового пристрою, його конструкцію, а також властивості й функціональне призначення окремих елементів і складових. У випадках, коли вибуховий пристрій або боєприпас був приведений у дію та це спричинило вибух, перед експертом доцільно ставити низку спеціальних запитань, зокрема:

- який різновид вибуху мав місце;
- до якої класифікаційної групи відноситься використаний вибуховий пристрій;
- якою була вибухова потужність та який обсяг вибухової речовини було застосовано;
- чи володів підозрюваний знаннями й практичними вміннями, необхідними для виготовлення саморобного вибухового пристрою та його приведення в дію. Водночас слід зазначити, що промислові або саморобні вибухові пристрої, попри випадки їх використання як знарядь злочину, наразі не є типовими засобами вчинення кримінальних правопорушень цієї категорії й радше мають поодинокий характер. Натомість у практиці значно частіше фігурують боєприпаси та вогнепальна зброя, які застосовуються як основні

засоби реалізації злочинного умислу [60, с. 230–231]. Однак будь-яке застосування навіть боєприпасу актуалізує потребу призначення вибухотехнічних експертиз.

Зауважимо, що впродовж останніх років простежується стійка тенденція до зростання кількості випадків використання бойових припасів військового призначення як знарядь учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, що істотно підвищує рівень їх суспільної небезпеки та ускладнює кримінально-правову оцінку відповідних діянь. Так, у справі, розглянутій Слобідським районним судом м. Харкова встановлено, що обвинувачений, перебуваючи у квартирі своєї колишньої дружини, де на той момент перебували також інші особи, зокрема малолітня дитина та родич потерпілої, продемонстрував наявність у нього бойових гранат, що спричинило обґрунтоване побоювання за життя і здоров'я присутніх осіб та стало підставою для звернення до правоохоронних органів. Після прибуття поліції та неможливості повторного доступу до квартири, суб'єкт продовжив реалізацію своїх протиправних дій за межами житлового приміщення. Знаходячись у безпосередній близькості до вікон квартири та усвідомлюючи, що в ній перебуває потерпіла, він послідовно застосував дві ручні гранати, шляхом приведення їх у бойову готовність та кидання всередину приміщень кухні й житлової кімнати. Під час досудового розслідування в цьому кримінальному провадженні проведено низку експертиз, об'єктами яких були виявлені фрагменти предметів, схожих на боєприпас. Відповідно до висновків вибухотехнічних експертиз на місці події стався вибух двох ручних гранат РГД-5, які відносяться до категорії бойових припасів, а на наданих на дослідження предметах носіях (металевих уламках і марлевих тампонах) виявлено сліди вибухової речовини тротил [36].

У цій справі знаряддя злочину відіграє не допоміжну, а ключову роль у кримінально-правовій характеристиці діяння. Йдеться не лише про формальну забороненість відповідних предметів, а про їх об'єктивну підвищену уражаючу

здатність, військове призначення та включеність у незаконний обіг. Саме ці особливості зумовили кваліфікацію ще і за ч. 1 ст. 263 КК України як тяжкого злочину і стали визначальними при призначенні основного покарання.

Судові вибухотехнічні експертизи призначалися в низці аналогічних ситуацій [27; 105; 106; 110; 148]. В умовах сьогодення проблематика призначення та проведення вибухотехнічних експертиз набуває особливої актуальності, оскільки саме ці експертизи часто є основним джерелом науково обґрунтованої інформації про фактичні обставини вибухів, типи застосованих засобів ураження, механізми ініціювання та причини виникнення вибухових ушкоджень у живих осіб. Отримані експертні дані безпосередньо впливають на правильність кримінально-правової кваліфікації діяння та ефективність вирішення завдань кримінального провадження, а тому потребують перегляду й оновлення.

Основними завданнями вибухотехнічних експертиз, зокрема, і комплексних, є:

- 1) встановлення належності досліджуваного об'єкта до вибухових пристроїв або до речовин, що можуть використовуватися як компоненти для виготовлення вибухових матеріалів, порохових зарядів чи піротехнічних виробів;
- 2) визначення способу виготовлення вибухових речовин та конструктивних особливостей вибухових пристроїв;
- 3) виявлення, ідентифікація та аналіз мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах матеріального світу;
- 4) встановлення природи вихідної вибухової речовини за залишками продуктів вибуху або пострілу;
- 5) з'ясування спільної родової або групової належності вибухових речовин і вибухових матеріалів [70; 107].

Провідні вчені слушно вказують про низку недоліків, що унеможлиблюють вирішення завдань експертом, покладених на нього

відповідним процесуальним рішенням ініціатора призначення експертизи. Суттєвий вплив на ефективність вирішення експертних завдань у межах вибухотехнічних досліджень мають помилки, яких припускаються представники органів досудового розслідування ще на етапі підготовки до призначення експертизи. Зокрема, йдеться про випадки ненадання експертові разом із постановою про призначення експертизи належного обсягу вихідних матеріалів, а саме: протоколу огляду місця події з планом-схемою та фототаблицями; предметів зі слідами кіптяви, вилучених на місці події; зразків вибухових речовин і ґрунту (у разі вибуху на відкритій місцевості); фрагментів будівельних матеріалів (штукатурки, бетону) – у разі вибуху в приміщенні; а також деталей з ознаками термічного впливу чи оплавлення – у випадку вибуху в транспортному засобі [47, с. 220]. Відсутність таких об'єктів суттєво обмежує можливості експерта щодо встановлення механізму вибуху та ідентифікації застосованих вибухових речовин.

Що стосується вирішення класифікаційних та ідентифікаційних експертних завдань, то в цьому контексті особливого значення набуває стан нормативно-методичного забезпечення проведення вибухотехнічних експертиз. На думку деяких дослідників, окремі положення, які тривалий час застосовувалися у практиці, слід визнати застарілими, з огляду на стрімкий розвиток технічних засобів, появу нових типів ініціаторів вибуху та конструкцій вибухових пристроїв. У цьому зв'язку слушно зазначається в наукових дослідженнях, що на початку 2022 року відбулися істотні зміни у розділі 5 Реєстру методик проведення судових експертиз, який містить методики вибухотехнічних досліджень: із 26 методик чинними залишилися лише три, тоді як решта була виключена з практичного застосування. Водночас розроблення та впровадження нової методики у 2022 році стало важливим етапом у розвитку криміналістичної вибухотехніки, оскільки значна частина попередніх методичних розробок, сформованих ще у радянський період, вже не відповідала сучасним потребам правозастосовної практики [144, с. 79–80].

Окремим чинником, який негативно впливає на повноту та категоричність експертних висновків, поряд із недосконалістю нормативно-методичного регулювання, є обмеженість матеріально-технічних і кадрових ресурсів експертних лабораторій. Це істотно позначається на можливостях відтворення умов події, проведення складних експериментальних досліджень, а також виявлення специфічних мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу. Унаслідок цього експерт нерідко змушений формулювати ймовірні, а не категоричні висновки. Аналогічні проблеми характерні й для техніко-криміналістичного забезпечення вибухотехнічних підрозділів та слідчих органів Національної поліції України, які першими прибувають на місце вибуху та здійснюють первинну фіксацію слідової інформації.

Необхідність мінімізації впливу окреслених негативних чинників зумовлена тим, що в умовах бойових дій вибухотехнічні дослідження нерідко залишаються одним із небагатьох об'єктивних джерел доказової інформації, особливо за відсутності очевидців або за наявності суперечливих показань. У таких ситуаціях висновки експертів щодо типу вибухового пристрою, характеру його дії, просторової спрямованості енергії вибуху та ймовірних способів ініціювання набувають визначального значення для реконструкції події та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Результати судових вибухотехнічних експертиз мають визначальне значення для встановлення характеру застосованого виробу або вибухової речовини, що безпосередньо впливає на належне документування злочинів, учинених із використанням вибухових пристроїв. У цьому контексті забезпечення наукової обґрунтованості методик проведення експертиз, а також підвищення рівня їх науково-технічного забезпечення слід розглядати не лише як наукове завдання, а як імператив удосконалення діяльності практичних підрозділів, задіяних у кримінальному провадженні.

Проблема застарілості методик проведення вибухотехнічних експертиз стає дедалі очевиднішою на тлі стрімких технологічних змін і трансформації

характеру бойових дій та проявляється одночасно на кількох рівнях. По-перше, значна частина протоколів і методичних рекомендацій була розроблена в умовах мирного часу, коли номенклатура вибухових пристроїв і матеріалів була суттєво вузкою. Такі документи не враховують використання нових комбінацій компонентів, полімерних матеріалів, складних електронних схем, а також сучасних засобів дистанційного ініціювання. По-друге, практична підготовка експертів нерідко обмежується застосуванням застарілих навчальних моделей та відсутністю доступу до сучасного лабораторного обладнання, що ускладнює відтворення реальних умов вибуху під час досліджень. По-третє, нормативно-правові засади та стандарти експертного забезпечення правосуддя часто не встигають за динамічним розвитком технічних засобів, унаслідок чого не формують чітких вимог щодо застосування новітніх методів дослідження [53, с. 440–441].

Таким чином, у сучасних умовах вибухотехнічна експертиза набуває особливого значення саме у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, зокрема тими, що вчиняються із застосуванням боєприпасів та вибухових пристроїв у побутовому, сімейному чи квазіпобутовому середовищі. Використання вибухових пристроїв і боєприпасів у таких ситуаціях істотно підвищує рівень суспільної небезпеки діяння, трансформує його кримінально-правову характеристику та ускладнює доказування суб'єктивної сторони складу злочину. За цих обставин саме результати вибухотехнічних експертиз дозволяють об'єктивно встановити характер застосованого насильства, ступінь реальної загрози життю та здоров'ю потерпілих, а також роль знаряддя злочину у реалізації злочинного умислу. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність системного оновлення методик, підвищення рівня експертного забезпечення та належної взаємодії між слідчими й експертами з метою ефективної протидії кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану.

Ефективність вибухотехнічної експертизи значною мірою зумовлюється

якістю її призначення, оскільки саме на цьому етапі формується межа експертного дослідження, визначається обсяг вихідної інформації та окреслюються можливості отримання достовірних і науково обґрунтованих висновків. У кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, особливо із застосуванням боєприпасів або вибухових пристроїв, дотримання низки ключових обставин має принципове значення, серед яких:

1) забезпечення повноти та належності об'єктів, що направляються на експертне дослідження (не лише фрагментів вибухового пристрою або боєприпасу, а й усіх доступних носіїв слідової інформації: уламки з місця вибуху, предмети зі слідами кіптяви чи термічного впливу, зразки ґрунту або будівельних матеріалів, одяг потерпілих, а також допоміжні матеріали, здатні містити мікросліди вибухових речовин);

2) якісне документування місця події, що передбачає обов'язкове долучення до постанови про призначення експертизи протоколу огляду місця події, планів-схем, фототаблиць, відеофіксації та інших матеріалів, які дозволяють експерту реконструювати просторові та часові характеристики вибуху

3) чіткість і коректність формулювання запитань експерту (вони запитання повинні відповідати предмету вибухотехнічної експертизи, не містити правових оцінок та не виходити за межі спеціальних знань експерта);

4) дотримання правил своєчасності призначення експертизи, оскільки зволікання може призвести до втрати або зміни слідової інформації, особливо у випадках впливу атмосферних чинників, проведення відновлювальних робіт або повторного використання приміщень.

5) своєчасно враховувати необхідність проведення комплексних або додаткових експертних досліджень, зокрема у взаємозв'язку з судово-медичною, трасологічною, балістичною чи пожежно-технічною експертизами.

Дотримання зазначених обставин на стадії призначення вибухотехнічної експертизи є необхідною передумовою отримання значущих висновків, які

мають вирішальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації насильницьких правопорушень, встановлення ступеня суспільної небезпеки діяння та ефективного захисту прав і безпеки потерпілих.

У наукових джерелах недостатньо уваги приділено питанням призначення експертиз нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів. Водночас на практиці вчинення домашнього насильства або пов'язаних із ним кримінальних правопорушень нерідко супроводжується використанням легкозаймистих рідин. Обґрунтовано зауважується, що підпал може виступати не лише способом реалізації злочинного наміру, а й одним із поширених прийомів маскуванню або знищення слідів, залишених на місці події [52, с. 125].

У разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, із використанням легкозаймистих рідин та виникненням пожежі на місці події, на експертне дослідження доцільно направляти всі предмети, на яких виявлено сліди кіптяви, а також пожежне сміття й інші об'єкти, вилучені під час огляду місця події [60, с. 231]. За таких обставин перед експертом, як правило, ставляться типові запитання, спрямовані на з'ясування істотних обставин події, зокрема:

1. Чи належать об'єкти, подані на експертне дослідження, до категорії нафтопродуктів або пально-мастильних матеріалів, і якщо так, то до яких саме їх видів або різновидів відповідно до прийнятої класифікації?

2. Чи виявлено на об'єктах, поданих на експертне дослідження, сліди нафтопродуктів, пально-мастильних матеріалів, а також легкозаймистих або горючих рідин, зокрема у зразках, вилучених під час огляду місця пожежі, або у змивах, відібраних у відповідної особи?

3. Чи характеризуються подані на експертне дослідження зразки нафтопродуктів або пально-мастильних матеріалів спільною родовою та груповою належністю, і чи могли вони раніше становити єдиний об'єм (єдину масу) до моменту їх вилучення? [107].

Трасологічні експертизи. Кримінальне правопорушення, пов'язане з

домашнім насильством, класифікується як таке, навіть коли його вчинено колишнім із подружжям. За таких обставин у межах окремих кримінальних проваджень виникає потреба у встановленні факту присутності ймовірного правопорушника на місці події, що зумовлює призначення трасологічних експертиз.

Трасологічні сліди залежно від джерела їх утворення та механізму слідоутворення поділяються на декілька основних видів. Така класифікація має істотне значення для правильного вибору методів їх виявлення, фіксації та подальшого експертного дослідження. До найбільш поширених різновидів трасологічних слідів відносять:

1. Сліди взуття – один із найінформативніших і найчастіше виявлюваних видів слідів. Вони можуть проявлятися у вигляді відбитків підошви, каблуків або інших конструктивних елементів взуття. Дослідження таких слідів дає змогу встановити тип, розмір та індивідуальні особливості взуття, а також відтворити напрямок і характер пересування особи на місці події.

2. Сліди знарядь злочину – характерні для кримінальних правопорушень, пов'язаних із проникненням у житло чи інше володіння, розкраданням або пошкодженням майна. Аналіз цих слідів дозволяє визначити тип, форму й окремі індивідуальні ознаки інструментів, які використовувалися для вчинення злочину, а також спосіб їх застосування.

3. Сліди транспортних засобів – утворюються внаслідок контакту коліс автомобілів, мотоциклів, велосипедів або іншого транспорту з поверхнею ґрунту чи дорожнього покриття. Такі сліди мають важливе значення для реконструкції подій, встановлення маршруту руху транспортного засобу та ідентифікації його типу або моделі.

4. Сліди рук і пальців – відбитки папілярних візерунків або контактні сліди долонь, які залишаються на різних поверхнях (скло, метал, пластик, лакофарбові покриття тощо). Вони є одним із ключових джерел ідентифікаційної інформації та широко використовуються для встановлення

особи, причетної до події.

5. Сліди одягу – виникають у результаті контакту предметів одягу з поверхнями навколишнього середовища. До них належать волокна тканини, відбитки плетіння, ворс або інші мікрочастки, що можуть мати істотне значення для встановлення обставин події та взаємодії об'єктів [97, с. 57; 129].

Ефективність трасологічного дослідження значною мірою залежить від правильності та повноти виявлення і фіксації слідів на місці події. З цією метою застосовується комплекс спеціальних криміналістичних методів і технічних засобів. До основних методів виявлення та фіксації трасологічних слідів належать:

1) фотографування – здійснюється з використанням масштабної зйомки та забезпечує точну фіксацію слідів, їхніх розмірів, форми й розташування у просторі.

2) виготовлення зліпків (переважно гіпсових або полімерних) – застосовується для закріплення об'ємних слідів, зокрема слідів взуття або знарядь злочину, з метою їх подальшого експертного аналізу.

3) мікроскопічні та хімічні методи дослідження – використовуються для аналізу структури слідів, виявлення волокон, часток фарби, металу або інших мікрооб'єктів.

4) порівняльні дослідження з використанням інформаційних баз даних – дають змогу співвіднести виявлені сліди з наявними зразками та встановити типи взуття, транспортних засобів або знарядь, які могли бути використані під час вчинення кримінального правопорушення [97, с. 57с58].

У контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, насамперед слід вести мову про дослідження слідів рук [60, с. 232].

Аналіз матеріалів експертної практики свідчить, що призначення експертизи слідів рук має ґрунтуватися передусім на усвідомленні їх високої ідентифікаційної цінності, зумовленої індивідуальністю, відносною

незмінністю та відновлюваністю папілярних узорів. Саме ці властивості забезпечують можливість ототожнення конкретної особи з матеріальними слідами її контакту з об'єктами навколишнього середовища, що надає експертизі слідів рук особливого значення у процесі доказування. Сліди рук є об'єктивним джерелом криміналістичної інформації не лише про особу, яка їх залишила, але й про механізм та умови слідоутворення, а в окремих випадках – про часову наближеність контакту до події кримінального правопорушення.

Головним призначенням експертизи слідів рук є встановлення особи за відбитками, залишеними її руками. Разом із тим її функціональні можливості не обмежуються виключно ідентифікацією, оскільки вона також дає змогу розв'язувати низку діагностичних завдань, зокрема визначати механізм утворення слідів, з'ясувати властивості слідоутворюючого об'єкта – руки особи, яка їх залишила, а також інші пов'язані з цим характеристики [84, с. 152].

Для здійснення експертного дослідження слідів рук на дослідження експерта можуть бути передані відповідні об'єкти дослідження та порівняльні зразки, зокрема:

- 1) предмети, на поверхні яких імовірно зафіксовані відбитки папілярних узорів певної особи;
- 2) об'єкти зі слідами папілярних ліній, що виявлені на поверхнях, але на момент призначення експертизи ще не вилучені;
- 3) дактилоскопічні плівки або інші липкі чи полімерні носії, на які були перенесені сліди папілярних ліній;
- 4) зліпки, виготовлені з об'ємних слідів папілярних візерунків;
- 5) кисті рук, стопи ніг або їх окремі фрагменти, на яких збережено папілярні лінії;
- 6) зображення папілярних узорів, що містяться в матеріалах експертних досліджень, зокрема у висновках експертів чи ілюстративних таблицях;
- 7) відбитки папілярних ліній, зафіксовані в оригіналах дактилокарт та

інших аналогічних облікових документах [94].

На підставі проведеного аналізу матеріалів правозастосовної діяльності зауважимо, що кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, нерідко характеризуються складною багатокomпонентною структурою протиправної поведінки, яка виходить за межі лише психологічного, фізичного чи економічного впливу (насильства) на потерпілу особу. Існує стійка тенденція до поєднання таких діянь із кримінальними правопорушеннями проти недоторканності житла або іншого володіння особи, зокрема кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 162 КК України.

Показовою з огляду на поєднання кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством та посяганням на недоторканність іншого володіння особи, є справа, розглянута Горохівським районним судом Волинської області (№ 155/697/24).

Судом встановлено, що обвинувачений, який перебував у сімейних відносинах із потерпілою особою, упродовж нетривалого періоду систематично вчиняв щодо неї психологічне насильство, яке проявлялося в образах, залякуванні, погрозах фізичною розправою та пошкодженні майна. При цьому зазначені дії мали повторюваний характер і вчинялися після неодноразового притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, що дало суду підстави кваліфікувати їх за ст. 126-1 КК України.

Окрім цього, в межах того самого кримінального провадження було встановлено, що обвинувачений, реалізуючи злочинний умисел та ігноруючи волю законного володільця, у нічний час шляхом зламу замка проник до господарського приміщення, яке належало іншій особі. Такі дії суд визнав незаконним проникненням до іншого володіння особи, що утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 162 КК України [17].

Незаконне проникнення у таких випадках виконує функцію засобу реалізації або продовження насильницького впливу, створюючи умови для

психологічного тиску, залякування або вчинення інших форм домашнього насильства. Водночас сам факт вторгнення до приватного простору потерпілої особи має самостійне кримінально-правове значення, оскільки посягає на гарантоване Конституцією України право на недоторканність житла чи іншого володіння особи. Тобто після припинення спільного проживання, розірвання шлюбу чи встановлення обмежувальних заходів, особа, схильна до насильницької поведінки, нерідко намагається відновити контроль над потерпілою шляхом самовільного проникнення до житла або іншого володіння, ігноруючи волю законного користувача та вимоги закону.

У випадках незаконного проникнення до іншого володіння особи експертиза слідів рук виконує ключову доказову функцію, оскільки дозволяє об'єктивно підтвердити факт перебування конкретної особи у приміщенні або на об'єкті, доступ до якого був обмежений волею законного володільця. Виявлені сліди папілярних візерунків на предметах інтер'єру, замках, скляних поверхнях чи знаряддях злочину виступають матеріальними носіями інформації, що мають високу ідентифікаційну цінність і не залежать від суб'єктивного сприйняття учасників події.

У справах, пов'язаних із домашнім насильством, експертизи слідів рук набувають додаткового значення у ситуаціях, коли кривдник заперечує факт незаконного проникнення, намагається представити свої дії як «звичне відвідування» або «випадкове перебування» у чужому володінні, зумовлене попередніми сімейними чи родинними зв'язками. Саме у таких випадках результати експертизи слідів рук дозволяють відмежувати правомірний доступ від кримінально караного вторгнення та об'єктивно встановити порушення конституційного права на недоторканність житла.

Крім того, значення експертизи слідів рук полягає у підтвердженні способу вчинення кримінального правопорушення. Виявлення слідів рук у поєднанні зі слідами зламу, віджиму або пошкодження замкальних пристроїв дозволяє реконструювати механізм проникнення, що має істотне значення для

доведення умислу та спростування версій про випадкове або дозволене потрапляння до приміщення. У контексті домашнього насильства це дає змогу показати ескалацію протиправної поведінки та перехід від психологічного тиску до активних дій, спрямованих на фізичне вторгнення у приватний простір потерпілої особи.

Варто зауважити, що навіть за умов повного визнання вини обвинуваченим експертиза слідів рук не втрачає свого значення, оскільки її результати забезпечують належну об'єктивізацію доказової бази та виключають можливість подальшого оскарження фактичних обставин справи. У цьому сенсі вона виступає гарантією стабільності судового рішення та належного виконання завдань кримінального провадження.

Отже, у кримінальних провадженнях, у яких домашнє насильство поєднується з незаконним проникненням до іншого володіння особи, експертиза слідів рук є не допоміжним, а системоутворюючим елементом доказування. Її застосування дозволяє не лише підтвердити об'єктивну сторону злочину, але й розкрити характер насильницької поведінки, ступінь суспільної небезпеки діяння та забезпечити правильну кримінально-правову кваліфікацію за сукупністю злочинів.

Водночас призначення експертизи слідів рук повинно здійснюватися з урахуванням меж наукової обґрунтованості та чинного методичного регулювання. Проте питання встановлення абсолютної давності утворення слідів папілярних узорів не входить до кола завдань судового експерта. Як свідчить аналіз актуальної методики дактилоскопічних досліджень, встановлення абсолютної давності утворення слідів папілярних узорів не належить до завдань судового експерта. Це зумовлює необхідність формулювання запитань експерту таким чином, щоб вони стосувалися ідентифікації особи або факту її контакту з об'єктами, а не визначення точного часу залишення слідів. Разом із тим морфологічні ознаки старіння слідів можуть використовуватися для орієнтовної оцінки їх відносної давності, що в

умовах домашнього насильства дозволяє диференціювати сліди, пов'язані з інкримінованою подією, від слідів, залишених у межах попередніх правомірних контактів між членами сім'ї. Це зумовлює необхідність критичного підходу слідчого до формулювання запитань експерту та недопущення постановки завідомо невирішуваних або науково необґрунтованих вимог. Водночас морфологічні ознаки старіння слідів, зумовлені зміною складу потожирової речовини, можуть використовуватися для орієнтовної, імовірнісної оцінки їх відносної давності, однак такі висновки не можуть мати категоричного характеру і повинні оцінюватися виключно у сукупності з іншими доказами.

Важливою підставою для призначення експертизи слідів рук є необхідність об'єктивізації доказування у випадках, коли факт перебування особи на місці події є спірним або потребує відмежування від правомірного доступу до об'єкта. Особливо це актуально у ситуаціях, коли підозрюваний визнає наявність контактів із об'єктом у минулому, але заперечує їх зв'язок із подією кримінального правопорушення. У таких випадках експертиза слідів рук дозволяє встановити не лише факт контакту, а й його процесуальну значущість у контексті конкретних обставин події.

Таким чином, призначення експертизи слідів рук має базуватися на врахуванні криміналістичних знань про властивості папілярних узорів, усвідомленні методичних обмежень дактилоскопічних досліджень і процесуальних завдань кримінального провадження. Лише за таких умов експертиза слідів рук виконує свою функцію як надійний, науково обґрунтований і ефективний засіб доказування, що сприяє всебічному, повному й неупередженому з'ясуванню обставин кримінального правопорушення.

Молекулярно-генетична експертиза. Вагому роль у доказуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, особливо де застосоване насильство полягало в спричиненні фізичної шкоди або навіть настала смерть особи, відіграють молекулярно-генетичні експертизи.

Судова молекулярно-генетична експертиза – це вид судово-експертного

дослідження, що полягає у вивченні біологічних зразків з метою встановлення їх генетичних характеристик і формування експертного висновку щодо біологічної природи досліджуваного матеріалу, його статевої належності, ідентифікації особи, а також визначення фактів біологічного батьківства чи іншої генетичної спорідненості [136, с. 3].

Історія впровадження молекулярно-генетичних методів у вітчизняну експертну практику бере свій початок з початку 1990-х років, однак їх повноцінне та системне застосування у діяльності правоохоронних органів стало можливим лише з середини 2000-х років після створення спеціалізованих ДНК-лабораторій у структурі науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України [92]. На сучасному етапі проведення молекулярно-генетичних експертиз здійснюється експертами Експертної служби МВС України за напрямом 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження», фахівцями бюро судово-медичної експертизи МОЗ України в межах судово-медичних досліджень, а також, у дедалі більшому обсязі, експертами установ судово-експертної діяльності Міністерства юстиції України.

Об'єктами, що направляються на дослідження експертів, найчастіше стають: сліди крові, епітелію, слини, волосся з цибулиною, піднігтьовий вміст, зуби, кісткові рештки, а також контактні сліди, які містять клітини з ядрами, а отже, можуть бути використані для ідентифікації осіб, причетних до події [47, с. 182]. Водночас специфіка місця вчинення домашнього насильства істотно ускладнює проведення молекулярно-генетичних досліджень. Такі події зазвичай відбуваються у житлових приміщеннях, де потерпілий і ймовірний кривдник спільно або по черзі перебували до моменту вчинення кримінального правопорушення. За цих умов біологічні сліди нерідко мають змішаний характер, що зумовлює накладання генетичних профілів кількох осіб. Подібна обставина ускладнює встановлення конкретного джерела походження сліду, потребує застосування складних аналітичних підходів і значно підвищує навантаження на експертів-генетиків у частині інтерпретації результатів

дослідження.

Під час проведення молекулярно-генетичної експертизи можливо вирішити ідентифікаційні та діагностичні завдання, що реалізуються шляхом аналізу біологічного матеріалу та відповідних слідів. До переліку таких завдань належать:

1) ідентифікація особи за біологічними слідами, тобто встановлення належності досліджуваного біологічного матеріалу конкретній особі або, навпаки, достовірне виключення її причетності до походження цих слідів;

2) визначення статевої належності біологічних слідів, що має самостійне доказове значення у випадках відсутності інших ідентифікаційних ознак або при дослідженні фрагментованого матеріалу;

3) установа генетичної спорідненості;

4) ідентифікація невпізнаних трупів, їх окремих частин або фрагментованих решток, а також встановлення того, чи належать вони одній особі, шляхом порівняльного аналізу зразків біологічного матеріалу родичів або інших осіб, щодо яких існують обґрунтовані припущення про спорідненість;

5) виявлення генетичного зв'язку між різними кримінальними правопорушеннями, що дозволяє встановлювати причетність однієї й тієї ж особи до кількох подій;

6) порівняння генетичних профілів біологічних об'єктів із профілями, що містяться в державних або відомчих обліках генетичних ознак людини, з метою орієнтації досудового розслідування та ідентифікації потенційного суб'єкта кримінального правопорушення тощо [51, с. 82; 146, с. 259]. Таке використання молекулярно-генетичних методів істотно розширює доказові можливості слідства та сприяє об'єктивному, повному й неупередженому встановленню обставин кримінального правопорушення.

Під час розслідування домашнього насильства і пов'язаних із ним кримінальних правопорушень перед експертами найчастіше постає

необхідність технічного розділення ДНК-профілів, що мають змішану природу, а перед правоохоронцями та судом – завдання щодо оцінки їх доказового значення з урахуванням механізму слідоутворення, тривалості контакту осіб із предметним середовищем та релевантності виявленого біологічного матеріалу до конкретного епізоду насильства. Відсутність урахування цих чинників може призвести до хибних або неповних висновків, що негативно впливатиме на доказування.

Як приклад такої ситуації можна навести справу, розглянуту Снятинським районним судом Івано-Франківської області (№ 351/1452/24), де домашнє насильство ескалувало до насильницької смерті потерпілої. У цій справі об'єктивна необхідність призначення молекулярно-генетичної експертизи була зумовлена сукупністю фактичних і процесуальних обставин. По-перше, злочин вчинено в умовах житлового приміщення, де тривалий час спільно проживали обвинувачений і потерпіла, що зумовлювало високу ймовірність наявності численних і потенційно контамінованих біологічних слідів. По-друге, знаряддями заподіяння тілесних ушкоджень стали побутові предмети (кухонні ножі), на яких логічно очікувалася присутність як крові потерпілої, так і клітин епітелію особи, що ними користувалася.

Під час огляду місця події та затримання підозрюваного вилучено значну кількість об'єктів із нашаруваннями речовини бурого кольору (ножі, одяг, взуття, елементи інтер'єру), які за своїми властивостями не дозволяли обмежитися лише серологічним дослідженням. Серологічні експертизи засвідчили лише групову належність крові, що не виключало альтернативних версій та не забезпечувало індивідуалізації джерела походження біологічного матеріалу. За таких умов саме молекулярно-генетичне дослідження стало єдиним засобом отримання індивідуально визначеної доказової інформації.

Метою призначення молекулярно-генетичної експертизи у цьому провадженні було: 1) встановлення генетичних ознак потерпілої та підозрюваного за зразками крові і букального епітелію; 2) ідентифікація

походження крові та клітин, виявлених на клинках і руків'ях ножів;
3) з'ясування факту контакту підозрюваного із знаряддями злочину;
4) вирішення питання щодо змішаного характеру біологічних слідів та їхнього процесуального значення.

Висновок молекулярно-генетичної експертизи засвідчив, що на одному з ножів виявлено кров і клітини, генетичні ознаки яких повністю збігаються з ДНК-профілем потерпілої, а на іншому – змішаний ДНК-профіль, що містив генетичні ознаки як потерпілої, так і обвинуваченого. Такі результати не лише підтвердили використання конкретних предметів як знарядь злочину, а й об'єктивно зафіксували фізичний контакт обвинуваченого з ними в момент заподіяння тілесних ушкоджень, що має ключове значення для доведення об'єктивної сторони злочину [39].

Отже, дана справа ілюструє типову для кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, ситуацію, коли:

- 1) подія злочину відбувається в побутових умовах;
- 2) біологічні сліди є численними, різнорідними та частково контамінованими;
- 3) серологічні методи є недостатніми для індивідуалізації доказів;
- 4) саме молекулярно-генетична експертиза забезпечує вирішення та подальшу об'єктивну оцінку тих слідів, що виявлені під час огляду, знаряддям злочину, вирішення питання про контактну взаємодію потерпілого та особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Отже, попри високий рівень інформативності та точності молекулярно-генетичних досліджень, використання ДНК-аналізу у справах про домашнє насильство та пов'язані із ним кримінальні правопорушення, потребує застосування комплексного підходу, що охоплює належну організацію огляду місця події, правильне вилучення біологічних зразків (слідів та об'єктів, на яких їх може бути виявлено), а також дотримання правових і тактичних вимог під час призначення та проведення відповідних експертиз.

У сучасній криміналістичній доктрині різні аспекти застосування спеціальних знань, зокрема молекулярно-генетичних методів дослідження, були ґрунтовно проаналізовані у працях В. О. Гусєвої [138], В. В. Іонової [140], В. В. Кікінчука, М. П. Климчука, М. В. Нечеснюка зі співавторами [108], С. І. Перліна [81], Д. Р. Степанюк [136], Р. Л. Степанюка [137], С. О. Шевцова [118], М. Г. Щербаковського [168] та інших науковців. Водночас критичний аналіз наявних наукових напрацювань свідчить, що переважна їх частина має узагальнений характер або зосереджується на теоретико-методологічних засадах призначення молекулярно-генетичних експертиз у межах кримінального провадження загалом. При цьому поза належною увагою залишаються особливості застосування таких експертиз саме у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, які суттєво відрізняються від інших категорій злочинів за умовами слідоутворення та доказування.

Нормативне й організаційне регулювання застосування методів ДНК-аналізу в Україні здійснюється на підставі комплексу законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів. Ключове значення у цьому контексті мають положення законів України «Про судову експертизу», «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», «Про захист персональних даних», а також норми КПК України, які визначають процесуальні підстави та межі використання спеціальних знань, і міжнародно-правові договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України тощо. Порядок відбору, зберігання та дослідження біологічних зразків деталізується відповідними підзаконними актами та відомчими інструкціями.

У практичній площині молекулярно-генетична експертиза реалізується, як правило, у двох базових формах. Перша полягає у класичній індивідуальній ідентифікації особи шляхом процесуального порівняння генетичного профілю, отриманого зі сліду біологічного походження, з еталонним зразком конкретної особи, залученої до кримінального провадження. Друга форма передбачає

використання державної системи обліку ДНК-даних, за умови попереднього внесення відповідного генетичного профілю до національної бази, що істотно розширює можливості встановлення особи невідомого правопорушника та підвищує ефективність аналітичної роботи органів досудового слідства.

Молекулярно-генетична експертиза сьогодні активно використовується для вирішення низки тактичних завдань під час розслідування різних категорій кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних із домашнім насильством. У таких провадженнях вона призначається, зокрема, з метою встановлення біологічної спорідненості між учасниками події, ідентифікації останків або їх частин та з'ясування їх належності одній особі, встановлення генетичної totoжності біологічних слідів, виявлених на різних об'єктах чи ділянках місцевості, зіставлення отриманих профілів із даними державних обліків, а також для підтвердження або спростування причетності конкретної особи до вчинення насильницьких дій. Окреме значення має й визначення статевої належності біологічного матеріалу у випадках, коли це має істотне доказове значення.

Зміст молекулярно-генетичної експертизи зводиться до аналізу індивідуально-специфічних генетичних маркерів – гіперваріабельних ділянок ДНК, що відзначаються стабільністю протягом життя людини та унікальністю для кожної особи. Ключовим технологічним елементом таких досліджень є метод полімеразної ланцюгової реакції, який забезпечує багаторазове копіювання цільових фрагментів ДНК і дає змогу проводити аналіз навіть за умов мінімальної кількості або значного ступеня деградації біологічного матеріалу. Ключова наукова засадничість молекулярно-генетичного методу ґрунтується на положенні про totoжність дезоксирибонуклеїнової кислоти в усіх соматичних клітинах однієї людини та її індивідуальну, генетично детерміновану структуру, що залишається незмінною протягом усього життя. Застосування сучасних ПЛР-технологій, які характеризуються надзвичайно високою аналітичною чутливістю, уможлиблює формування генетичного

профілю навіть за умов наявності мінімальної кількості біологічного матеріалу. Практика експертних досліджень підтверджує можливість отримання інформативних результатів із поодиноких клітин епітелію, одиничного волосся, мікроскопічних слідів крові чи сперми, а також біологічних нашарувань на предметах, вилучених під час огляду місця події [98; 100].

Водночас поряд із беззаперечною доказовою цінністю молекулярно-генетичних досліджень для досудового розслідування однією з найбільш проблемних обставин при їх призначенні та проведенні залишається контамінація біологічних зразків, тобто наявність у досліджуваному матеріалі ДНК двох і більше осіб. Така ситуація є типовою насамперед для кримінальних правопорушень, що вчиняються у житлових або побутових приміщеннях, де до, під час або після події перебували як потерпілі та ймовірні кривдники, так і інші члени сім'ї, співмешканці або сторонні особи. Додатковим чинником ризику є й характер знарядь учинення таких правопорушень, якими переважно є предмети повсякденного вжитку або інші підручні засоби, що апріорі містять біологічні нашарування різного походження.

Контамінація може формуватися як безпосередньо в момент події внаслідок інтенсивного фізичного контакту між кількома особами, так і в результаті подальших дій після її завершення. До таких належать переміщення тіла, втручання очевидців, надання домедичної допомоги, проведення слідчих (розшукових) дій із порушенням вимог стерильності, а також несанкціонований доступ до місця події сторонніх осіб. З технічного та методичного погляду це істотно ускладнює інтерпретацію результатів молекулярно-генетичного аналізу, оскільки отримані електрофореграми часто відображають накладання алельних піків, характерне для змішаних ДНК-профілів [99].

Наявність у зразку біологічного матеріалу кількох осіб зумовлює потребу у застосуванні складних аналітичних підходів, зокрема статистичного моделювання та спеціалізованого програмного забезпечення для розділення генетичних профілів і встановлення ймовірнісного внеску кожного з донорів.

При цьому додатковою проблемою стає зниження концентрації цільової ДНК особи, яка має процесуальне значення у кримінальному провадженні, що особливо характерно для мікрослідів епітелію або контактних слідів на предметах. За таких умов домінування чужорідного генетичного матеріалу може істотно зменшувати надійність отриманих результатів або призводити до формування часткових генотипів.

Окремої уваги потребує й ризик помилкової ідентифікації, який зростає у разі недотримання правил відбору, пакування, транспортування та зберігання зразків. Перехресне забруднення, що виникає внаслідок порушення лабораторних або процесуальних стандартів, здатне спричинити хибні збіги або, навпаки, необґрунтоване виключення релевантного генетичного профілю. У подібних випадках результати експертизи нерідко мають некатегоричний характер, а висновки формулюються з використанням імовірнісних суджень, що ускладнює їх подальшу оцінку судом.

Попри високий рівень чутливості ПЛР-методу, його ефективність залишається залежною від якості та цілісності біологічного матеріалу. Деградація зразків, наявність домішок або багатокомпонентний склад слідів можуть істотно обмежувати можливість отримання повного та інтерпретованого генетичного профілю. У таких умовах особливого значення набуває професійна компетентність судового експерта-генетика, обґрунтований вибір стратегії аналізу та застосування сучасних статистичних підходів для оцінки достовірності результатів.

З огляду на викладене, у кримінальних провадженнях, де під час огляду місця події вилучаються численні біологічні сліди з потенційною контамінацією, вирішального значення набуває дотримання підвищених стандартів як на етапі фіксації та вилучення об'єктів, так і під час лабораторного дослідження. Йдеться про суворе забезпечення стерильності, роздільне пакування об'єктів, належний ланцюг збереження доказів, використання контрольних і референтних зразків, а також залучення сучасного

програмно-аналітичного інструментарію, що в сукупності забезпечує наукову обґрунтованість та доказову надійність результатів молекулярно-генетичної експертизи.

Проведення молекулярно-генетичної експертизи за умов роботи з потенційно або фактично контамінованими біологічними зразками вимагає значно ширшого підходу, ніж виключно застосування сучасного лабораторного обладнання та високоякісних реагентів. Вирішальне значення в таких випадках має належний рівень методичної підготовки судових експертів-генетиків, а також чітка координація дій між слідчим, судом і експертною установою, що у своїй сукупності забезпечує належну доказову силу та процесуальну надійність результатів експертного дослідження.

У діяльності слідчого поряд із технічними аспектами виявлення, фіксації та вилучення біологічних слідів особливу роль під час ідентифікації контамінованого матеріалу відіграють вербальні слідчі (розшукові) дії, насамперед допити та слідчі експерименти. Саме в межах таких процесуальних форм стає можливим отримання критично важливої інформації про умови, механізм, час і джерела утворення слідів біологічного походження, а також про характер контактів між учасниками події та відповідними об'єктами.

Під час допиту потерпілих, свідків або підозрюваних можуть бути встановлені відомості про попередню або супутню присутність у приміщенні інших осіб, їхній контакт із предметами обстановки, знаряддями вчинення кримінального правопорушення чи тілом потерпілого. Наприклад, повідомлення про перебування у житлі дітей, родичів або сторонніх осіб упродовж певного часу до або після події дозволяє слідчому сформуванню обґрунтоване припущення щодо мультикомпонентного характеру ДНК-профілів, виявлених під час огляду місця події.

Крім того, зазначена інформація є підґрунтям для формування версій щодо часової природи залишення біологічних слідів: чи вони виникли безпосередньо під час вчинення кримінального правопорушення, чи є

результатом попередніх побутових контактів, спільного проживання або ж сформувалися після події, зокрема під час надання допомоги потерпілій особі. Не виключається й можливість навмисного залишення слідів із метою ускладнення або дезорієнтації слідства. Такі обставини мають принципове значення для оцінювання релевантності кожного біологічного зразка до події злочину та дозволяють відмежувати інформативні сліди від тих, що не мають доказового значення.

Таким чином, поєднання даних, отриманих у результаті вербальних слідчих дій, із результатами молекулярно-генетичного дослідження забезпечує комплексний підхід до аналізу біологічних слідів, їх оцінювання з позицій доказового потенціалу та процесуальної значущості. Така інтеграція мінімізує ризик помилкових або упереджених висновків, сприяє відтворенню механізму події та підвищує обґрунтованість доказування.

Окремо слід наголосити, що однією з ключових стадій у системі забезпечення проведення молекулярно-генетичної експертизи є етап відібрання порівняльних зразків біологічного матеріалу. Саме на цій стадії формуються передумови достовірності, повноти та доказової цінності майбутніх експертних висновків, а будь-які процесуальні, організаційні або методичні порушення, допущені слідчим чи іншими учасниками кримінального провадження, можуть істотно знизити інформативність результатів або зробити їх непридатними для використання в доказуванні.

Складність відбору порівняльних зразків зумовлена необхідністю неухильного дотримання процесуальних гарантій, оскільки отримання біологічного матеріалу безпосередньо пов'язане з обмеженням особистих прав людини, зокрема права на тілесну недоторканність і захист персональних даних. У зв'язку з цим така слідча дія допускається виключно за наявності належної правової підстави – добровільної згоди особи, постанови прокурора або ухвали слідчого судді чи суду. На практиці це нерідко ускладнює оперативність розслідування та створює ризик втрати актуальності або

деградації біологічних слідів.

Не менш вагомими є організаційні вимоги, пов'язані з відбором, маркуванням, пакуванням і транспортуванням порівняльного матеріалу. Недотримання правил стерильності, використання несертифікованих інструментів або порушення умов зберігання зразків створюють реальну загрозу їх контамінації, внаслідок чого сформований ДНК-профіль може містити сторонні генетичні домішки. Особливої гостроти ця проблема набуває у справах про домашнє насильство, де відбір зразків часто здійснюється в побутових умовах і за обмеженого матеріально-технічного забезпечення [8].

Водночас існують і об'єктивні чинники, що негативно впливають на якість порівняльного матеріалу. Індивідуальні біологічні особливості осіб, від яких відбираються зразки, зокрема низька концентрація клітин у букальному епітелії, ушкодження слизових оболонок, наявність інфекційних захворювань, а також вплив алкоголю чи наркотичних речовин, можуть ускладнювати отримання придатного для аналізу матеріалу та подальшу ампліфікацію ДНК.

Важливого тактичного значення набуває й своєчасність відібрання біологічних зразків. У випадках, коли особа починає переховуватися від органів досудового розслідування або суду, можливість отримання повноцінного порівняльного матеріалу істотно обмежується, що, своєю чергою, знижує потенціал ідентифікації та підвищує роль непрямих доказів.

Серйозною проблемою залишається й неповнота порівняльної бази, зокрема в ситуаціях, коли зразки отримано лише від обмеженого кола осіб. Якщо на місці події перебувало декілька осіб, а порівняльний матеріал відібрано лише від потерпілого та підозрюваного, інтерпретація змішаних ДНК-профілів значно ускладнюється, а можливість виключення альтернативних джерел походження біологічних слідів залишається обмеженою.

Отже, відібрання зразків для порівняльного дослідження слід розглядати не лише як початкову, а як концептуально визначальну стадію молекулярно-

генетичної експертизи. Саме на цьому етапі формується доказовий потенціал експертного дослідження, а допущені правові, організаційні чи тактичні помилки можуть мати незворотні наслідки та істотно вплинути на подальшу оцінку доказів судом. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває підвищення рівня спеціальної підготовки слідчих, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, а також стандартизація процедур відібрання біологічних зразків як необхідна умова ефективного застосування молекулярно-генетичних методів у кримінальному судочинстві.

Відтак важливим у вирішенні ідентифікаційних завдань є правильне призначення судової молекулярно-генетичної експертизи. Призначення цього дослідження – це складний інтелектуально-процесуальний акт, який потребує від слідчого або прокурора не лише дотримання формальних вимог кримінального процесуального законодавства, а й глибокого розуміння науково-методичних засад ДНК-аналізу, його можливостей, обмежень та доказового потенціалу. Вирішення питання про доцільність призначення молекулярно-генетичної експертизи має передусім ґрунтуватися на оцінці наявності або реальної можливості отримання біологічного матеріалу, придатного для проведення ДНК-дослідження, а також на прогнозуванні того, чи можуть результати такого дослідження мати істотне значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні. Безвідповідальне або шаблонне призначення цієї експертизи є недоцільним з огляду на її високу вартість, трудомісткість і руйнівний характер методів дослідження.

Особливу увагу на підготовчому етапі необхідно приділяти аналізу характеру та стану біологічних об'єктів, оскільки можливість вирішення ідентифікаційних завдань безпосередньо залежить від збереженості клітин із ядрами. Саме тому придатними для молекулярно-генетичного аналізу визнаються такі об'єкти, як кров, сперма, слина, букальний епітелій,

піднігтьовий вміст, волосся з волосяною цибулиною, кістки, зуби та окремі види контактних слідів. Натомість біологічний матеріал, у якому ядра клітин зруйновані або відсутні, не дозволяє встановити індивідуальні генетичні ознаки особи. У практиці досудового розслідування нерідко виникають ситуації, коли кількість біологічного матеріалу є вкрай незначною або ж зразки зазнали значної деградації внаслідок дії високих температур, гnilісних процесів чи тривалого впливу зовнішнього середовища. За таких умов слідчому доцільно звертатися до методичних рекомендацій та отримувати попередні консультації спеціалістів-біологів з метою оцінки реальної придатності об'єктів для молекулярно-генетичного дослідження, оскільки в окремих випадках питання їх придатності може бути вирішене лише після проведення інших експертиз, зокрема цитологічної чи експертизи волосся.

Не менш важливим аспектом є оцінка потенційної доказової цінності молекулярно-генетичної експертизи. Хоча її значення є надзвичайно високим у контексті ідентифікації особи або встановлення біологічного походження, у кожному конкретному кримінальному провадженні необхідно чітко визначити, які саме обставини можуть бути підтверджені або спростовані за її результатами. У низці випадків застосування менш складних і менш затратних експертних методів, зокрема імунологічних досліджень, є цілком достатнім для досягнення цілей доказування, що зумовлює недоцільність призначення ДНК-аналізу.

Специфічним елементом процесу призначення молекулярно-генетичної експертизи є вибір експертної установи. З огляду на особливий характер цього виду експертизи вона може проводитися виключно в державних експертних установах, які мають відповідне технічне оснащення, акредитовані лабораторії та підготовлений персонал. При цьому слідчий має враховувати не лише територіальну доступність установи, а й її функціональні можливості, оскільки не всі лабораторії спроможні здійснювати повний спектр молекулярно-генетичних досліджень. Вибір конкретної установи має залежати від виду

біологічних об'єктів, що направляються на експертизу, та від завдань, які планується поставити перед експертом.

Важливою складовою призначення молекулярно-генетичної експертизи є формування предмета експертного дослідження шляхом визначення кола запитань експерту. Саме ці запитання визначають інформаційний результат експертизи та її значення для кримінального провадження. Нечітке або некоректне формулювання запитань може призвести до отримання формального висновку, який не матиме реальної доказової цінності. У зв'язку з цим запитання мають бути спрямовані на вирішення конкретних процесуальних завдань, з урахуванням обставин справи, характеру об'єктів та можливостей обраної експертної установи. Доцільним є попереднє узгодження переліку запитань з експертами з метою забезпечення їх наукової коректності та практичної значущості [7; 12, с. 155].

Окремого значення набуває питання визначення оптимальної черговості проведення експертних досліджень, оскільки біологічні об'єкти нерідко є предметом декількох експертиз різного профілю. Молекулярно-генетичний аналіз характеризується використанням руйнівних методів і високою чутливістю до контамінації, що обумовлює необхідність зваженого підходу до визначення послідовності досліджень. За загальним правилом спочатку встановлюють біологічну природу слідів, а вже потім визначають їх генетичні ознаки, однак у випадках дослідження мікрослідів проведення попередніх експертиз може унеможливити подальший ДНК-аналіз, що зумовлює необхідність першочергового призначення молекулярно-генетичного дослідження.

Час призначення молекулярно-генетичної експертизи також має істотне значення, оскільки біологічний матеріал зберігає придатність до дослідження лише протягом обмеженого періоду. Зволікання з направленням об'єктів на експертизу, особливо у випадках вилучення вологих слідів, може призвести до деградації ДНК і втрати доказової інформації, що негативно позначиться на

ефективності розслідування.

Таким чином, призначення судової молекулярно-генетичної експертизи є багатоаспектною діяльністю, що поєднує процесуальні, наукові й організаційні аспекти. Її ефективність залежить від здатності слідчого або прокурора комплексно оцінювати слідчу ситуацію, можливості отримання та збереження біологічних об'єктів, доцільність застосування саме ДНК-аналізу, а також від правильного формулювання завдань експертного дослідження [136]. Лише за таких умов результати молекулярно-генетичної експертизи можуть бути використані як повноцінний, належний і достовірний доказ у кримінальному провадженні.

Отже, ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку криміналістики молекулярно-генетична експертиза посідає одне з ключових місць серед засобів експертного забезпечення досудового розслідування, зокрема й у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. Її доказовий потенціал полягає у можливості з високим ступенем достовірності встановлювати індивідуальну належність біологічних слідів, підтверджувати або виключати походження слідів біологічного походження від конкретної особи, визначати біологічну спорідненість між особами, ідентифікувати фрагменти тіла чи невпізнані останки, з'ясовувати статеву приналежність слідів, а також встановлювати зв'язки між окремими подіями або епізодами злочинної діяльності. Разом із цим практична реалізація можливостей молекулярно-генетичних методів у доказуванні супроводжується низкою істотних труднощів. Однією з найбільш поширених проблем є наявність змішаних або контамінованих біологічних зразків, що характерно для злочинів, учинених у житлово-побутових умовах. Відтак в окремих випадках аргументованою є позиція вчених про те, що дослідження контактних слідів (слідів дотику) у справах зазначеної групи не дає процесуально значущих результатів, оскільки виявлена на предметах побуту ДНК, якими спільно користуються учасники сімейних або близьких побутових відносин; не дозволяє зробити обґрунтовані

висновки щодо механізму події та не має самостійної доказової цінності для встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [139, с. 162]. Однак не є такий підхід і абсолютним, особливо у справах, в яких прийнято рішення про застосування заборонного припису. Водночас безумовно такі обставини істотно ускладнюють виокремлення індивідуальних ДНК-профілів, потребують застосування складних методів статистичної інтерпретації та залучення висококваліфікованих судових експертів-генетиків із використанням спеціалізованого програмного забезпечення.

Отже, результативне застосування молекулярно-генетичної експертизи під час доказування можливе лише за умови комплексного дотримання правових, організаційних і тактичних засад її проведення. До них належать належний рівень професійної підготовки всіх учасників кримінального провадження, достатнє матеріально-технічне та методичне забезпечення, уніфікація й стандартизація процедур відібрання біологічних зразків та тісна взаємодія між слідчим та експертною установою. Лише за таких умов молекулярно-генетична експертиза здатна повною мірою реалізувати свій доказовий потенціал і сприяти забезпеченню об'єктивного, всебічного та справедливого правосуддя.

Висновки до розділу 3

На підставі вивчення й аналізу теоретичних напрацювань, з урахуванням результатів правозастосовної, судової та експертної практики, сформульовано низку науково обґрунтованих положень щодо реалізації такої процесуальної форми застосування спеціальних знань як судова експертиза, з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

До найважливіших із них належать такі:

1. Установлено, що у практиці досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, усталеною є практика залучення спеціальних знань у такій процесуально визначеній формі, як проведення судової експертизи, традиційними серед яких є: судово-медичні, психологічні та судово-психіатричні експертизи.

З'ясовано, що вагоме значення для розв'язання тактичних завдань досудового розслідування мають криміналістичні експертизи. На практиці застосовуються експертиза зброї, слідів та обставин її застосування, дослідження слідів рук, вибухотехнічні експертизи, експертиза нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, а також окремі різновиди біологічних експертиз. Обґрунтовано, що призначення зазначених видів судових експертиз визначається насамперед специфікою слідчої ситуації, особливостями механізму кримінально-протиправної поведінки. характером завдань, що ставляться перед експертом. Аргументовано, що призначення зазначених видів експертиз потребує оперативності, оскільки об'єкти та сліди, що підлягають експертному дослідженню, можуть зазнавати негативного впливу різноманітних зовнішніх чинників, зокрема впливу навколишнього середовища. У зв'язку з цим зволікання з їх направленням на експертизу є недоцільним і може призвести до втрати доказової перспективи.

Установлено, що органи досудового розслідування недостатньо використовують потенціал психологічної та судово-психіатричної експертиз. Зокрема, досі залишається нетиповою, попри її очевидну актуальність, практика призначення психологічної експертизи з метою встановлення факту завдання моральної шкоди потерпілій особі та оцінки її в грошовому вираженні. Наголошено, що практично не використовуються можливості зазначених експертиз для з'ясування індивідуально-психологічних характеристик підозрюваного, що має суттєве значення у кримінальних провадженнях про домашнє насильство, особливо у випадках систематичного

психологічного тиску. На сьогодні така практика не має достатнього закріплення у діяльності органів досудового розслідування, зокрема тих, що функціонують у структурі Національної поліції України. Вказані обставини свідчать про наявність суттєвих прогалин у правозастосовній практиці, що потребують подальших комплексних досліджень.

2. З'ясовано, що судово-медична експертиза у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, відіграє системоутворюючу роль у встановленні фактичних обставин події, зокрема факту застосування фізичного насильства, характеру й тяжкості тілесних ушкоджень, що безпосередньо впливає на кримінально-правову кваліфікацію діяння, визначення меж кримінальної відповідальності й обсягу обвинувачення.

Установлено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України містить обов'язкові підстави для призначення судово-медичної експертизи, однак недостатньо враховує специфіку механізму домашнього насильства як тривалого, повторюваного й латентного явища, що зумовлює необхідність диференційованого підходу до формулювання експертних завдань.

Доведено, що призначення судово-медичної експертизи не лише щодо потерпілої, а й щодо підозрюваного може суттєво збагатити доказову базу кримінального провадження, оскільки дослідження тілесних ушкоджень на тілі підозрюваного сприяє об'єктивній реконструкції механізму події й встановленню ролі кожного з учасників конфлікту.

Обґрунтовано, що у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, спостерігається різноманітність об'єктів судово-медичного дослідження, серед яких: живі особи, трупи, медична документація, матеріальні носії біологічної інформації, що вимагає застосування комплексного, ситуаційно зумовленого підходу до призначення експертиз з урахуванням завдань доказування та особливостей кожного окремого випадку домашнього насильства.

3. Наголошено, що медичні документи (історії хвороби, результати інструментальних досліджень тощо) повинні належним чином оформлятися, зберігатися в матеріалах кримінального провадження та надаватися сторонам у порядку, передбаченому КПК України, оскільки їх своєчасне та процесуально правильне використання є критично важливим для допустимості та обґрунтованості висновків експерта.

Аргументовано, що некатегоричні (імовірнісні) висновки судово-медичної експертизи не втрачають доказового значення, якщо вони оцінюються в сукупності з іншими доказами, узгоджуються зі слідчими версіями та не суперечать іншим належним і допустимим фактичним даним кримінального провадження.

З'ясовано, що правова невизначеність щодо процесуального статусу деяких видів досліджень (наприклад, імунологічних, цитологічних) породжує неоднакову судову практику, що негативно позначається на якості розслідування, і тому потребує нормативного врегулювання та уніфікації підходів до їх класифікації, призначення й оцінки.

4. Установлено, що судово-медична експертиза психічного стану потерпілої особи в межах кримінального провадження щодо домашнього насильства може виступати самостійною експертизою, спрямованою на виявлення наслідків психологічного насильства та їх медичного значення, що має істотне значення для кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України.

Обґрунтовано, що призначення кількох судово-медичних експертиз у межах одного кримінального провадження є виправданим і необхідним у випадках багаторівневого предмета доказування (різні епізоди насильства, декілька потерпілих, поєднання фізичних і психічних ушкоджень), оскільки це сприяє всебічності, об'єктивності та достовірності доказів.

Аргументовано, що для підвищення якості призначення та проведення судово-медичних експертиз у справах про домашнє насильство доцільно впровадити розроблені з урахуванням специфіки домашнього насильства

методичні рекомендації та стандарти, які б деталізували критерії вибору виду експертизи, порядок формулювання завдань експертам і механізми взаємодії з іншими спеціальностями.

Наголошено, що посилення ролі судово-медичних експертиз у доказуванні злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, має супроводжуватися удосконаленням нормативно-правового регулювання, підвищенням рівня кваліфікації експертів, а також забезпеченням належного процесуального оформлення медичної документації, що суттєво підвищить ефективність розслідування та рівень захисту прав учасників кримінального провадження.

5. З'ясовано, що психологічна експертиза у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, є важливою формою застосування спеціальних знань, оскільки дозволяє всебічно оцінювати психоемоційні наслідки насильницьких дій, встановлювати психологічний стан учасників провадження й отримувати релевантну інформацію, що не може бути здобута вичерпними засобами традиційного доказування. Установлено, що психологічна експертиза призначається на підставі постанови слідчого, прокурора чи ухвали суду і має на меті встановлення психологічного стану потерпілих, здатності учасників провадження адекватно сприймати юридично значущі події, а також виявлення психоемоційного впливу насильства, що є передумовою для належної правової оцінки їхніх дій і наслідків.

Доведено, що предметом психологічної експертизи є індивідуально-психологічні характеристики особи, які мають значення для вирішення завдань кримінального провадження, зокрема встановлення ступеня психоемоційного впливу події насильства, особливостей когнітивних процесів, пам'яті, поведінкових реакцій і міжособистісної взаємодії.

Обґрунтовано, що психологічна експертиза може бути призначена стосовно будь-якого учасника кримінального провадження незалежно від його процесуального статусу, оскільки психічні процеси та реакції мають

універсальне значення для встановлення істотних обставин у справах, пов'язаних із домашнім насильством. Наголошено, що значна частина психологічних знань на практиці використовується у непроцесуальній формі, що знижує їх доказовий потенціал, і що саме формалізована психологічна експертиза дозволяє створити науково обґрунтовану та юридично релевантну базу для прийняття процесуальних рішень.

Аргументовано, що універсальність психологічної експертизи зумовлена її здатністю досліджувати як психоемоційні наслідки домашнього насильства у потерпілих, так і індивідуально-психологічні особливості підозрюваних чи обвинувачених, що впливають на формування мотивів, механізмів поведінки та стану усвідомлення власних дій.

6. З'ясовано, що у науковій літературі та судовій практиці відсутня єдина позиція щодо обов'язкового призначення психологічної експертизи для визначення моральної шкоди, що свідчить про нормативну невизначеність і відсутність уніфікованого підходу. Установлено, що імператив призначення психологічної експертизи для визначення моральної шкоди, передбачений п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, містить колізії з принципом презумпції невинуватості та динамічним характером психоемоційних реакцій, що ускладнює його практичну реалізацію без відповідних методичних стандартів.

Обґрунтовано, що встановлення моральної шкоди повинно базуватися на науково обґрунтованому аналізі інтенсивності психоемоційних страждань потерпілих, а не лише на факті порушення прав людини, оскільки автоматичне визнання моральної шкоди, деклароване у практиці ЄСПЛ, не узгоджується з національними принципами доказовості та індивідуалізації.

Наголошено, що практичні підходи українських судів демонструють істотну варіативність у встановленні моральної шкоди та визначенні її грошового еквіваленту, що потребує подальшої уніфікації судової практики та розроблення методичних рекомендацій.

7. Аргументовано, що психологічна експертиза підозрюваних і

обвинувачених має важливе значення для оцінки психологічних чинників, що впливають на поведінку особи, форми вини, здатність до прогнозування наслідків власних дій і контролю за поведінкою, що безпосередньо впливає на юридичну кваліфікацію діяння і індивідуалізацію покарання.

З'ясовано, що стан сильного душевного хвилювання (афект) як психологічне явище потребує комплексного психолого-психіатричного дослідження для диференціації емоційних реакцій та оцінки здатності особи до самоконтролю у момент вчинення діяння.

Установлено, що застосування психологічної експертизи із використанням поліграфа у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, має потенціал для отримання орієнтуючої інформації, проте її доказовий статус і межі застосування залишаються предметом наукових і правозастосовних дискусій через науково-методологічну невизначеність, ризики інтерпретації та відсутність стандартів.

Обґрунтовано, що добір експертів, формулювання запитань і організація проведення психологічної експертизи потребують чіткого нормативного та методичного регулювання, включаючи можливість проведення експертизи комісією для підвищення наукової обґрунтованості та мінімізації суб'єктивізму. Аргументовано, що подолання нормативних колізій, методичної неоднорідності та фрагментарності правозастосовної практики у сфері призначення психологічної експертизи є ключовим завданням для підвищення якості розслідування, забезпечення справедливого судового розгляду та приведення національної практики у відповідність із міжнародними стандартами захисту прав людини.

8. З'ясовано, що судово-психіатрична експертиза є однією з найпоширеніших форм спеціального дослідження, яка призначається у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, з метою встановлення психічного стану особи в юридично значущій проміжці часу. Установлено, що предмет судово-психіатричної експертизи охоплює оцінку

психічного стану підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого, а також аналіз матеріалів кримінального провадження, медичної документації та інших відомостей, що мають значення для з'ясування причинно-наслідкового зв'язку між психічними розладами і проявами домашнього насильства.

Доведено, що призначення судово-психіатричної експертизи щодо підозрюваного є обов'язковим у разі наявності об'єктивних даних чи сумнівів щодо його осудності або здатності брати участь у процесуальних діях, що впливає з вимог кримінального процесуального законодавства.

Обґрунтовано, що амбулаторна форма судово-психіатричної експертизи є найбільш адекватною для оцінки психічного стану осіб у провадженнях щодо домашнього насильства, оскільки дозволяє уникати штучного ізоляційного середовища і зберігати соціальну адаптацію особи під час дослідження. Наголошено, що стаціонарні та посмертні форми експертизи мають виняткове застосування і призначаються лише за наявності суттєвих психічних розладів або для ретроспективної оцінки психічного стану у випадках летальних наслідків домашнього насильства.

Аргументовано, що аналіз психічного стану особи під час вчинення домашнього насильства повинен враховувати не лише клінічні ознаки психічних розладів, а й вплив алкогольного сп'яніння, наркотичної чи іншої адикції, які суттєво знижують самоконтроль і підвищують конфліктогенність поведінки.

9. З'ясовано, що наукові дані щодо поведінкових та особистісних характеристик кривдників свідчать про домінування агресивності, імпульсивності, низької фрустраційної стійкості та інших рис, які можуть бути супровідними ознаками психічних станів, що підлягають судово-психіатричному дослідженню. Установлено, що судово-психіатрична експертиза має вирішальне значення для виявлення патологічних афектів, станів затьмарення свідомості, порушень мислення та вольової сфери, які можуть істотно вплинути на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати

ними.

Обґрунтовано, що судово-психіатрична експертиза повинна включати оцінку станів залежності (алкогольної, наркотичної), оскільки вони є медико-правовим явищем, що може впливати на поведінку особи, ступінь її осудності та вибір кримінально-правових заходів реагування.

Наголошено, що у кримінальному провадженні відсутність достатньої кількості випадків встановлення «обмеженої осудності» свідчить про нормативно-процесуальні дисбаланси порівняно з цивільно-правовим підходом, що обмежує спектр можливих медико-правових заходів.

Аргументовано, що судово-психіатрична експертиза потерпілих має інше спрямування – з'ясування психоемоційного стану, психотравмуючого впливу насильства та його наслідків, що є важливим для оцінки ступеня завданої шкоди і подальшої підтримки потерпілих. З'ясовано, що у процесуальній практиці судово-психіатричні висновки щодо потерпілих, які встановлюють розлади адаптації, тривожність, зниження соціального функціонування та інші наслідки тривалого насильства, мають вагоме доказове значення для кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України.

Установлено, що комплексна психолого-психіатрична експертиза є доцільною в тих випадках, коли в результаті впливу домашнього насильства необхідно одночасно встановити психічні розлади, індивідуально-психологічні особливості та ступінь їх впливу на поведінку особи. Обґрунтовано, що застосування комплексної експертизи щодо неповнолітніх, як кривдників, так і потерпілих, є принципово важливим для врахування вікових, психічних, психологічних та соціальних аспектів, що впливають на здатність дитини усвідомлювати свої дії та брати участь у кримінальному процесі.

Наголошено, що існуючі практичні проблеми призначення судово-психіатричних і комплексних експертиз: формалізм у рішеннях, некоректно сформульовані запитання, обмежений доступ до релевантної інформації та дефіцит вузькопрофільних експертів, потребують системного

вирішення шляхом розроблення чітких стандартів призначення з урахуванням ситуаційних чинників.

Аргументовано, що належне врахування висновків судово-психіатричної експертизи у кримінальному провадженні сприяє не лише підвищенню якості доказування, а й гуманізації правового реагування, індивідуалізації заходів впливу, врахуванню медико-правових потреб осіб і захисту прав учасників провадження, особливо неповнолітніх.

9. Установлено, що серед інших видів експертиз поряд із судово-медичними, психологічними та судово-психіатричними дослідженнями значне місце займають криміналістичні експертизи. Наголошено, що експертиза зброї, слідів і обставин її використання, незважаючи на поодинокість застосування у справах про домашнє насильство, є критично важливою у тих випадках, коли застосування зброї створює реальну загрозу життю та здоров'ю потерпілих. Її результати мають прямий вплив на правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння, вибір запобіжного заходу та обґрунтування міри покарання.

Аргументовано, що вибухотехнічні експертизи набувають особливої значущості в умовах сучасних реалій, зокрема у зв'язку зі зростанням кількості випадків використання вибухових пристроїв або боєприпасів у сімейно-побутовому середовищі, що суттєво підвищує суспільну небезпеку таких діянь і ускладнює доказування. З'ясовано, що трасологічні експертизи, зокрема дослідження слідів рук та інших слідів, мають важливе значення для реконструкції обставин події та встановлення факту перебування особи на місці злочину, особливо у випадках поєднання насильства з іншими протиправними діями (наприклад незаконне проникнення).

Установлено, що експертиза слідів рук є одним із найінформативніших видів трасологічного дослідження, оскільки дозволяє ідентифікувати особу за папілярними візерунками та реконструювати механізм утворення слідів, що особливо важливо у справах, де перебування обвинуваченого на місці події є

спірним або взагалі обмеженим на підставі відповідного рішення уповноваженого суб'єкта.

10. Обґрунтовано, що молекулярно-генетична експертиза має один із найвищих доказових потенціалів серед криміналістичних досліджень, оскільки дозволяє встановлювати індивідуальні генетичні ознаки біологічного матеріалу, ідентифікувати осіб, визначати генетичну спорідненість та вирішувати складні ідентифікаційні завдання.

Наголошено, що в умовах побутового характеру подій, типової для злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, біологічні сліди часто мають змішану або контаміновану природу, що потребує застосування сучасних аналітичних підходів, високої кваліфікації експертів та інтеграції даних із процесуальних дій для об'єктивної інтерпретації результатів.

Аргументовано, що призначення молекулярно-генетичної експертизи має враховувати наявність придатних для аналізу біологічних об'єктів, їх придатність для ДНК-аналізу, процесуальну значущість отриманих результатів та доказовий потенціал порівняно з іншими менш затратними методами дослідження.

З'ясовано, що етап відібрання біологічного матеріалу для порівняльного дослідження має вирішальне значення для достовірності та доказової сили експертного висновку. Недотримання процесуальних та методичних вимог, а також технічна або організаційна недосконалість цього етапу можуть призвести до зниження інформативності дослідження або до визнання його результатів процесуально неприйнятними.

Наголошено, що у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, особливої важливості набуває фіксація слідчими (розшуковими) діями вербального характеру (допити, пояснення, показання), які дозволяють уточнити механізм формування біологічних слідів, умови їх виникнення, ймовірне джерело походження та процесуальну релевантність кожного виявленого зразка.

Обґрунтовано, що контамінація біологічного матеріалу є одним із ключових ризиків, який може виникати як у момент вчинення кримінального правопорушення (внаслідок фізичної взаємодії учасників події), так і після нього – під час надання допомоги потерпілому, переміщення тіла, участі сторонніх осіб або через недотримання правил проведення слідчих дій.

Визначено, що змішаність зразків, зниження концентрації цільової ДНК, ймовірність хибної ідентифікації та неоднозначність висновків є типовими ускладненнями в роботі з контамінованим матеріалом. У зв'язку з цим обґрунтовано потребу у високій кваліфікації експертів і впровадженні сучасного програмного забезпечення для об'єктивної інтерпретації результатів.

Акцентовано на необхідності посилення превентивних заходів, спрямованих на недопущення контамінації біологічного матеріалу вже на початкових етапах досудового розслідування, що має розглядатися як пріоритет порівняно з усуненням її наслідків під час проведення експертного дослідження.

11. З'ясовано, що належна організація огляду місця події, виявлення, фіксація та вилучення об'єктів, а також правильне формулювання питань експерту є критично важливими для ефективного призначення і проведення експертиз, оскільки саме на цьому етапі формується доказовий потенціал усіх подальших експертних досліджень. Установлено, що недостатність нормативно-методичного забезпечення окремих видів експертиз, застарілі методики та нестача матеріально-технічних ресурсів експертних установ обмежують можливості ефективної реалізації доказового потенціалу цих досліджень у розслідуваннях кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Обґрунтовано, що комплексне застосування різних видів судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства забезпечує всебічне, повне й об'єктивне встановлення обставин справи, сприяє підвищенню якості доказової бази та зміцненню довіри до кримінального

судочинства. Наголошено, що подальше наукове осмислення ролі окремих видів криміналістичних експертиз, удосконалення практико-орієнтованих рекомендацій щодо їх призначення та методичного забезпечення, а також уніфікація практики кримінального провадження є актуальними науково-прикладними завданнями сучасної криміналістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Авдєєва Г. К. Використання спеціальних знань у розслідуванні домашнього насильства в умовах змагального кримінального процесу. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Запоріжжя, 31 травня 2019 р.). Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 10–14.
2. Андрєєв Д. В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного обігу зброї: дис. ... д-ра філософії: 081. Харків, 2020. 272 с.
3. Антощук А. О. Щодо необхідності призначення та проведення психолого-психіатричної експертизи підозрюваної у вбивстві новонародженої дитини. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 97–101.
4. Арешонков В. В. Сучасний стан, можливості та тенденції вдосконалення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 19. С. 296–302.
5. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 559 с.
6. Бабкіна О., Холоділова І. Цитологічні дослідження в експертній практиці. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності: зб. матеріалів засідання № 7 постійно діючої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 29 березня 2024 р.). Кропивницький: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 459–461.
7. Бажанюк В. В. Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Кропивницький, 2023. 256 с.
8. Басюк Л. О. Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2023. URL:

<https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/94dc878e-7276-4c12-a187-872f0597c676/content>.

9. Бірючинський Д. С. Організація та проведення судової вибухово-технічної експертизи під час війни в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*: матеріали науково-практичної конференції (м. Полтава, 14–15 лютого 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 75–78.

10. Вагіна О. В. Юридико-психологічні особливості проведених опитувань з використанням поліграфа в органах МВС України: монографія. Харків: Факт, 2021. 187 с.

11. Велієв Р. Е. Методика розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2025. 230 с.

12. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 151–158.

13. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 19 червня 2020 р., у справі № 359/9602/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89949530>.

14. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 09 жовтня 2023 р. у справі №361/10842/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114010662>.

15. Вирок Виноградівського районного суду Закарпатської області від 15 листопада 2022 р. у справі №299/3555/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107315878>.

16. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 05 вересня 2023 р. у справі № 752/9824/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113454873>.

17. Вирок Горохівського районного суду Волинської області від

09 липня 2024 р. у справі №155/697/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120270263>.

18. Вирок Горохівського районного суду Волинської області від 30 липня 2024 року у справі № 155/72/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120680923>.

19. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 14 листопада 2024 р. у справі № 755/19499/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123146627>.

20. Вирок Долинського районного суду Івано-Франківської області від 09 липня 2024 р. у справі №343/703/24 (провадження №1-кп/343/81/24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120277036>.

21. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 29 листопада 2021 р. у справі № 229/5535/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101430265>.

22. Вирок Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 29 березня 2023 р. у справі №190/1694/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109922358>.

23. Вирок Заставнівського районного суду Чернівецької області від 16 червня 2022 р., у справі № 716/611/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104801187>.

24. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 1 жовтня 2024 року у справі № 344/13728/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122022171>.

25. Вирок Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 22 грудня 2023 р. у справі № 697/903/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115869187>.

26. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 14 листопада 2023 року у справі № 592/6564/23. Єдиний державний реєстр судових рішень.

URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/114946353>.

27. Вирок Корюківського районного суду Чернігівської області від 06 червня 2023 р. у справі № 744/12/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/111388721>.

28. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 грудня 2021 р. у справі № 161/21768/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/101821192>.

29. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 травня 2024 р. у справі №161/10173/23 (провадження №1-кп/161/232/24). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/118950357>.

30. Вирок Новоодеського районного суду Миколаївської області від 14 жовтня 2024 р. у справі № 482/182/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/122255402>.

31. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 15 квітня 2022 р. у справі № 484/756/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/103969744>.

32. Вирок Пересипського районного суду м. Одеси від 08 вересня 2025 р. у справі № 523/15477/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/130015280>.

33. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 14 березня 2022 р., у справі №725/4737/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://revestr.court.gov.ua/Review/103650728>.

34. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 11 квітня 2023 р. у справі №522/2378/22 (провадження №1-кп/522/563/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/110202206>.

35. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 02 липня 2025 р. у справі № 569/12340/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/129133573>.

36. Вирок Слобідського районного суду м. Харкова від 23 грудня 2025 р. у справі № 641/1170/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132821353>.

37. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 05 лютого 2021 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94712220>.

38. Вирок Снятинського районного суду Івано-Франківської області від 20 травня 2022 р. у справі № 351/683/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104439269>.

39. Вирок Снятинського районного суду Івано-Франківської області від 22 липня 2025 р. у справі № 351/1452/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129208972>.

40. Вирок Сокирянського районного суду Чернівецької області від 31 травня 2021 р., у справі № 722/443/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97312419>.

41. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 03 червня 2025 р. у справі № 712/557/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127859139>.

42. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 07 грудня 2022 р. № 712/6822/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107724907>.

43. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 11.06.2019 р. у справі № 523/18576/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/82464096.

44. Волобуєв А. Ф. Методи, що використовуються у досудовому розслідуванні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. XIX. С. 86–91.

45. Волобуєв А. Ф. Поліграф: техніко-криміналістичний засіб виявлення і фіксації доказів чи інструмент експертного дослідження?

Криміналістичний вісник. 2018. № 2 (30). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/16719>.

46. Волобуєв А. Ф. Про використання поліграфа при розслідуванні злочинів. *Криміналістика XXI століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 листопада 2010 р.). Харків, 2010. С. 110–113.

47. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.

48. Вуйма А. Г. Застосування поліграфу як непроцесуальна форма використання спеціальних знань під час розслідування вбивств. *Розвиток науки та техніки: проблеми і перспективи*: матер. міжнар. наук-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 р.). Київ: Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2021. С. 96–98.

49. Вуйма А. Г. Можливості спеціальних знань у доказуванні вини особи у вчиненні кримінального правопорушення. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2025. № 35 (2). С. 192–200. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.13>.

50. Вуйма А. Г. Окремі аспекти збирання й оцінки доказів, отриманих із застосуванням поліграфа. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану*: зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7 листопада 2025 року) / упор. С. І. Мельник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 62–64.

51. Вуйма А. Г. Особливості підготовки до призначення молекулярно-генетичних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі вчиненням убивств. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2020. № 21. С. 79–91.

52. Вуйма А. Г. Судова експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів під час розслідування вбивств, пов'язаних з підпалом. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: матер. міжнар. наук-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15–16 квітня 2021 р.). Харків: Національний

науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2021. С. 125–126.

53. Вуйма А. Г., Дележа В. В. Проблеми призначення та проведення вибухотехнічних експертиз. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матер. VII міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 грудня 2025 р.) / за заг. ред. М. Є. Кисельова. Київ: Видавництво Ліра-К, 2025. С. 438–441.

54. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

55. Гонтаренко В. П. Досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2024. 251 с.

56. Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. Київ: Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

57. Градун С. А. Правові і наукові основи використання поліграфа в кримінальному провадженні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Кропивницький, 2025. 231 с.

58. Гузей В. М. Методика розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 20 с.

59. Гусева В. О. Особливості розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 3 (120) С. 16–27.
<https://doi.org/10.33270/01211203.16>.

60. Гусева В., Сальнікова А. Криміналістичні експертизи у доказуванні домашнього насильства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 225–235.

61. Давидюк П. П., Гоменюк І. М., Богуш Р. Ю. Судова балістика: класифікація слідів вогнепальної зброї та огляд вогнепальної зброї. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 24–28.
62. Даниленко А. В. Окремі аспекти призначення комплексної психологопсихіатричної експертизи у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх відповідно до нового КПК України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 68–71.
63. Делікатний С. К., Половнікова Ж. Ю. Використання поліграфа в діяльності ОВС: навч.-метод. посіб. Київ: РВВ МВС України, 2001. 109 с.
64. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб / В. Г. Гончаренко та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2015, 504 с.
65. Журавльова М. О. Особливості дослідження моральної шкоди в кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. № 17. С. 401–406.
66. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
67. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: затв. Наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>.
68. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2021. 247 с.
69. Іщенко Т. В. Судові експертизи, які призначаються під час розслідування домашнього насильства: аналітичний огляд. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 1. С. 238–244. DOI: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-37>.
70. Каткова Т. В. Судові експертизи (підстави та процесуальний

порядок призначення і провадження, перелік типових питань): навчальний посібник. 3-тє вид. Харків: «Рубікон», 2003. 192 с.

71. Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2018. 22 с.

72. Коваленко В. В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1. С. 189–197.

73. Коваленко В. В. Підготовка матеріалів та призначення експертизи вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 4. С. 225–230.

74. Козаченко С. В. Доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї або боєприпасів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2023. 234 с.

75. Комаха В. О. Тактика попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз: навч.-практ. посібник. Чернівці: Золоті литаври. 2009. 646 с.

76. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. Харків: Право, 2008. 240 с.

77. Корнієнко І. Є. Алкогольне узалежнення і психологічна дисфункція у сімейних відносинах. *Практична психологія і соціальна робота*. 1998. № 6–7. С. 46–48.

78. Костицький М. В. Психологічна експертиза в системі психологічної практики. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 14–31.

79. Кривда Л. Р. Використання судово-медичних знань у розслідуванні насильницьких і корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Одеса, 2024. 220 с.

80. Криміналістика: підручник: у 2 т.: Т. 1 / А. Ф. Волобуєв та ін.

Харків: ХНУВС, 2018. 384 с.

81. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук та ін. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 150 с.

82. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

83. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

84. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 220 с.

85. Лимаренко Ю. С. Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 226 с.

86. Лимаренко Ю. С. Кримінологічна характеристика особистості, яка вчинила домашнє насильство. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6 (34). Вип. 1. С. 245–252. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.39>.

87. Литвинов В. В. Дії працівників поліції щодо забезпечення проведення імунологічної та молекулярно-генетичної експертиз. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 17 березня 2016 р.). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2016. С. 353–356.

88. Лозова С. М. Особливості вивчення особистості злочинця з психічними аномаліями в процесі розслідування зґвалтування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3 (70). С. 68–74.

89. Макарова О. П. Теоретико-правові та праксеологічні засади судово-психіатричної експертизи: монографія; за заг. ред. В. О. Гусевої. Харків: Майдан, 2025. 288 с.

90. Макарова О. П., Матюшенко О. С. Поліграф у криміналістиці: теоретичні, правові та практичні аспекти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. Т. 34. № 1. С. 327–344.

91. Максимова Н. Ю. Психологічні складові ресоціалізаційного потенціалу сім'ї. *Український психологічний журнал*. 2017. № 3 (5). С. 144–153.

92. Матарикіна О. В. Актуальність молекулярно-генетичної експертизи на етапі сучасного розвитку криміналістики. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського, (м. Харків, 8 листопада 2017 р.). Харків, 2017. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/56.pdf.

93. Мельник Р. В. Криміналістичне дослідження об'єктів, перероблених у вогнепальну зброю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 18 с.

94. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6. «Дактилоскопічні дослідження» / укл. І. І. Жолтанська та ін. Київ : ДНДКЦ МВС України, 2014. 119 с.

95. Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди / Т. В. Савкіна, Т. М. Єгорова, О. О. Сліпець та ін. Харків: ХНДІСЕ, 2017. 62 с.

96. Методичні рекомендації з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень // Звіт про науково-дослідну роботу VIII.1.6-2018/2 «Розробка методичних рекомендацій з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень» / Т.А. Тамакова, Т.Р. Морозова, Ю.Б. Ірхін. Київ: КНДІСЕ. 2023. 98 с.

97. Мирон Р. І. Роль трасологічної експертизи у кримінальному процесі. *Юридична наука та сучасність: актуальні питання*: матер. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11-12 квітня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий

вчений», 2025. С. 57–59.

98. Михайличенко Б. В., Біляков А. М. Шляхи попередження контамінації біологічних об'єктів сторонньою ДНК на місці події. *Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу* (Київ, 25 лют. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 89–91.

99. Михайличенко Б. В., Біляков А. М., Дунаєв О. В. Особливості молекулярно-генетичного дослідження біологічних об'єктів, які містять слідову кількість ДНК. *Судово-медична експертиза*. 2013. № 1. С. 53–55.

100. Молекулярно-генетична ідентифікація осіб, загиблих під час російської збройної агресії проти України: успіхи та проблеми / І. Ю. Костіков, В. В. Марійко, Ю. В. Щербакова та ін. *Криміналістичний вісник*. 2023. Вип. 39 (1). С. 10–28.

101. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.

102. Мотлях О. І., Іщенко Т. В. Специфіка призначення судово-психіатричних експертиз у розслідуванні домашнього насильства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 212–215.

103. Мотлях О., Чернєй В. Пріоритетні напрями розвитку поліграфологічної діяльності в Україні *Юридична психологія*. 2022. Т. 31. № 2. С. 9–17.

104. Мотлях О. І. Поліграфологія. Підручник. Київ: Освіта України, 2022. 550 с.

105. На 10 років сяде 25-річний військовий, який підірвав дружину й дитину. URL: <https://rudana.com.ua/news/na-10-rokiv-syade-25-richnyy-viyskovyy-uakuu-pidirvav-druzhynu-y-dytynu>.

106. На Київщині під час сварки 57-річний чоловік кинув гранату в

дружину та сина, жінка загинула. URL: https://zaxid.net/na_kiyivshhini_pid_chas_svarki_cholovik_kinuv_granatu_v_druzhinu_ta_sina_zhinka_zaginula_n1590735.

107. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

108. Нечеснюк М. В., Климчук М. П., Патик А. А., Нарусевич О. С. Особливості роботи зі слідами біологічного походження людини при огляді місця події та призначення молекулярно-генетичної експертизи: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 90 с.

109. Новак Я. В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичного дослідження вогнепальної зброї: автореф. ... канд. юрид. наук:12.00.09. Київ, 2007. 22 с.

110. Обвинувачений наступного дня після звільнення з лав ЗСУ прийшов додому, де побачив свою дружину та знайомого. Через ревності чоловік взяв гранату, яку знайшов у зоні бойових дій, забрав собі та незаконно зберігав, та кинув її в бік дружини та знайомого. URL: <https://poltava.to/news/79679>.

111. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо визнання доказів недопустимими. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період з 2018 року по червень 2021 року / упоряд. заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна, правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2021. С. 43–44

112. Озерський І. В. Судово-психологічна експертиза та інші обставини застосування спеціальних психологічних знань у світлі нового КПК. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013.

№ 1. С. 472–480.

113. Олійник О. П. Судово-психіатрична оцінка станів залежності вкримінальному провадженні: дис. ... д-ра мед. наук: 14.01.16. Київ, 2019. 307 с.

114. Основи судової медицини: навчально-методичний посібник / Л.Л. Голубович та ін. Харків: ФОП Бровін О.В., 2021. 535 с.

115. Особливості підготовки матеріалів для призначення судових експертиз: навч. наочн. посіб. для працівників правоохоронних органів / О. П. Угровецький та ін. Харків: ХНДІСЕ; Промінь, 2019. 180 с.

116. Охріменко І. М., Лузанова Г. О. Проблематика призначення судово-психологічних експертиз щодо потерпілих під час розслідування статевих злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 102–107.

117. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого. Київ: Ін. Юре, 2011. 736 с.

118. Перлін С. І., Шевцов С. О., Іонова В. В. Генетичний фінгерпринтинг: вилучення та дослідження слідів біологічного походження: практ. порадник. Харків, 2019. 64 с.

119. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 201 с.

120. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 8 травня 2018 р. № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18>.

121. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.

122. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.

123. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua>.
124. Рішення ЄСПЛ у справі «Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom» (1985). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-141639%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-141639%22]}).
125. Рішення ЄСПЛ у справі «Войтенко проти України» (заява № 18966/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_223#Text.
126. Рішення ЄСПЛ у справі «Науменко проти України». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_353.
127. Романюк В. В. Процесуальний аспект вивчення особи неповнолітнього в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 146–156. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/937717.pdf>.
128. Савченко І. О., Бабич С. Л., Ускіла Р. Деякі питання судової психологічної експертизи потерпілих від домашнього насильства (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 538–554. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.43>.
129. Савчук Т. І., Костюкова Т. С., Грецьких І. А. Проблеми та перспективи криміналістичного дослідження слідів дактилоскопічного походження. *Право і безпека*. 2020. № 78(3). С. 109–113. DOI: 10.32631/pb.2020.3.14.
130. Сальнікова А. О. Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 276–287.
131. Сергєєва Д. Б. Використання поліграфа під час допиту: процесуальні, криміналістичні й психологічні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 1–2. С. 83–102. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/83-102>.

132. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 516 с.

133. Січковська І. В. Проблемні питання комплексної психолого-психіатричної експертизи неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 4. Том 1. С. 24–245. DOI: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-4.1-35>.

134. Сліпець О. О. Теоретичні аспекти судово-психологічної експертизи типологічних особливостей особистості. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 505–521.

135. Слухаєнко Ю. М. Методика розслідування домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Кропивницький, 2023. 213 с.

136. Степанюк Д. Р. Правові та організаційні засади використання ДНК-аналізу при розслідуванні кримінальних правопорушень: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2025. 236 с.

137. Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 174–180.

138. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. Т. 39, № 1. С. 29–38. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-39-1-29.

139. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О., Кікінчук В. В. Проблеми формування та реалізації методики розслідування вбивств, пов'язаних із домашнім насильством. *Право і безпека*. 2023. № 1 (88). С. 157–168. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.14>.

140. Степанюк Р. Л., Іонова В. В. Призначення судової молекулярно-генетичної експертизи на стадії досудового розслідування: проблеми та шляхи

їх вирішення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 3 (91). С. 307–319.

141. Степанюк, Р. Л. Сучасні криміналістичні засоби та методи протидії злочинності: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2024. 232 с.

142. Судова психіатрія та судово-психіатрична експертиза : навчальний посібник / І. М. Григус та ін. Львів, 2019. 119 с.

143. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

144. Твердохліб В. М. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: монографія / за науковою редакцією д-ра юрид. наук, професора В. О. Гусєвої. Харків: «Факт», 2024. 210 с.

145. Тищенко О. І. Кримінальне провадження за участю осіб, які страждають на психічні розлади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2024. 632 с.

146. Топчій В. В. Актуальність судової молекулярно-генетичної експертизи та проблемні питання щодо її проведення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. № 18. С. 256–263.

147. Туренко Д. В., Вуйма А. Г. Проведення психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфу: особливості набуття судовим експертом відповідної спеціальності. *Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін: V Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 06 червня 2025 р.)*. Львів: Юридика. 2025. С. 467–471.

148. У Кривому Розі чоловік підірвав себе та дружину гранатою – подробиці трагедії. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-kryvomu-rozi-cholovik-pidirvav-sebe-ta-druzynu-hranatoi-podrobytsi-trahediyi-2880050.html>.

149. Ходанович О. В. Сучасні проблеми судово-психологічної експертизи неповнолітніх. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Том 11.

№ 3 (31). С. 170–178.

150. Хорошун Д. В. Використання спеціальних психіатричних та психологічних знань під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Вінниця, 2025. 250 с.

151. Хорошун Д. В. Психологічна експертиза потерпілого у кримінальному провадженні: можливості та особливості призначення. *Соціологія права*. 2024. Вип. 1–2 (46–47). С. 109–113. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.21>.

152. Цимбалюк В. І. Судова психіатрична експертиза свідків і потерпілих у кримінальному процесі. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 240–244.

153. Шаповал К. А. Методика розслідування вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 224 с.

154. Шаповалов В. О. Методика визначення психологічних ознак достовірності/недостовірності показань у юридичній практиці: метод. посіб. Київ: Кафедра, 2012. 92 с.

155. Шевцов С. О., Тимошенко А. І. Визначення розміру моральної шкоди: правові засади та експертні методики. Інформаційний лист / МВС України; Експертна служба МВС України; Харківський наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр. Харків: Харківський НДЕКЦ, 2011. 48 с.

156. Шульженко А. В. Використання судових експертиз у встановленні ознак суб'єктивної сторони злочину: дис. ... д-ра. філософ: 081 Право. Харків. 2021. 264 с.

157. Шуляр В. О. Юридико-психологічна характеристика протиправних діянь, скоєних у стані сильного душевного хвилювання: дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2013. 220 с.

158. Шуляр В. О. Юридико-психологічна характеристика протиправних діянь, скоєних у стані сильного душевного хвилювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2013. 16 с.

159. Щербаковський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 148–157.

160. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз. Харків: Фактор, 2011. 400 с.

161. Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 522 с.

162. Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.: заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. – Вид. 2-є, доопр. та доп. Київ: КНТ, 2008. 352 с.

163. Яремчук Р. А. Психолого-правові засади використання поліграфа в кадровому забезпеченні підрозділів МВС України: дис. ... д-ра філософії: 053. Київ, 2022. 232 с.

164. Bromet E.J., Gluzman S. F., Paniotto V.I., Tintle N. I., Zakhozha V., Havenaar J.M., Schwartz J. E. Epidemiology of psychiatric and alcohol disorders in Ukraine: Findings from the Ukraine World Mental Health survey. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 2005. № 40(681). P. 1–10. DOI: 10.1007/s00127-005-0927-9.

165. Husieva V., Oderiy O., Petrova I., Fomina T., Vuima A. Features of the investigation of premeditated murders committed by persons with mental disorders in the practice of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (46). P. 109–117.

166. Lekhan V. N., Rudyi V. M., Shevchenko M. V., Nitzan Kaluski D., Richardson E. Ukraine: Health system review. *Health Systems in Transition*. 2015. № 17 (2). P. 1–153.

167. Programme on mental health. WHOQOL User Manual. URL: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77932/WHO_HIS_HSI_Rev.2012.03_eng.pdf;jsessionid=167F2038ABD8A1D8E8151741D70C865C?sequence=1.

168. Stepaniuk R., Shcherbakovskiy M., Kikinchuk V., Lapta S., Husieva V.

Problems of using forensic molecular-genetic examination in criminal procedure of Ukraine. *Georgian medical news*. 2019/5. № 290. P. 157–163.

169. Yukhno O., Turenko D. Problematic issues of using a polygraph in the detection, disclosure and pre-trial investigation of criminal offenses. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2025. № 1 (11). P. 82–99. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.11.2025.05>.

170. Zaller N., Mazhnaya A., Larney S., Islam Z., Shost A., Prokhorova T., Rybak N., Flanigan T. Geographic variability in HIV and injection drug use in Ukraine. 2015. № 26(1). P. 37-42. DOI: 10.1016/j.drugpo.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексне теоретико-методологічне узагальнення та вирішено наукове завдання, що полягає у формуванні цілісної системи наукових засад і розробленні криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. На основі отриманих результатів сформульовано низку концептуальних висновків, що мають як теоретичне, так і практичне значення. До найважливіших віднесено такі:

1. Виявлено суттєвий недолік чинного кримінального законодавства – відсутність легального визначення терміна «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», що породжує суперечності в доктрині та ускладнює правову кваліфікацію. Показано, що судова практика орієнтується на контекстуальне тлумачення цього поняття з урахуванням мотиву, характеру стосунків і конкретних обставин, і підтверджено, що домашнє насильство є порушенням прав людини, яке потребує активної державної реакції у різних вимірах. Удосконалено ідею чіткого концептуального відмежування категорій «домашнє насильство», «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» та «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством». Обґрунтовано, що в площині юридичної науки поняття «домашнє насильство» повинно ототожнюватися саме з кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 126-1 КК України, що є важливою умовою концептуальної єдності та правової визначеності. Запропоновано нормативно закріпити категорію «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством», що відповідає положенням Стамбульської конвенції та її концепції «4-Р».

2. Подальшого розвитку набув концепт визнання домашнього насильства не лише як самостійного кримінального правопорушення, а й як фонові обставини та мотиву вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів. Доведено,

що така роль домашнього насильства закономірно зумовлює необхідність комплексного процесуального підходу, орієнтованого на збирання доказів, які встановлюють не лише факт правопорушення, а й контекст міжособистісних взаємин, що є визначальним для коректної кримінально-правової кваліфікації суспільно небезпечних діянь, учинених у сфері сімейно-побутових відносин.

3. Установлено, що існуючі наукові напрацювання з проблем використання спеціальних знань у розслідуванні таких правопорушень залишаються фрагментарними, без узгоджених концептуальних засад і комплексних методичних рекомендацій, що зумовлює низьку практичну ефективність. Встановлено, що сучасні наукові дослідження з цієї тематики мають виразний міждисциплінарний характер: їх розробляють правознавці, криміналісти, психологи, соціологи, судові медики та інші фахівці, що підкреслює багатогранність проблеми і потребу узгодженого, міжвідомчого підходу. Доведено, що попри міждисциплінарний характер наукових досліджень, проблематика використання спеціальних знань у цій категорії проваджень залишається фрагментарною, з відсутністю узгоджених концептуальних і методичних засад, що негативно позначається на ефективності досудового розслідування.

4. Запропоновано періодизацію розвитку наукової думки щодо домашнього насильства, кримінальної відповідальності за нього та ролі спеціальних знань у розслідуванні, що відображає еволюцію правового, соціокультурного й наукового сприйняття явища: від ігнорування у дореволюційний період до сучасних міжгалузевих підходів та стандартизації практик.

5. Показано, що спеціальні знання є необхідними для об'єктивного встановлення обставин кримінального провадження. Сформульовано авторське визначення спеціальних знань, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, та систематизовано форми їх реалізації. Обґрунтовано, що поряд із

процесуальними формами (судова експертиза; участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях) суттєве значення мають непроцесуальні форми використання спеціальних знань, які забезпечують отримання орієнтуючої інформації, формування слідчих версій і прийняття тактичних рішень, однак потребують нормативної уніфікації. Визначено, що практичні проблеми – монополія державних експертних установ, обмежена можливість вибору експерта, відсутність прозорості інформації про експертів та інші – перешкоджають ефективній участі експертів у кримінальному провадженні і потребують нормативного й організаційного вирішення.

6. Обґрунтовано доцільність нормативного закріплення гуманістично орієнтованих методик проведення слідчих (розшукових) дій щодо осіб, що зазнали насильства, зокрема процесуального інтерв'ю, «Зеленої кімнати» та моделі «Барнахус», які сприяють психологічній безпеці, зниженню травмування й підвищенню якості доказів.

7. Аргументовано, що ефективно призначення судових експертиз має базуватися на комплексному урахуванні ситуаційних обставин, характеру насильства, індивідуальних особливостей учасників і специфіки об'єктів дослідження, що підвищує якість доказової бази й справедливість кримінального провадження.

Суттєво удосконалено підходи до призначення та використання результатів судових експертиз у справах, пов'язаних із домашнім насильством шляхом: 1) обґрунтування розширеного використання психологічних і судово-психіатричних експертиз для оцінки як потерпілих, так і підозрюваних; 2) доведення доцільності комплексних психолого-психіатричних експертиз, особливо щодо неповнолітніх; 3) акцентування на системоутворюючій ролі судово-медичних експертиз у реконструкції механізму насильства.

8. Уперше комплексно проаналізовано суперечливість судової практики щодо оцінки непроцесуальних психологічних висновків (матеріалів психодіагностики) і доведено необхідність: уніфікації їх правового статусу,

створення механізму сертифікації фахівців, залучених до психологічного профілювання та оцінки наслідків насильства, чіткого розмежування між доказами та допоміжною аналітичною інформацією.

9. Обґрунтовано підвищений доказовий потенціал криміналістичних і молекулярно-генетичних експертиз у справах про домашнє насильство та системно проаналізовано ризики контамінації біологічного матеріалу в умовах побутового середовища. Запропоновано пріоритет превентивних заходів на ранніх етапах досудового розслідування як ключову умову збереження доказової цінності результатів ДНК-досліджень.

10. Доведено, що непроцесуальні форми, зокрема, психологічне профілювання, поліграфічні методи тощо, є важливими евристичними інструментами для формування слідчих версій і тактичних рішень, але потребують нормативної чіткої регламентації для забезпечення їх доказового потенціалу.

11. З урахуванням результатів аналізу наукових джерел і узагальнення емпіричних даних встановлено, що спеціалісти, залучені до проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, виконують комплекс взаємопов'язаних функцій, серед яких:

- консультативна функція, що реалізується через роз'яснення питань, вирішення яких потребує спеціальних знань, допомогу у формулюванні запитань до судового експерта, надання рекомендацій щодо необхідності залучення психолога чи психіатра для надання кваліфікованої допомоги особам, які беруть участь у провадженні;

- організаційно-технічна функція, що полягає в забезпеченні фото- та відеофіксації процесуальних дій (зокрема, спеціалістом-криміналістом), а також в організаційній підготовці до їх проведення, включно з логістичними та технічними аспектами;

- пошукова функція, яка виявляється під час проведення огляду місця події та обшуків і полягає у виявленні предметів і слідів, пов'язаних із

кримінальним правопорушенням;

– аналітична функція, що реалізується через участь у процесуальному аналізі фактичних обставин (наприклад, оцінювання достовірності реконструйованих подій під час слідчого експерименту або психологічна оцінка поведінки особи під час допиту), що сприяє більш глибокому розумінню слідчої ситуації та індивідуальних характеристик учасників кримінального провадження.

12. На підставі аналізу правозастосовної практики та етичних стандартів сформульовано ризики участі психіатра як спеціаліста у проведенні допиту в кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, а саме: відсутність чіткої регламентації меж використання ним конфіденційної інформації, отриманої під час медичного обслуговування особи; потенційний конфлікт між професійною етикою лікаря щодо збереження лікарської таємниці і його функціональною участю в слідчих діях; можливість порушення прав особи у разі відсутності її згоди на розкриття медичних даних; а також ризик підміни процесуального статусу спеціаліста статусом експерта без дотримання передбачених гарантій, що загрожує нівелюванням процедурних стандартів судово-психіатричної експертизи.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Сальнікова А. О. Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 276–287.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.22>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/145/142>

2. Salnikova A. Participation of Specialists in a Criminal Proceeding Involving the Investigation of Criminal Offenses Related to Domestic Violence. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2024. № 1 (9). P. 156–164.

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.9.2024.12>

URL: <https://archive-criminology.com.ua/journal/article/view/116/111>

3. Сальнікова А. О. Засади реалізації типових форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Соціологія права*. 2024. Вип. 3–4 (47–48). С. 183–188.

DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.32>

URL: <https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/34.pdf>

4. Гусева В., Сальнікова А. Криміналістичні експертизи у доказуванні домашнього насильства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 225–235.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.16>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/451/467>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Сальнікова А. О. Непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: тези всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 21 черв. 2024 р.). Харків: ХНУВС, 2023. С. 512–515.

6. Сальнікова А. О. Розвиток наукової думки щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.). Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 577–579.

7. Сальнікова А. О. Напрями використання криміналістичних експертиз у доказуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики*: тези всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 110-річчя діяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз (м. Одеса, 05 вересня 2024 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 403–407.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник директора
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Ганна СПИЦИНА

«19» 2026 року

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сальнікової Ангеліни Олександрівни на тему «Використання спеціальних
знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із
домашнім насильством» в освітню діяльність Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України**

Комісія в складі:

1. Михальського Олега Олександровича, завідувача сектору Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, старшого дослідника;
2. Хоші Вадима Віталійовича, завідувача відділу підвищення кваліфікації судових експертів Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, старшого дослідника;
3. Давиденко Дар'ї Олександрівни, завідувача відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», кандидата економічних наук, старшого дослідника

склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто положення дисертаційного дослідження Сальнікової Ангеліни Олександрівни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством», її публікацій, на підставі чого прийнято рішення про їх упровадження в освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

Комісією проаналізовано основні результати дослідження, зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, серед яких:

1. Сальнікова А. О. Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 276–287.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.22>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/145>

2. Salnikova A. Participation of Specialists in a Criminal Proceeding Involving the Investigation of Criminal Offenses Related to Domestic Violence. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2024. № 1 (9). P. 156–164.

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.9.2024.1>

3. Сальнікова А. О. Засади реалізації типових форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Соціологія права*. 2024. Вип. 3–4 (47–48). С. 183–188.

DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.32>

URL: <https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/34.pdf>

4. Гусева В., Сальнікова А. Криміналістичні експертизи у доказуванні домашнього насильства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 225–235.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.16>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/451>

5. Сальнікова А. О. Розвиток наукової думки щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 577–579.

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10997257>.

6. Сальнікова А. О. Непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 21 черв. 2024 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України. Харків: ХНУВС, 2023. С. 512–515.

7. Сальнікова А. О. Напрями використання криміналістичних експертиз у доказуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 110-річчя діяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз (м. Одеса, 05 вересня 2024 р.)*. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 403–407.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці А. О. Сальнікової містять науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дають підстави запровадити їх в

освітній процес Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, зокрема при викладанні навчальних дисциплін, і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчальних, методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для удосконалення вже існуючих і розроблення нових навчальних планів і програм до зазначених дисциплін, методик проведення судових експертиз тощо.

Також комісією констатовано, що наукові положення, пропозиції і рекомендації, викладені у наукових працях А. О. Сальнікової, можуть бути використані при проведенні наукових досліджень, передбачених планом науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, а також використані докторантами та аспірантами при проведенні дисертаційних досліджень за спеціальністю 081 «Право», а також під час розроблення методик проведення судових експертиз.

Отже, комісія дійшла висновку, що результати дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії Сальнікової Ангеліни Олександрівни на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» слід вважати впровадженими в освітній процес Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

Голова

Олег МИХАЛЬСЬКИЙ

Члени комісії:

Вадим ХОША

Дар'я ДАВИДЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи

Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Дмитро ЛУЧЕНКО

«21» 04 2026 року

А К Т

про впровадження в освітній процес і наукову діяльність результатів дисертаційного дослідження Сальнікової Ангеліни Олександрівни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством»

Комісія у складі:

завідувача кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора
Шевчука Віктора Михайловича (голова);

доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента *Мусієнка Олега Леонідовича;*

доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента *Чорного Геннадія Олексійовича*

склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто положення дисертаційного дослідження Сальнікової Ангеліни Олександрівни «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством», його публікацій, і на підставі ознайомлення й оцінки викладених у ньому положень прийнято рішення про їх упровадження в освітній процес і наукову діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Комісією проаналізовано основні результати дослідження, зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, серед яких:

1. Сальнікова А. О. Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 276–287.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.22>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/145>

2. Salnikova A. Participation of Specialists in a Criminal Proceeding Involving the Investigation of Criminal Offenses Related to Domestic Violence. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2024. № 1 (9). P. 156–164.

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.9.2024.1>

3. Сальнікова А. О. Засади реалізації типових форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Соціологія права*. 2024. Вип. 3–4 (47–48). С. 183–188.

DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.32>

URL: <https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/34.pdf>

4. Гусева В., Сальнікова А. Криміналістичні експертизи у доказуванні домашнього насильства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 225–235.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.16>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/451>

5. Сальнікова А. О. Розвиток наукової думки щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 577–579. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10997257>.

6. Сальнікова А. О. Непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 21 черв. 2024 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України. Харків: ХНУВС, 2023. С. 512–515.

7. Сальнікова А. О. Напрями використання криміналістичних експертиз у доказуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 110-річчя діяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз (м. Одеса, 05 вересня 2024 р.)*. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 403–407.

За результатами комплексного аналізу поданих наукових праць комісія дійшла висновку, що дослідження А. О. Сальнікової характеризуються належним рівнем наукової обґрунтованості, внутрішньою логічною цілісністю та практичною орієнтованістю. Сформульовані в них теоретичні положення, узагальнення та прикладні рекомендації можуть бути ефективно інтегровані в освітній процес і наукову діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Зокрема, результати дослідження доцільно використовувати під час викладання профільних навчальних дисциплін, розроблення й оновлення навчальних і робочих програм, підготовки лекційних курсів, навчально-методичних посібників і методичних рекомендацій. Окремі положення роботи мають вагомe прикладне значення.

Комісією також встановлено, що наукові висновки, пропозиції та рекомендації, викладені у працях А. О. Сальнікової, можуть бути використані під час виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт відповідно до затверджених планів наукової діяльності, а також у подальших фундаментальних і прикладних дослідженнях. Вони становлять інтерес для докторантів і аспірантів, які здійснюють наукові розвідки за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 «Право»), і можуть бути використані як теоретико-методологічна основа під час підготовки дисертаційних робіт та розроблення сучасних методик судово-експертної діяльності.

Керуючись викладеним, комісія дійшла висновку, що дисертація і подані наукові праці А. О. Сальнікової містять науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дають підстави запровадити їх в освітній процес і наукову діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, оскільки вони характеризуються вагомим теоретичним і прикладним значенням.

Члени комісії:

Віктор ШЕВЧУК

Владислав НЕГРЕБЕЦЬКИЙ

Олег МУСІЄНКО